

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'NİN MODERNLEŞME SERÜVENİNDE BİR SİMGE: ŞAPKA İNKILÂBI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
TUĞBA ERDUĞAN

DANIŞMAN
PROF. DR. MAHMUT BOZAN

BARTIN- 2019

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'NİN MODERNLEŞME SERÜVENİNDE BİR SİMGE: ŞAPKA
İNKİLÂBİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Tuğba ERDUĞAN

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mahmut BOZAN

"Bu tez 26/12/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/ Oyçokluğu ile kabul edilmiştir."

JÜRİ ÜYESİ	İMZA
Prof. Dr. Mahmut BOZAN	
Doç. Dr. Özcan SEZER	
Dr. Öğr. Üyesi Ömer BAYKAL	

KABUL VE ONAY

Tuğba ERDUĞAN tarafından hazırlanan "Türkiye'nin Modernleşme Serüveninde Bir Simge: Şapka İnkılâbı" başlıklı bu çalışma, 26/12/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Mahmut BOZAN

(Danışman)

Üye : Doç. Dr. Özcan SEZER

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ömer BAYKAL

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../2019 tarih vesayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Metin SABAN

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Mahmut BOZAN danışmanlığında hazırlamış olduğum “Türkiye'nin Modernleşme Serüveninde Bir Simge: Şapka İnkılâbı” adlı Yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

...../...../2018

Tuğba ERDUĞAN

ÖN SÖZ

"Türkiye'nin Modernleşme Serüveninde Bir Simge: Şapka İnkılâbı" adlı bu tez çalışmasında ilk günden son güne kadar bilgi birikimi, tecrübesi ve anlayışıyla desteğini eksik etmeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Mahmut BOZAN başta olmak üzere yüksek lisans eğitimimde maddi ve mânevî emeğini esirgemeyen babam Sadık ERDUĞAN, annem Sadiye ERDUĞAN'a, kardeşlerim Kübra ERDUĞAN, Büşra ERDUĞAN ve Alparslan ERDUĞAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Yüksek Lisans serüvenine çıkmamda desteklerini her zaman yanımda hissettiğim arkadaşlarım Elif YILMAZ, Sümeyye ÖZER'e ve Sevgi DURAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Manevi destekleri ile başarıma ortak olan sevgili eşim Ömer BİRİNCİ'ye, yüksek lisans arkadaşlarım Arzu ÖĞ ve Hatice DOĞRU'ya teşekkür ederim.

Araştırma kaynaklarıma ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen Bartın Üniversitesi Kütüphanesi'ne ve personellerine, özenle her türlü kaynağa ulaşmam için çaba gösteren Başbakanlık Arşiv ve Daire Başkanlığı'na ve personellerine, kısa bir zamanda gerekli izinlerin alınması ve kaynak taramasında yol gösteren Türkiye Büyük Millet Meclis Kütüphanesi'ne ve personellerine, arşiv taramasında kaynak zenginliğini esirgemeyen Milli Kütüphane'ye ve personellerine teşekkür ederim.

Tez çalışmamı proje kapsamında değerlendiren ve destekleyen BAP Birimine* ve çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Tuğba ERDUĞAN

Bartın, 2018

***Bu çalışmaya Bartın Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi maddi destek vermiştir.**

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye'nin Modernleşme Serüveninde Bir Simge: Şapka İnkılâbı

Tuğba ERDUĞAN

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mahmut BOZAN

Bartın-2018, Sayfa: XI + 120

Türkiye'de modernleşme çalışmaları Osmanlı Devleti'nin 18. yy ıslahat hareketlerine kadar dayanmaktadır. Osmanlı döneminde başlayan modernleşme çalışmaları Osmanlı aydınlarını genel olarak üç görüş etrafında toplamıştır. Birinci görüş Osmanlı'da modernleşme hareketleri gerçekleştirilirken geleneklere bağlı kalınarak bilim ve teknikteki yeniliklerin alınması gerektiğini savunurken, ikinci görüş batı medeniyetini bir bütün olarak görmüş, batının hem geleneklerini hem de tekniğini birlikte alarak modernleşmeyi savunmuştur. Üçüncü görüş ise her türlü modernleşmeyi yanlış bularak her alanda geleneklerin korunmasını istemiştir.

Cumhuriyet döneminde ikinci görüşe sahip aydınlar ülke siyasetine egemen olmuş ve batılılaşmayı tepeden inmece bir şekilde uygulamaya başlamışlardır. Hedeflenen muasır medeniyet için öncelikle Osmanlının; siyasi, idari, hukuki sistemleri başta olmak üzere eğitimden kültür öğelerine kadar her alandaki uygulamalar ortadan kaldırılmış, yerine batı tarzı usuller getirilmiştir. Batılılaşma kapsamında getirilen usullerden biri de şapka inkılâbıdır. Kılık kıyafet inkılâbı kapsamında tamim edilen şapka giyme mecburiyeti ciddi tartışmalara, protestolara ve yargılanmalara sebep olmuştur. Bu çalışma ile Türkiye'nin modernleşme sürecinde adeta bir simge olan şapka ve onun arka plânındaki Batılılaşma süreci analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Batılılaşma; modernleşme; devrimler; kılık kıyafet; şapka devrimi.

ABSTRACT

M. Sc. Thesis

A Sembol Of Turkey's Westernization Adventure: Hat Revolution

Tuğba ERDUĞAN

Bartın Univercity

Institute of Social Sciences

Politics Sciences And Public Administration

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Mahmut BOZAN

Bartın-2018, Page: XI + 120

Modernization efforts in Turkey dates back to the Ottoman Empire in the 18th century reform movement. The modernization studies, which started in the Ottoman period, gathered Ottoman intellectuals around three views in general. While the first view defends that modernization movements in the Ottoman Empire should be taken by innovations in science and technique while keeping the traditions in mind, the second view has seen the western civilization as a whole and advocated modernization by taking both the traditions and techniques of the West together. The third view was that all kinds of modernization were wrong and they wanted to protect the traditions in every field.

The intellectuals who had a second opinion during the Republic period dominated the politics of the country and started to implement westernization in a downward manner. For the aim of the targeted civilization; political, administrative, legal systems, especially from education to culture elements in all areas were eliminated, rather western-style procedures were introduced. One of the methods introduced in the Westernization is the hat revolution. The necessity of wearing hats covered by the costumes of costumes led to serious debates, protests and trials.

This study, which is almost a symbol of Turkey's modernization process will be analyzed hats and Westernization process in his background.

Key Words: Westernization; Modernization; revolutions; costume; hat revolution.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
KABUL VE ONAY	ii
BEYANNAME	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
EKLER DİZİNİ	ix
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ.....	1
1. TANZİMAT DÖNEMİNDEKİ MODERNLEŞME TARTIŞMALARI.....	4
1.1. Bilim ve Teknikle Sınırlı Bir Batı Görüşü	8
1.1.1. Ahmet Cevdet Paşa.....	9
1.1.2. Ahmed Midhat Efendi	11
1.1.3. İbrahim Şinasi	13
1.1.4. Celal Nuri	14
1.1.5. Namık Kemal.....	16
1.1.6. Said Halim Paşa.....	18
1.1.7. Ziya Gökalp.....	21
1.1.8. Ziya Paşa	23
1.2. Sınırsız Batı Taraftarlığı	24
1.2.1. Abdullah Cevdet.....	25
1.2.2. İsmet İnönü	28
1.2.3. Kılıçzâde Hakkı	29
1.2.4. Mustafa Kemal Atatürk.....	31
1.2.5. Yusuf Akçura	34
1.3. Sınırsız Batı Muhalifliği	36
1.3.1. Mustafa Sabri Efendi.....	37
2. CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNLEŞME TARTIŞMALARI.....	42
2.1. TBMM Çalışmaları.....	45
2.1.1. Birinci Mecliste Birinci ve İkinci Grup	47
2.1.1.1. Mecliste 1. Grup.....	47
2.1.1.2. Mecliste 2. Grup.....	48

2.3. Atatürk İnkılâpları.....	52
2.3.1. Sosyal Alanda Yapılan İnkılâplar	52
2.3.2. Siyasi Alanda Yapılan İnkılâplar	53
2.3.3. Eğitim- Kültür ve Sanat Alanında Yapılan İnkılâplar	54
2.3.4. Hukuk Alanında Yapılan İnkılâplar	56
2.3.5. Ekonomik Alanda Yapılan İnkılâplar	56
3. ŞAPKA İNKILÂBI.....	58
3.1. Osmanlı Dönemi'nde Başlık	58
3.2. Modernleşme Simgesi Olarak; Şapka.....	60
3.3. Şapka Kullanımına Hazırlık Çalışmaları	60
3.3.1. Şapka Kanunu Görüşmeleri	64
3.3.2. Şapka Kanuna Tepkiler ve İstiklâl Mahkemeleri.....	67
3.3.2.1. İskilipli Atıf Hoca ve Şapka Risalesi	71
3.3.2.2. Erzurum'da Şapka Hâdisesi ve Hacı Galip Efendi.....	73
3.3.2.3. Rize'de Hamidiye Hâdisesi.....	75
3.3.2.4. Sivas'ta Şapka Hâdisesi	76
3.3.2.5. Kayseri'de Şapka Hâdisesi.....	77
3.4. İsmet İnönü Dönemi Şapka Uygulamaları.....	78
3.5. Çok Partili Hayatta Şapka Uygulamaları	80
4. ŞAPKA İNKILÂBINA FARKLI BİR BAKIŞ: TOPLUMSAL ETKİLER.....	83
4.1. Toplumsal Etkiler	84
4.2. Toplumun Devlete Küstürülmesi.....	85
4.3. Toplumsal Travmalar	86
4.4. Eğitim Hakkına Etkileri.....	87
4.5. Başörtüsü Sorunu.....	89
4.5.1. Başörtüsü Yasağının Eğitim Hakkına Etkileri	90
4.5.2. Başörtüsü Yasağının İş Hayatına Etkileri	92
4.5.3. Başörtüsü Yasağının Günlük Hayata Etkileri.....	92
4.5.4. Başörtüsü Yasağının Psiko-Sosyal Etkileri	93
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	95
KAYNAKLAR	98

EKLER DİZİNİ

Ek	Sayfa
No	No
Ek 1. İlmîye Sınıfının şapka kullanmayacağı hakkında karar	112
Ek 2. Mustafa Kemal Atatürk'ün Kastamonu'ya gelişi.....	113
Ek 3. Mustafa Kemal Atatürk Kastamonu gezisinde Kışla'da.....	114
Ek 4. Dini kıyafet giymede izni olanlar hakkında karar.....	115
Ek 5. Camilerde şapka asmak için askılık önergesi	116
Ek 6. Mehmet Bayazıt ve arkadaşlarının savcılığa verilmesi.....	117
Ek 7. Camilerde cemaatin şapka kullanması hakkında karar.....	119

KISALTMALAR DİZİNİ

b	: Baskı
BM	: Birleşmiş Milletler
C	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHPK	: Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayı
Çev.	: Çeviren
D.	: Dönem
Der.	: Derleyen
DP	: Demokrat Parti
EGMA	: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi
Ed.	: Editör
HAZAR	: Hazar Eğitim ve Kültür Dayanışma Derneği
HYB	: Hekimler Yayın Birliği
İ.	: İn'ikad
MAZLUMDER:	İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği
ÖSS	: Öğrenci Seçme Sınavı
ÖSYM:	: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu

TYB : Türkiye Yazarlar Birliği
URL : Uniform Resource Locator
yy. : Yüzyıl
YÖK : Yüksek Öğretim Kurumu
ZC : Zabıt Ceridesi

GİRİŞ

Yenidünya düzeninde sık sık karşımıza çıkan ve geçmişte birçok yeniliğin başlangıcı olarak tanımlanan modernlik, modernizm ve modernite kavramları çalışmamızın temel çıkış noktası olmuştur. Bu kavramların etkisi ile değişen dünya düzeni Osmanlı Devleti'nin 17. yy. sonlarında bu değişime katılmasına zorlayarak, devamı olarak kurulan yeni devletin temel amaçlarından olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında bu kavramın etkisi ile inkılâpların gerçekleşmesini sağlanarak, toplumda sosyal, siyasal, hukuki ve eğitim gibi birçok alanda Türk kimliği inşa sürecine girmiştir. Çalışmamızın amacı; Batılı formatta tek tipleştirilmeye başlayan inkılâp hareketlerinin topluma yansımaları irdelenerek, lâikliğin simgesel boyuttaki adımı olan Şapka İnkılâbı'nın topluma yansımaları incelenmiştir.

Çalışmanın önemi; geçmişte insan haklarını kısıtlayan, toplumda derin yaralar açarak, psiko-sosyal etkilere sebep olan ve hâlâ güncelliğini koruyan kılık kıyafet inkılâbının toplumsal sonuçları ortaya koyması nedeniyle önem arz etmektedir.

Çalışmanın yöntemi; durum tespiti yapmak amacıyla döneme vurgu yapan, meclis tutanakları, meclis arşivleri, mahkeme kararları, gazete haberleri, hatıratlar, yurtiçi ve yurt dışında yayınlanmış kitap ve makaleler incelenerek elektronik ortamda bir plan dâhilinde gruplandırılarak elektronik ortamda sistematik hâle getirilmiştir.

Çalışmanın sınırlılığı ise; Osmanlı Devleti'nin Tanzimat dönemi olarak adlandırılan süreçte başlayan modernleşme hareketlerinin aydın ve devlet adamları arasında algılama farklılıklarına yer verilerek, Cumhuriyet döneminde gerçekleşen modernleşme tartışmaları ve ulus devlet inşa sürecinde Kemalizm ideolojisiyle oluşan şapka inkılâbının toplumsal, siyasal, hukuki ve eğitim gibi birçok alanda meydana getirdiği etkileri kapsamaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde Tanzimat döneminde, Avrupa'dan ithâl edilecek yeniliklerin *ne kadar* alınacağı, Osmanlı Devleti'ne *nasıl* uygulanacağı, tartışma konusu olmuştur. Bir kesime göre yeniliklerin hepsi alınmalı ve doğrudan uygulanmalıdır. Bir kesime göre ise Avrupa'nın bilim ve tekniği alınmalı ama Osmanlı geleneği korunmalıdır. Diğer bir kesim ise Avrupa'dan ithâl edilen her yeniliğin karşısında olmuştur. Bu üç görüş etrafında tartışmaya katılan aydınların ve devlet adamlarının görüşlerine ilk bölümde yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Tanzimat Döneminde başlayan bu tartışmaların Mustafa Kemal'in önderliğinde kurulan yeni devlet anlayışında da devam ettiği ortaya konulmuştur. TBMM'de kabul edilen kanun önerileri esnasında meydana gelen tartışmalar Mecliste görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının görüşlerine yakın olan kişilerin 1. Grup adı altında, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının karşısında yer alan kişilerin ise 2. Grup adı altında toplandığı görülmektedir. Mecliste iki grup arasında başlayan bu tartışmaların neticesinde, Meclis yeni dönem seçimlerine gitmiştir. Mustafa Kemal'in fikirlerine karşı olan milletvekillerinin saf dışı bırakıldığı belirtilerek, yeni meclisin yaptığı çalışmalara yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Kılık Kıyafet İnkılâbı içinde yer alan Şapka İnkılâbına yer verilmiştir. Şapka İnkılâbının halk nezdinde tanıtılması, kabul görmesi, meclis tarafından kanunun onaylanma sürecine yer verilmiştir. Şapka İnkılâbının onaylanmasının akabinde toplumda meydana gelen isyanlar, isyanların bastırılması için yapılan çalışmalara ortaya konulmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise Şapka İnkılâbının sadece bir dış görünüş değiştirmeden ibaret olmadığına vurgu yapılarak toplumun değerini, örf ve âdetini, gelenek ve göreneklerini değiştirmenin toplumda oluşturduğu psiko-sosyal travmalara, toplumun devlete küstürülmesine gidecek kadar etkilere neden olduğu üzerinde durulmuştur.

Cumhuriyet dönemi modernleşme süreci Osmanlı modernleşme sürecinin bir devamı olarak görülse de uygulamada yaşanan farklılıklar nedeniyle birbirinden ayrılmaktadır. Osmanlı modernleşmesi, dini motifleri, toplumsal değerleri ve kültürel farklılaşmaları göz ardı etmeden muhafaza ederek, modernleşme adımlarını Osmanlı kimliğini koruyarak atmıştır. Cumhuriyet modernleşmesine bakıldığında ise Osmanlı kimliğini yansıtan her türlü figür, simge, renk, değer ve kültür öğeleri gibi birçok unsur modernleşme yolunda engel teşkil edildiği belirtilerek ilga edilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde toplumun onayı alınmadan gerçekleştirilen ve manevi değerleri yok sayan her modernleşme adımı toplum ve devleti karşı karşıya getirmiştir. Toplum ve devletin karşı karşıya gelmesi toplumda psiko-sosyal sorunların oluşmasına neden olmuştur. Devlet kendine muhalif olarak gördüğü her türlü eylemi rejim karşıtı olarak değerlendirerek meşru olmayan yollarla sindirme çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalarla hukuki olmayan mahkemelerde, hukuki olmayan davaların görülmesine ve

çeşitli cezaların verilerek toplum vicdanında tarihte derin yaralar açılmasına ve akabinde sosyal kimlik zedelenmesine neden olmuştur.

1. TANZİMAT DÖNEMİNDEKİ MODERNLEŞME TARTIŞMALARI

Modern terimi, *modo*'dan (son zamanlarda) gelen *modernus*, *hodiernus* (bugün) modelinden hareketle Latince'den gelmektedir. İlk zamanlar Hz. İsa'dan sonra 5. Yy.'ın sonlarında *antiquus*'un zıt anlamı olarak, Hıristiyanlık dönemi olarak geçen zamanları Romalı ve Pagan döneminden ayırmak için kullanılarak, 10. yy.'ın sonlarında *modernitas* (modern zamanlar) ve *moderni* (bugünün insanları) teriminin kullanılması yaygınlık kazanmıştır. Zamanla modernlik içerikleri değişmiş olsa da geçmişten günümüze geçişin sonuçlarını ortaya koyan dönemlerin bilincini işaret etmektedir (Kumar, 1999: 101; Habermas, 1990: 31). Genel anlamıyla Modernite 15. ve 20. yy.'lar arasında yer alan entelektüel, kültürel, toplumsal ve sanatsal dönüşümün bir uzantısı olarak tanımlanabilir (Çiğdem, 2004: 72). Bu dönüşümlerin neden olduğu çifte devrim olarak adlandırılan Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi, birbirini izleyerek siyasi ve iktisadi değişime neden olarak modernleşmenin kırılma noktaları olmuştur (Erol, 2016: 51).

Aydınlanma hareketine dayanan modern terimi, modernite projesi olarak 18. yy.'da aydınlanma düşünürlerinin bütün alanlarda kültürel olarak ortaya koydukları çabadır. Aydınların temel amacı insanlığın günlük hayatının zenginleşmesi için özgür ve yeni kuramlar geliştirerek çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikimini kullanmaktır (Harvey 1997: 24).

Modernizmin ortaya çıkmasındaki temel sebeplerine inildiğinde ise Rönesans hareketi yer almaktadır. Fransızca'da *yeniden doğuş* anlamına gelen bu kavram Batı medeniyeti için önemli bir ideolojidir. Batı toplumları Ortaçağ'dan itibaren kilise merkezli olarak yaşadığı olgudan sıyrılarak, *Tanrı* merkezli algıdan *insan* merkezli düşünme sistemine geçmiştir (Koçakoğlu 2012: 17). Batı toplumları artık kilisenin hegemonyasından kurtularak din ile olan bağlantılarını ayırmaya başlamıştır. Aydınlar artık devlet yapısındaki dinin belirleyici olan kiliseyi kendi alanına öteliler (Şimşek, 2017: 163). Bu durum ile beraber kentsel, sosyal ve kültürel dönüşümün hızlanması pek çok fikri yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tutum ve davranışlara uygun olmayanlar *çağ dışı* (gelenek) olarak nitelenerek modernitenin karşısında bir hareket olarak belirtilmiştir (Aktay 2008: 10).

Gelenek terimi *tradition* anlamına gelen İngilizce'ye 14. yy.'da Fransızca'dan girmektedir. Modernlik teriminin karşısında yer alan gelenek terimi ise eski Fransızcadaki karşılığı olan *tradicion* ise Latince *vermek, teslim etmek* anlamına gelen *tradere* kökünden türetilmiş olan *traditionem*'e dayanmaktadır. Tradition terimi *bilgiyi aktarma, bir öğretiyi aşılama* anlamları ön plana çıkarak 17. yy.'dan itibaren gelişir (Williams, 2005: 385).

Türkçede gelenek terimi; *Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane, tradisyon* olarak belirtilmiştir (URL- 1, 2018). Gelenek bir toplumun köklerine ait izler taşımakta ve tarihi hafızasını oluşturmaktadır. Geçmişten gelen inanç, edebiyat, kültür ve sanat gibi pek çok birikimle toplumların birlikteliğini kuvvetlendirmiştir. Resmileştirilmiş bir durumu olmayan gelenek, aklın ve bilimin ötesinde yaptırım gücü olan bir kavramdır. Gelenek kavramı anlamının getirdiği anlamlar çerçevesinde modernizmin karşısında yer almıştır (Şimşek, 2017: 164).

Batıda yaşanan Aydınlanma döneminin ardından gelenek, zamanın ihtiyaçlarına karşılık veremez duruma gelince önemini kaybetmeye başlar ve modernitenin karşısında bir ayak bağı olarak görülür. Birbirine zıt kavram olarak görülen hatta sanayileşme ve gelişmeye karşılık, batının modernleşme anlayışının karşısında yer alır (Tatar, 2000: 204-205).

Modernleşme terimi ise piyasa toplumu ve ulus devlet doğuşuna yön vererek toplumsal yaşamdaki dönüşümleri özetleyerek genelleştirilmeye çalışılan bir simgedir (Kasaba, 1998: 15). Modernleşme 17. yy. sonlarında gerçekleşen demokratik ve endüstriyel inkılablar modernleşme serüveninin milâdı olmuştur. Ekonomik inkılabların dışında sosyal alanda da yeniliklerin yaşanması toplumsal hareketliliğin önemli değişimlere uğramasına sebep olmuştur (URL- 2, 2018).

Batılı olmak zamanla modern olmakla eş tutulmuştur. Modernleşme kavramı modern ve gelenek olarak nitelenen iki toplum tipinin oluşmasına ve geleneksel olan toplumun zamanla modern olmayan toplumu biçimlendirmesi şeklinde algılanmıştır (Köker, 2010: 39-40). Batı'ya özgü, Batı kaynaklı ve Batı güdümlü olan modernleşme algısı, Batılı olan kadar olmayan toplumlar üzerinde uzun tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur (Sarp, 2016: 141).

Modernleşme kavramı sahip olduğu büyük güçle önünde engel olarak gördüğü geleneksel toplum yapıları yıkmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti ise uzun yıllar hâkimiyet kurduğu dünya siyasetinde, Avrupa'da cereyan eden modernleşme hareketlerini takip etmekte zorlanmıştır. Avrupa'nın hızlı bir şekilde sanayileşmeye başlaması, küçük el tezgâhlarını geride bırakmıştır. Fransız İhtilâlinin getirdiği milliyetçilik akımı ile birlikte *özgürlük, adalet, eşitlik, bağımsızlık* kavramları tüm dünyayı etkisi altına almıştır. İmparatorluklarda bulunan azınlık grupların bağımsızlık hakkına sahip olma düşüncesi Osmanlı Devleti'nin kırılma noktası olmuştur. Bu değişimleri takip etmek ve devleti ayakta tutmak için birçok yenilik yapılmıştır. Askeri, hukuki, siyasi, sosyal, idari ve eğitim gibi alanlarda değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler köklü değişiklikler olmamakla beraber yeniliği yapan padişah ve yönetici kadro döneminde kalmıştır. Sorunların temeline inilmediğinden bu değişimler yıkılmayı engelleyememiştir.

Osmanlı Devleti 18. yy.'a kadar batının ekonomik, dini, ticaret, bilimsel gelişmelerine karşı ilgisiz olduğu görülmüştür. Batı bu zaman zarfında kendini ekonomik, bilimsel, siyasi birçok alanda geliştirmiş ve dünyaya açılmaya başlamıştır. Batı'da ortaya çıkan değişimler Osmanlı Devleti'nin düzenini bozarak. Osmanlı Devleti'ni yenedünya sistemine girmeye zorlamaktadır (Berkes, 1965: 15).

Osmanlı Devleti Gerileme Dönemi'ne kadar Müslüman halkını diğer devletlerin halklarından üstün tutmuştur. Bundan dolayı devletin çöküş döneminde ortaya atılan Batılılaşma yöntemi, belirli bir kısım tarafından desteklenirken diğer bir kısım batılılaşmayı sindirememiştir (Çınar, 2010: 2).

Osmanlı devlet adamları, dünyanın *en büyük, kudretli, ihtişamlı, şanlı devletin varisleri* sıfatlarını kullanırken; *acziyet, gerilik, yanlışlık* terimlerine yer vermemiştir. Fakat 18. yy'la beraber askeri alanlarda sorunların çözülebilmesi için Batılı gibi olma fikri gelişmeye başlamıştır (Vatandaş, 1998: 1667).

Osmanlı Devleti gerek coğrafi alan ve siyasal otorite, gerekse iktisadi zenginlikler bakımından, gücünün zirvesine Kanuni Sultan Süleyman döneminde ulaşmış ve aynı dönemde duraklama ve gerilemenin kıvılcımları ortaya çıkmıştır (Eryılmaz, 2010: 23).

Osmanlı Devletinin çöküşünü engellemek için Genç Osman (1618-1622) ve 4. Murad (1623-1640) gibi padişahlarla Köprülü ailesinden gelen vezirler, önemli çalışmalar

yapmışlardır. Ancak bu çalışmalar kişi düzeyinde, yani padişah ve sadrazamların iktidar dönemlerinde sınırlı kaldığından başarılı olamamıştır (Eryılmaz, 2010: 39).

Osmanlı'da ilk ciddi yenileşme hareketleri 3. Selim zamanında gerçekleştirilmiştir. 3. Selim'in yenilikler karşısındaki çabaları sadece askeri alanda değil ekonomik, kültürel, eğitim alanlarına da yayılmaya başlamıştır. 3. Selim, Avrupa Devletler dengesine katılmak için devletin kabuk değiştirmesi ve Batılı Devletlerle yeni ilişkilere atılım sağlanması gerektiği inancı yine bu dönemde kabul görmüştür (Okumuş, 2005: 1).

3. Selim zamanının da yapılan ıslahatlar başlangıç olması nedeniyle önemlidir. Eğitimi, askeri, ekonomik, kültürel yenilikler beklenildiği gibi başarılı olamamıştır. Yıllardır alışılmış kamu düzeni yeniliklerle ıslah edilememiş, askeri alanda meydana gelen sorunların temeline inilememiş, halkın sıkıntıları ve şikâyetleri padişaha ulaşamamıştır. Bilim adamları ve memurlar arasında alafranga modası giderek yayılmaya başlamıştır. Bunu gören halk, bazı devlet adamlarına ve memurlara kâfir gözüyle bakmaya başlamıştır (Eryılmaz, 2010: 48-50).

3. Selim döneminde yapılmaya başlayan batılılaşma çalışmaları 2. Mahmut döneminde hız kazanmıştır. 2. Mahmut ve Alemdar Mustafa Paşa bu dönemde yapmış olduğu çalışmalarla, Senedi İttifak'ın oluşturulmasına, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına ve birçok yeniliğe imza atmıştır (Şahin, 2009: 19-42).

2. Mahmut otuz yıl süren saltanat döneminde, devletin eğitim, askeri mülki, idari, iktisadi ve toplumsal birçok alanında önemli reformlar yapmıştır (Eryılmaz, 2010: 78). Avrupa'da meydana gelen değişimlerin farklılığı ve örnek alınabilecek bir sistem olduğu fikri Tanzimat döneminde anlaşılmuştur. Bu nedenle Avrupa'da var olan ama Osmanlı'da olmayan şeyin bilim ve teknolojiye yetersizlik olduğu ortaya konulmuştur (Berkes, 1965: 29-30).

Batılılaşma meseleleri ile Tanzimat'ta sahip olunan *biz* kavramıyla çatışmalı bir fikrin ortaya çıkması aslında bilim ve teknolojiye noksanlıkların da görülmeye başlamasına zemin hazırlamıştır. Artık Batı uygarlığının ne olduğu probleminin yanında, batılılaşmanın iyi bir şey mi yoksa kötü bir şey mi olduğu, toplumu batılılaşma kavramından doğan olumsuzluklardan nasıl korunması gerektiği, *biz* kavramının ne olduğu, batının sınırlarının nerede başladığı, etkileri ve zararlarını sınırlayacak ölçünün ne olduğu gibi sorular sorulmaya başlanmıştır (Berkes, 1965: 49).

Bu sorular karşısında üç görüş oluşmaya başlamıştır. İlk görüşe göre ilerlemenin yöntemi batılıların yaptıklarını aynen taklit etmektir. Yani Batının teknolojisini, bilimini ve kültürünün doğrudan alındığında ilerlemenin sağlanacağıdır. İkinci görüşe göre, Batının sınırlarının belirlenmesi gerektiği, Batılılaşacak kısımların ve Batılılaşamayacak kısımlarının çizilmesidir. Yani bir parça batıyı örnek alalım; bir parça da *biz* kalalım görüşü oluşmuştur. Üçüncü görüşe göre ise Batının bilimini de kültürünü de almanın hatalı olduğunu her türlü yenileşmenin Osmanlıyı tamamen yok edeceği görüşüdür (Berkes, 1965: 49-50).

Bu üç görüş *batı* ve *biz* kavramı etrafında oluşmaya başlayıp, devam eden hatta dönüşen bir sistem olmuştur. Berkes'e göre (1965-50), eğer birbirine uyacak iki çözüm yolu bulunsa, düşünürlere ihtiyacın kalmayacağı hatta Japon ve Rus toplumlarında olduğu gibi toplum olabildiğince değişmeye başlayacağına inanmaktadır. Ama sorunlar silsilesinin aydınlar tarafından topluma yüklendiğini savunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar aydınlar yanlış yollarla yanlış fikirleri birbirine uyuşturmaya çalışmak için uğraşacaktır.

Vatandaş'a göre (1998: 1670), Osmanlı döneminde sistemsiz olarak başlayan modernleşme süreci mevcut sorunların çözümünü ararken, sorunların artmasına neden olmuştur. Devlet adamlarının böyle bir sorunla karşılaşmaları bu konuya duyarsız olduklarından değil, Batı'dan nelerin alınmayacağı hususunda bir kararsızlık içerisinde bulunmaları olduğunu öne sürmüştür.

1.1. Bilim ve Teknikle Sınırlı Bir Batı Görüşü

Osmanlı münevverleri Avrupa'yı öne geçiren unsurları dikkatle incelemiş ve bunun tamamen bilim ve teknolojiadaki ilerlemeden kaynaklandığını görmüşlerdir. Avrupalı devletler teknolojik üstünlüklerini özellikle askeri alanda kullanarak diğer ülkeleri istila ile sömürgeleştirmişler, iktisadi alanda da bu ülkeleri pazar olarak kullanmaya çalışmışlardır. Bu durum Osmanlı münevverlerinin önemli bir kısmında Avrupa'dan sadece bilim ve teknolojik gelişmelerin alınabileceği, fakat insani ve ahlâki açıdan kendi değerlerimizin daha üstün ve üstelik milli beka açısından vazgeçilmez oldukları gerçeğinden hareketle kendi milli ve mânevî değerlerimizin korunması gerektiğinde ısrarcı olmuşlardır. Bu görüşte olan pek çok münevver olmakla birlikte konu sınırlılığı nedeni ile burada örnek olarak sadece Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Celal Nuri, Namık Kemal, Said Halim Paşa, Şinasi, Ziya Gökalp ve Ziya Paşa'nın modernleşme görüşlerine yer verilmiştir.

1.1.1. Ahmet Cevdet Paşa

Tanzimat döneminin önde gelen Türk- İslâm ilim âleminin önemli kişilerinden olan Ahmet Cevdet¹; büyük bir devlet adamı, hukukçu, tarihçi, eğitimci ve sosyologdur (Halaçoğlu ve Aydın, 1993: 445). Cevdet Paşa, Meriç'in tabiriyle Batı'ya ihtiyatla yürüyen, medresenin yetiştirdiği son büyük devlet adamıdır (Meriç, 2013: 168). Bilgi (2008: 46) Cevdet Paşa'yı batıya âşık bir aydın, hatta medresenin kemâli ve son sözü olarak görmektedir. Cevdet Paşa, batılılaşmaya inanmıştır lâkin Batılılaşırken batının her icraatını aynen almak yerine Osmanlı kültürüne uyuşan tarafların alınmasını istemektedir (Özşavlı, 2009: 30). Neumann'a (2009: 85) göre Cevdet Paşa, olağanüstü zekâsı ve entelektüel birikimi sayesinde Reşit Paşa ekolünün Tanzimat dönemi anlayışını en yetkin şekilde savunan isimlerindendir.

Cevdet Paşa, Osmanlı kurumlarında gerçekleşen yenilikçi düşüncelerin hâkim olduğu bir dönemde, Türk- İslâm- Doğu kültürü ile yenilikçi Batı kültürünü sentezlemeye çalışmıştır. Osmanlı müesseselerinin İslâmî esasa dayandığına dikkat çekerek Batı devletleri ile Osmanlı Devleti'nin farklı din ve medeniyetlerden meydana geldiğini bu nedenle de batılılaşmanın hem yanlış hem de imkânsız olduğunu savunmuştur. Ancak yaptığı tüm çalışmalarında Osmanlı - İslâm anlayışını sürdürmekle beraber metot olarak yenilikçi anlayışı benimsemiştir. Batı'nın pozitif bilimler, teknik bilimler ve idari yönetim alanındaki üstünlüğünü kabul etmiş ve bu üstünlükleri Osmanlı müesseselerinin Batı tarzı ıslahını savunmuştur. Cevdet Paşa, Batı'nın kanunları ve kurumları taklitçi bir yöntemle alınmasına karşı çıkmıştır. İslâmî geleneklerin korunması için çaba gösteren Cevdet Paşa, Fransız kanunlarının tercüme edilip alınması hasebi ile ilgili olarak devletin önde gelenlerini eleştirmiştir (Hallaçoğlu ve Aydın, 1993: 445).

Medeniyet kavramına da değinen Cevdet Paşa medeniyeti; toplum hayatının gereği olarak kabul etmektedir. O'na göre insan doğası gereği medeniyete yatkındır. Bu yüzden medeniyet, göçebe hayattan yerleşik hayata geçme sürecinde önemli bir basamak olmuştur.

Ahmet Cevdet Paşa (1822 Lefçe-1895 İstanbul); 27 Mart 1822 yılında bugün Bulgaristan topraklarına bağlı Lofça kasabasında doğmuştur. Babası Hacı İsmail ağadır. İlkokul eğitimini aldıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve medrese tahsilini burada tamamlamıştır. *Tefsir, Hadis, Fıkıh, Mantık, Adap* derslerinin yanında *Felsefe, Tabii İlimler, Cebir, Coğrafya* derslerini almış hatta Arapça, Farsça, Bulgarca dillerine hâkim, edebi zevki olan, şiirler yazan tarihçi, hukukçu ve âlim bir kişiliktir. *Kıyas-ı Enbiya, Tevarih-i Hulefa, Kavaid-i Osmaniye, Medhal-i Kavaid, Kavaid-i Türkiye, Belagat-ı Osmaniye* eserleri Türkçe 'ye hizmetleri hakkında eserleri arasındadır. Tarihi alanda en önemli eserlerinden olan *Tarih-i Cevdet* 12 cilttir. Bu önemli eser Osmanlı Devleti'nin 1774-1853'e kadar olan dönemini anlatmaktadır. *Maruzat* adlı eseri ise Abdülhamid'in emri ile yazıp, devrin siyasi olaylarını anlatmıştır (Keskinöglü, 1952: 221-228).

Cevdet Paşa, medeniyet basamağına ulaşmanın tek yolun eğitim ve öğretimden geçtiğini savunmuştur (Halaçoğlu ve Aydın, 1993: 445).

Cevdet Paşa, Batı medeniyetinden alınan ilimlerin geleneklere uygun olarak alınarak, çağa uygun hareket edilmesini istemektedir. Osmanlı Devleti'nin maddi dünyada gerileme yaşadığını kabul edip, çağın gerisinde kalmamak için ilim ve maarife gereken önemin verilmesini ve Batı dünyasının iyi tanınması gerektiğini belirtmiştir. Taklit ederek *itikat*, *ahlâk* ve *gelenek* gibi kavramların alınmasına karşı çıkan Cevdet Paşa bu kavramların başka toplumların değeri olduğunu belirtmiştir. Ona göre başka medeniyetler için uygun olan medeniyet unsurları bir başka toplum için zararlı olabilir bu yüzden batıdan alınacak yenilikler İslâm Şeriatına uygun olmalıdır (İlbey, 2015: 1).

Cevdet Paşa yeryüzünde bulunan en iyi devlet şeklinin İslâm prensiplerine dayanan devlet olduğunu belirtmiştir. Cevdet Paşa, Hıristiyan devlet şekillerinde türlü türlü karışıklıklar olduğunu belirterek, Osmanlı Devleti'nin Batı medeniyetinden alınan prensiplerle düzenlemenin imkânsız olduğunu düşünmektedir. Cevdet Paşa, eğer Osmanlı Devleti'nde düzenlenecek bir prensip varsa kendi dünyasından ve kendi âleminden yola çıkarak yapılması gerektiğini savunan bir devlet adamıdır (Birand, 1998: 32).

Cevdet Paşa İslâm prensiplerinin herkese hak ettiği hürriyeti verdiğine inanmaktadır. Bu yüzden İslam dünyasında *adalet* kavramı ön plâna çıkarılmıştır. İslâm'da önem verilen *eşitlik- adalet* uyumundan dolayı Avrupa'da yaşanan sınıf çatışması, hürriyet arayışları, sömürü, feodalite ve zulüm gibi sorunlar Osmanlı toplumunda görülmemektedir. Cevdet Paşa, devletin ve hükümetin ancak İslâmi prensiplere uyarak; fitne, fesat ve zulmün yok edebileceğini düşünmektedir. Cevdet Paşa devleti devlet yapan ana faktörün İslâm olduğunu, Osmanlı'nın asıl büyüklüğünün hilafet ve saltanatın birleşmesinden doğacağını savunmaktadır (Halaçoğlu ve Aydın, 1993: 445).

Cevdet Paşa geçmişte yapılan tüm batılılaşma çalışmaları, devlet ve ulemanın cehaleti, ahlâksızlıkları ve yanlış inançları yüzünden bilerek Batı siyasetinin çıkarlarına ortak olan taklitçiler yüzünden başarısız olduğuna inanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin yaşamasının ne taklitle olacağına ne de yeniliklere karşı direnerek sağlanacağına savunmuş, batılılaşmayı bilim ve teknolojik güçlerle canlandırarak alınması gerektiğini belirtmiştir. Kendisinden sonra onu takip eden Namık Kemal'den Ziya Gökalp'e kadar birçok düşünür onun bu fikirlerini paylaşmıştır (Berkes, 2011: 235).

1.1.2. Ahmed Midhat Efendi

Ahmed Midhat², Avrupa'nın akla verdiği önemi araştıran, Osmanlı aydınları arasında, felsefe üzerine fikir yürüten, *Osmanlıyı okutan adam*, *yazı makinesi* olarak anılmaktadır. Ahmet Mithat Tanzimat döneminde Osmanlı'nın kurtuluşu için çareler aramış, Batının felsefi düşüncesine, bilimini yakından incelemiştir. Batı'dan alınan bilimsel çalışmaları ve felsefi öğretilerini İslâm inancına göre uygulamaya çalışmıştır (Şeref, 2014: 283). Doğu ve Batı sentezi yaparak, dönemindeki aydınlardan daha fazla fikir üretmiştir (Belge, 2007: 419). Tanzimat döneminde yenileşme düşüncesine doğru gidilirken felsefenin ışığında ilerlemelerin sağlanacağını hatta Osmanlı toplum hayatında duyarlılık oluşturarak Batı'dan aldığı bilgilerle Osmanlı Devleti'ne özel yeni bir düşünce sistemi kurmanın peşinden gitmiştir (Şeref, 2014: 284).

Ahmed Midhat'ın hayatını inceleyen araştırmacılar savunduğu düşünceler nedeniyle fikri dünyasını ikiye ayırmıştır. Bunlardan ilki; materyalist ve Darwinizm düşünce akımlarından etkilendiği dönemdir. Genellikle bu dönemde *Duvarın Bir Sada*, *İnsan ve Dünyada İnsanın Zuhuru* gibi eserlerinde İslâm kaideleriyle materyalist ve Darwinizm akımlarını uzlaştırmaya çalıştığı görülmektedir. İkincisi ise; ilk döneminde savunduğu materyalizm ve Darwinizm fikirlerini çürütmek amacıyla *Bir Mulahaza-ı Diniyye*, *Mebde* adlı eserlerinde İslâm hakikatlerinden zevk aldığını, Kur'an akidesini her şeyin üstünde tuttuğunu dile getirmiştir (Doğan, 2013: 197-201).

Ahmed Midhat Batı'dan yapılacak tercümelere önem vererek, Voltaire, Schopenhauer gibi filozoflardan çeviriler yapmıştır. Bu filozofların din konusu ile ilgili fikirlerini arka plânda bırakarak, dini fikirlerinde İslâmi prensipleri temel almıştır. Filozofların dine açtıkları savaştan ayırarak ruh ve yaradılış hikmetlerini İslâm prensibine

² Ahmed Midhat Efendi 1844 yılında İstanbul'da doğmuştur. İlkokul eğitimini Vidin'de tamamlayıp ardından 1859 yılında Tophane Sıbyan Mektebi'ne yazılmıştır. 1859 yılında Niş Rüştiyesini bitirmiştir. Niş Rüştiyesini bitirdikten sonra Rusçuk'a memur olarak atanmış ve burada Fransızca öğrenmiştir. Said Paşa Medresesi'nde eğitim görmüş, Çankof Efendi'den Fransızca dersler almıştır. 1868 yılına gelindiğinde Tuna Gazetesine yazar olarak girmiştir. 1878'de Tercüman-ı Hakikat gazetesini çıkarmış, Takvim-i Vakayi ve Matbaa-i Amire müdürlüğü yapmıştır. 2. Meşrutiyet'ten sonra emekli olarak Darülfünun. Medresetülvaizin ve Darülmuallimat'ta dinler tarihi, felsefe tarihi, eğitim tarihi ve genel tarih alanlarında dersler vermiştir. *Letaiif-i Rivayat (25 kitap)*, *Hasan Mellah*, *Hüseyin Pellâh*, *Felâh Bey'le Rakım Efendi*, *Paris'te Bir Türk*, *Süleyman Musli*, *Kafkas*, *Karnava*, *Acaib-i Âlem*, *Şopenhaver'in Hikmet-i Cedidesi* ve *Avrupa'da bir Cevalan* önemli eserleri arasındadır (Okay, 1989: 100-102). Ahmet Mithat Batı kültürünü yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Bağdat'ta kaldığı sürede açtığı sanat okulunda öğrencilerine kozmografya, aritmetik, geometri, tarih, coğrafya gibi konularda bilgi vermek amacıyla *Hace-i Evvel* ve okuma kitabı olarak da *Kissadan Hisse* adlı eserleri yayınlamıştır (Ülken, 2013: 144-145).

uygun olarak muhafaza etmiştir. Filozofların bilgilerini değerlendirirken; eğitim, bilim, sanat, ticaret alanlarında ülkelerinde yaşanan gelişmeleri yansıttıklarına tanık olmuş bu nedenle Osmanlı'da bu tür çalışmaların yapılmasına dikkat çekerek halkın bilinçlendirilmesini istemiştir (Şeref, 2014: 286).

Ahmed Midhat Batı'nın üstün olduğu alanların, eğitim, fen bilimleri ve ekonomi olduğunu kabul ederken; Batı'nın aile yaşantısını, ahlâk ve eğlence anlayışını eleştirmektedir. Bu yüzden Batı'nın yenilikleri alınırken kültürel değerlerin korunması gerektiğinin vurgusunu yapmıştır (Özdemir ve Yegen, 2016: 334).

Ahmet Midhat *Karnaval* adlı eserinde medeniyet kavramını değerlendirmiştir. Batı'da medeniyet olarak gördüğü bilim, fen ve teknolojinin alınarak, Osmanlı Devleti'nde mevcut olan kültüre, örf ve geleneğe uygun hareket edilerek uygulanmasını istemiştir. Çünkü Batı ahlâkının, gelenek ve göreneklerinin, Türk aile yapısına zarar veren değerler içerdiğini, Batının geleneksel ahlâk değerlerinin dışında yeni bir ahlâk sistemi kurarak insan ahlâkını yozlaştırdığını belirtmektedir (Özdemir ve Yegen, 2016: 335-336).

Ahmed Midhat Batı'nın bilim adına geliştirdiği kavramların değerli olduğunu ve Türk toplumunun sahip olduğu İslâm prensiplerine zarar veren kültürel yapısından duyduğu endişeyi *Henüz 17 Yaşında* adlı eserinde şöyle açıklamıştır (Midhat, 2000: 122-123):

" Akvâm-ı şarkıyyeyi akvâm-ı garbiyye bozmuştur. İdâre-i Osmâniyye altında bulunduğu zaman Yunanistan'da Solyotlar, Manyotlar, gerçekten kahraman bir kavimdirler. Kadınları, kızları âdeta başka milletlerin erkeklerinden daha kahramandılar. Fuhuş ve zina hemen malûmları olmayıp muâşaka-i meşrûâneleri bile kahramaneydi. Şimdi ise Atina'ya Şire'ye git de bak. Besleme ve hizmetkâr kızların kâffesi "dağlı" namıyla yâd olunan kızlardandır ki bunlar meyanında Solyot ve Manyotlar dahi çoktur... Beyoğlu için tahmin eylediğin miktarda mütenasip erbâb-ı fuhşu Müslümanlar nezdinde görebilir misiniz? Ben iddia ederim ki Frenk, Leh, Maltuz, Ulah gibi yabancı Hristiyanlarla Rum, Ermeni misüllü yerli Hristiyanlar meyanında fuhşun taammümü ahâlî-i İslâmiyyeye asla kıyas kabul edemeyecek bir nispettedir. "

Ahmet Mithat, Tanzimat'la birlikte ülkede ses getirmeye başlayan Batılılaşma fikirlerini halk nezdinde duyurmaya çalışmıştır. Batı'nın ahlâki değerlerini eleştirerek bilim ve tekniğinin ivedilikle alınmasının Osmanlı'yı kurtaracağına inanmıştır (Ülken, 2013: 146).

1.1.3. İbrahim Şinasi

Şinasi³, eserlerinde halkın anlayacağı dilde yazmayı kendine yol edinmiş aydınlardan biridir (Kahraman, 2010: 166-169). Şinasi, Batı düşüncesinin derinliklerini anlan, lâikliği kavrayan (Mardin, 2014: 84), Batı'nın gelişmelerini yakından takip eden, medeniyet düşüncelerini garpla birleştiren bir düşünürdür (Tanpınar, 2010: 188-191).

Tanzimat'ın getirmiş olduğu yenedünya görüşünü kabul etmekte zorlanmayan Şinasi; 1856-1858 yılları arasında yayımladığı makalelerde medeniyet kavramına değinerek bir din olgusu gibi bahsetmiştir. Şinasi, Batı medeniyetinden ithâl edilen yeniliklerin akıl ve kanuna dayandığına dikkat çekerek yeni değerler sistemi oluştuğuna inanmaktadır. Bu yeni değerler sisteminin başında adalet, hikmet ve halk kavramları gelmektedir. İslâmiyet'in cehalet dönemini kapattığı gibi bu yeni değerler sistemi de zulüm ve cehalet dönemini kapatarak akıl ve adalet devrini açtığını savunmaktadır. Şinasi bu fikirlerine rağmen rejim değişikliğini savunmaz aksine yöneten kesimin tarafsız olmasını ve hükümdarın yönetimin başında durmasını ister. Şinasi'nin mücadele ettiği kavramlar *zulüm* ve *kölelik*dir. Tanzimat Döneminden önce ki sistemi zulüm ve kölelik olarak gören Şinasi, Tanzimat Döneminde yaşanan değişikliklerin zulüm ve kölelikten kurtardığına inanmaktadır (Ülken, 2013: 73).

Şinasi, Tanzimat Döneminin getirdiği yeni içtimai hayatın akıl ve adalete dayandığına inanır. Adalet kavramının aklın emrinde olduğuna dikkat çeken Şinasi, yeni medeniyetin İslâmiyet'in ana prensiplerine uygun olduğunu bu nedenle Avrupa'dan ithâl edilen bilim ve tekniğin yanındadır. Doğu ve Batı medeniyeti sentezi yapan Şinasi, Batı'nın sahip olduğu akıl esasının İslam medeniyetinin de esası olduğuna dikkat çekmiştir. İslam Medeniyetinin sahip olduğu prensipler zamanla yanlış inançlara dönüştüğü için şekil değişikliğine uğramıştır. Bu nedenle Şinasi Batı'dan ithâl edilen bilim

³ Şinasi 1826 yılında İstanbul'da doğmuştur. Eğitim hayatına mahalle mektebinde başlayan Şinasi, Tophane Müşirliği kaleminde göreve başlamıştır. Zamanla Tophane Mektubi Odası'nda Hulefa sınıfına geçmiştir. İbrahim Efendi'den Arapça öğrenmiş ve klasik bilgiler edinmiştir. 1849 yılında Paris'e gitmiştir. Burada Fransızcasını ve Batı kültürünü geliştirerek iki yıl koleje devam etmiştir. Samuel Silvestre de Sacy başta olmak üzere ilim ve edebiyat çevresinden bazı önemli kişilerle yakınlık kurmuştur. Paris'te uzmanlık eğitimini maliye bölümünde yapmıştır. Paris'ten döndükten sonra 1855'te Meclis- i Maarif üyeliğine tayin edilmiştir. Memuriyete ve rütbesine yakışmayan davranışlarda bulunarak, sakalını tıraş etmesi nedeniyle memuriyeti kesintiye uğramıştır. 1860 yılında *Tercüman-ı Ahval* gazetesini çıkarmıştır. 1861 yılında gazeteden ayrılarak 1862 yılında *Tasvir-i Efkâr* gazetesini çıkarmıştır. Eserleri: *Sadr-ı Esbak Merhum Reşid Paşa Hazretlerinin Sitâyîşini Mutazammın Olan Bazı Kasâid-i Âcizânemdir*, *Tercüme- i Manzûme*, *Şair Evlenmesi*, *Müntehabât-ı Eş'âr*, *Durub-i Emsal- i Osmaniyye* ve birçok eseri kaleme almıştır (Kahraman, 2010: 166-169).

ve tekniği İslâmiyet'le bağdaştırarak hiçbir çelişme olmadığını savunmaktadır (Ülken, 2013: 73-74).

Şinasi, Batılı kurum ve kuruluşların Osmanlı Medeniyetine dâhil edilmesini yararlı görmekte hatta nasıl bu kurumlar Batı'nın ilerlemesini sağladıysa Osmanlı medeniyetinin de ileriye taşıyacağına inanmaktadır (Çavdar, 2013: 30-31). Şinasi bu Batı yanlısı tavırlarından dolayı içinde bulunduğu dönemde eleştirilerin odağı haline gelmiştir. Özellikle sakalını kesmesi ciddi bir şikâyet konusu olmuştur (Lewis, 2011: 189). Dilde sadeleşmeyi destekleyen Şinasi, Tanzimat hareketinin öğrenilmesi, faydalarının halka tanıtılması için çalışmıştır. Batı kültürünün her yönden taklit edilmesinin yanlış olduğunu, benimsenmesi gereken ilkelerin hürriyet ve Batı'nın geliştirdiği bilim ve teknik olduğunu vurgulamıştır (Birand, 1998: 32-34).

1.1.4. Celal Nuri

Batı'ya karşı izlenen teslimiyetçi tavra karşı olan Celal Nuri⁴, modernleşmenin yerli değerlerin korunarak, Batı'nın medeniyet algısında üzerine yoğunlaştığı *teknik* kısmının üzerinde durmuştur. Cumhuriyetin ilân edilmesinin ardından Batı kültürünün alınmasında sakınca görmemiş ve savunucusu olmuştur (Buzpınar, 2005: 158). Batı'nın teknik olarak ilerlemesine gıpta ile bakan Celal Nuri, Batı Medeniyeti'nin Müslüman topraklarda gerçekleştirdiği sömürge anlayışını eleştirmekten kendini alamamıştır (Buzpınar, 2005: 155).

Celal Nuri Batı'nın bilim ve tekniğinin kayıtsız şartsız alınması gerektiğini savunurken, Batı'dan ithâl edilen mânevî değerlerin karşısında durmuştur (Demir, 2006: 24-25). Batı'da hâkim olan değer anlayışının oluşturduğu, *menfaat, çıkarıcılık, başkalarını hor görme, zayıfın ezildiği, güçlüünün hâkim ve haklı olduğu* bir düzen anlayışını reddetmektedir. Bunun yerine dünyanın geleceği için İslâmi prensiplerin hâkim olması gerektiğini savunmaktadır (Çoğ, 2009: 102- 103).

⁴ Celal Nuri 15 Ağustos 1882'de Gelibolu'da doğmuştur. Babası Mustafa Nuri Efendi Meclis-i Ayan üyesidir. Ortaöğretimini Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi)'de tamamlamış bu süre boyunca Batı fikir akımları ile burada tanışma fırsatı bulmuştur. 19 Yaşında Mekteb-i Hukuk'a başlamış bu dönemlerde Batı'daki gelişmeleri yakından takip etmiştir. 31 Mart Olayı'ndan sonra yazın hayatına atılan Celal Nuri, Ebu'z-Ziya Tevfik ile birlikte bir Fransızca gazete çıkarmış, Meclis-i Meb'usan'ın açılması akabinde azınlıklara ve gayrimüslimlere eşit haklar verilmesi gerektiğini savunmuştur (Demir, 2006: 25). Hayatı boyunca fikir dünyasında İslâmcılık, Osmanlıcılık, Batıcılık akımlarına ilgi göstermiştir. *Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukûk-ı Düvel, Târih-i Tedenniyât-ı Osmanîye, Müslümanlara Türklere Hakaret, Düşmanlara Riâyet ve Muhabbet, İttihâd-ı İslâm, Şimal Hatıralar ve Hâtemü'l-Enbiya* gibi eserleri kaleme almıştır (Demir, 2006: 22-30).

Celal Nuri'nin modernleşme hakkındaki düşüncelerini Lewis (2011: 318) şöyle aktarmaktadır:

“Uygarlık teknik ve gerçek olmak üzere iki çeşittir. Batı dünyası teknik uygarlığın zirvesine ulaşmış, ancak gerçek uygarlığı asla başaramamış ve başaramayacaktır. Teknik uygarlık bir ülkeden diğerine nakledilebilir ve alınabilir; gerçek uygarlık ise alınmaz ve Osmanlı reformcuları bu ikisini karıştırarak büyük hata yapmıştır. Ödünç aldıkları şeyleri teknik meselelerle sınırlandırmak yerine Batıyı aslında İslâm'ın üstün olduğu bir alanda taklit etmeye çalışmışlardır.”

Cemil Meriç (1986: 65-66) ise Celal Nuri'nin modernleşme tartışmalarında teknik kısmının alınmasına ilişkin yaptığı eleştiriyi şöyle aktarmaktadır:

“Avrupa'nın yalnızca tekniğini alalım” diyorlar. Tekniği yaratan düşüncedir, muhakemedir. Bunları birbirinden ayıramayız. Avrupa'nın serbest içtihat üzerinde kurulmuş fenni bir düşünüş usulü vardır. Doğu'da nakl'e Batı'da akl'a dayanır. Dinde görenek, Müslüman âleminin yenilikleri benimsemesine engel olmuştur. Fikren ilerleyen bir Müslüman, mensup olduğu camiadan ahlâk ve mânevîyatça da kopuyor... Doğu göreneğe dayanır, Batı gerçeğe. Asya kavimleri ilimde ve düşüncede gerçekçi olmadıkları gibi siyasette de gerçekçi değildirler. Asya'nın bu uyumsuzluğundan ilk kurtulan biz Türkleriz. Türk milleti birçok sebeplerden dolayı mensup olduğu medeniyet camiasından ayrılıp, Avrupa medeniyetine katılmalıdır... ”

Celal Nuri Balkan Savaşları sırasında kaleme aldığı *Şime-i Husumet* adlı eseri ile dönemin batıcı düşünürlerinden Abdullah Cevdet ile modernleşme tartışmaları yaşanmıştır. Celal Nuri *Şime-i Husumet* adlı eserinde vatan ve millet varlığını ortadan kaldırmaya çalışan Batılı devletlere karşı düşmanlık beslemek gerektiğini savunurken, Abdullah Cevdet *Şime-i Muhabbet* adlı eserinde Celal Nuri'ye hitaben ilerlemenin Batılılara karşı sevgi beslemek gerektiği vurgusunu yapmıştır. Tartışmalar sert eleştirilere dönüşünce Celal Nuri kısa zaman sonra İçtihad'dan ayrılmak zorunda kalmıştır (Duymaz, 1993: 244). Modernleşme yanlılarının çıkarmış olduğu bir diğer yayında Celal Nuri *Hürriyet-i Fikriye Mecmuası*'nda *Mecmuamız* adlı başlıklı makalede "... gâye-i emelimiz teceddüd, tekâmül, an'anatomuzı istifa ettirerek terakkidir..." ifadeleriyle Abdullah Cevdet'i eleştirmeye devam etmiştir (Aslan, 2006: 633).

Celal Nuri ve Abdullah Cevdet arasında yaşanan *husumet, muhabbet* tartışması İçtihad ve Hürriyet-i Fikriye'de artarak devam etmiştir. Abdullah Cevdet, Batı'ya husumet beslemenin güneşe karşı düşmanlık beslemeye benzeterek, bugün Batı'nın gücün ve kuvvetin simgesi olduğunu belirterek Osmanlı Devleti'nin güçlü ve kuvvetli bir görünüme sahip olması için Batı'nın her alanda taklit edilmesini istemiştir. Celal Nuri ise Abdullah Cevdet'in Batı'nın ilim ve teknik noktasında alınması isteğine katılırken, Osmanlı'nın sahip olduğu ahlâk ve adet prensiplerinin Batı'nın mânevî değerlerinden üstün olduğuna dikkat çekmiştir (Aslan, 2006: 634-635). Celal Nuri aynı zamanda Abdullah Cevdet'i Batı Medeniyetini *tek* medeniyet olarak görerek *gülü* ve *dikeni* ile alınması gerektiğini sert bir

şekilde eleştirmiştir. Celal Nuri Batı'nın ilim hocalığını kabul ederken mânevî hocalığını reddetmiştir (Buzpınar, 2005: 166-167).

1.1.5. Namık Kemal

Namık Kemal⁵ modern çağın gerçek ilk düşünürü ve bir vatansever (Berker 1965: 55-56), *Tasvir-i Efkâr*'da ulus, vatan, devrim, özgürlük sözcüklerini kullanarak kamuoyuna mal ettirmeye çalışan bir ilerici (Çavdar, 2013: 31), Türkiye'de hürriyet ve vatan fikirlerini tanıtmaya çalışmış önemli düşünürlerdendir (Lewis, 2011: 195). Elinde İslâm- Osmanlı unsurlarını yoğuran batıcılığa karşı yeni bir *biz* oluşturma gayretinde olan Namık Kemal aynı zamanda Tanzimat siyasetinin ürünü olan Osmanlı kavramından bir Osmanlıcılık Milliyetçiliği oluşturan bir adamdır (Uçman, 2014: 115-116). Berkes'e (2011: 300) göre Namık Kemal ne kayıtsız şartsız bir şeriatçı ne de kayıtsız şartsız bir batıcıdır. Onun uygarlıktan anladığı; teknoloji, ekonomi, endüstri, basın, eğitim ve askeri güçtür.

Namık Kemal Türk toplumunun içtimai, iktisadi, hukuki, siyaset ve kültür meseleleri üzerinde durmuştur. Bu kavramları sentezleyerek, zihniyetleri aydınlatma ve kamuoyu oluşturma amacını üstlenerek, 1868-1878 yılları arasında gazetecilik döneminde bu konulara değinmiştir. Namık Kemal, ülkede meşrutiyet yönetiminin kurulmasını, içtimai ve ferdi hürriyet gerekse fikri hürriyetin yaygınlaştırılmasını, müesseselerin ıslahını ve Osmanlı Devleti'nin Batı Medeniyetine ayak uydurma zorunluluğunu üzerinde durduğu konular arasındadır (Akün, 2006: 375).

Namık Kemal milli, İslâmi değerleri muhafaza etmek kaydıyla modernleşme fikrini benimsemiş bu yönde çalışmalar yapmıştır. İslâmiyet'in hayatiyetine inanan Namık Kemal, İslâm prensiplerinin medenileşmenin ve ilerlemenin tezat bir ilişki olmadığını savunmaktadır (Akün, 2006: 375-376). Namık Kemal, batıdan alınacak prensiplerin

⁵ Namık Kemal 21 Aralık 1840 yılında Tekirdağ'da doğmuştur. Meclis Maliye Azası 2. Abdülhamid'in müneccimbaşısı Mustafa Asım Bey'in oğludur (Akün, 2006: 361). Namık Kemal; Tanzimat Dönemi içinde fikir ve edebi yönüyle Türk toplumunu en fazla etkileyen isimlerdendir. 15 yaşında Arapça, Farsça, Meâni, Adâp ve Mantık derslerinin yanında şiirle ilgilenmiştir. 1857 yılında Hariciye Nezareti Tercüme Odası'na girmiş ve Fransızca öğrenmeye başlamıştır. Ercümen-i Şuara divan şiiri topluluğuna katılmıştır. 1862' de *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin yazı kadrosuna katılarak fikir ve sanat dünyasını yakından takip etmiştir. 1865 yılında Yeni Osmanlılar Cemiyeti içinde yer almış parlamento esasına dayalı bir yönetim anlayışını savunmuştur. *Şark Meselesi* ve *Kararname-i Ali* adlı eserler ile dönemin siyasi olaylarını ele almıştır (Uçman, 1988: 219-228). Namık Kemal, İntibah, Cezmi, Vatan Yahut Silistre, Gülnihal, Âkif Bey, Zavallı Çocuk, Tahrîb-i Harabat, Takip, Devr-i İstila, Barika-i Zafer ve Osmanlı Tarihi gibi birçok eseri kaleme almıştır (URL- 3, 2018).

Osmanlı- İslâm geleneğiyle birleştirilerek, dünya medeniyetinin merkezi haline gelen Osmanlı- İslâm birliğinin gerçekleşeceğine inanmaktadır (Birand, 1998: 50).

Namık Kemal ortaya koyduğu eserlerde gelenek- yenilik arasında iki yönlü bir dünya görüşüne sahiptir. Kendi döneminde yaşayan bazı aydınlar gibi tek arzusu milli kimlikten uzaklaşmadan modernleşmektir. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne mensup arkadaşları ile millet hâkimiyetine dayalı ve milletin temsilcilerinden oluşan bir parlamentonun kurulmasını savunmaktadır (Uçman, 2014: 116). Namık Kemal *Avrupa Şarkı Bilmez* adlı yazısında "Biz şimdiye kadar Avrupa dillerinde Şark'a dair okumaya değer bir kitap görmedik.... Şark'ın hallerini öğrenmek isteyenler ne şekilde maksatlarına ulaşabilseler?" diyen Namık Kemal sözlerine Fatih'in Cengiz'den daha zalim gösterilmesini eleştirerek devam etmiştir (Ülken, 2013: 125). *Terakki* adlı makalesinde Batı'nın medeniyet anlayışına olan hayranlığını, Londra'da gördüklerini anlatarak, parlamentonun rolü, mahkemenin adaleti, okulların kuvveti, gemicilik ve ticaret, rasathane, basımevleri, üniversite, halk bahçeleri, hayvanat bahçesi, eşitlik, iş bölümü, endüstri gibi birçok kavramların bulunduğunu açıklayarak, halkını gaflet uykusunda olmakla suçlar (Ülken, 2013: 130). *Terakki* makalesinde Doğu ve Batı medeniyetlerini mukayese eden Namık Kemal, medeniyet yolunda ilerlemenin zorunlu olduğunu, aksi durumda Osmanlı'nın yıkılmaya mecbur olduğunu savunmaktadır (Uçman, 2014: 120). Namık Kemal *Medeniyet* makalesinde ise Batı'ya olan hayranlığını gizleyemez ve medeniyetin sadece Batı'dan gelen bir eğlence olarak görenleri eleştirirken, *Görenek* makalesinde Osmanlı Devleti'nin milli kimliğini bozmadan modernleşmenin çarelerini aradığı görülmektedir (Tanpınar, 2010: 389).

Namık Kemal Tanzimat döneminde modernleşme sağlanırken İslâmi prensiplerden ve milli kimliğe zarar vermeden, Fransız Devrimi sonrasında yayılmaya başlayan insan hakları, eşitlik, hürriyet gibi kavramları Osmanlı kanunlarına yerleştirmek istemiştir. (Uçman, 2014: 119). Namık Kemal aslında Batı'dan ithâl edilen hak ve hürriyet kavramlarının İslâm prensiplerine uygun olduğunu hatta bu kavramların İslam'ın eskiden beri var olan düşüncenin uyandırılma çabası olarak görmektedir. Namık Kemal Batı'nın geliştirmiş olduğu bu kavramlardan yola çıkarak, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü gidişatı durdurmak için şu soruların cevabını aramaktadır (Çavdar, 2013: 38-39) :

- Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenleri nelerdir?
- Bu çöküş sürecini eski haline çevirme yolları var mıdır?

- Çöküşün engellenmesinde gerekli olan reformlar nasıl ve ne şekilde uygulanmalıdır?

Çavdar, bu sorulara Namık Kemal'in yazılarına dayanarak şöyle cevap vermiştir:

- Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenleri siyasal ve ekonomiktir.
- Çöküş sürecini eski haline çevirme yolu sadece eğitimden geçmektedir.
- Gerekli olan reformların uygulanabilmesi için Anayasacı, merkeziyetçi bir yönetimin kurulması gerekmektedir.

Namık Kemal, Osmanlı Devleti'nin eski ihtişamına kavuşabilmesi için ilk olarak meşrutiyeti kabul ederek, anayasa ve kanunlarını şeriata uygun hâle getirerek ulaşılabileceğini belirtmektedir (Birand, 1998: 53). Namık Kemal klasik İslâm'da mevcut olan medeniyet algısının ilerleme için engel olmadığı kanısına vararak, modernleşmeyi sağlayacağına inanmaktadır. Namık Kemal'in engel olarak gördüğü şey İslâm'ın uygulama aşamasındaki aksaklıklardır. Eğer unutulmuş olan geçmiş yeniden hatırlanırsa bu aksaklıklar son bulacaktır (Koçak, 2009: 247).

1.1.6. Said Halim Paşa

Batı'yı yakından tanıyan, uzun süre Avrupa'da kalan Said Halim Paşa⁶ Avrupa toplumunun sosyal, siyasal, kültürel ve ahlâki hayatını yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Batının teknolojik yönden geliştiğini savunan Said Halim Paşa Batı Medeniyet seviyesine ulaşmak için gerekli çalışmaların yapılmasını istemiştir (Yıldız, 2011: 52).

Dinlerin ilerlemeye engel olmadığı tezini ortaya atan Said Halim Paşa, dinler arasında gelişmeye engel olan tek dinin Hıristiyanlık olduğunu ve akıl ile Hıristiyanlığın yan yana kullanılamayan kavramlar olduğunu belirtmiştir. İslâmiyet ise özünde bunun tam

⁶ Said Halim Paşa 19 Şubat 1864 yılında Kahire'de doğmuştur. 1870'de İstanbul'a yerleşmiş ve özel hocalardan İngilizce, Fransızca, Farsça ve Arapça dersler almıştır. İsviçre'de üniversite eğitimini siyasi ilimler alanında tamamlamıştır. 2. Abdülhamit tarafından sivil padişahlık rütbesi verilerek 21 Mayıs 1888'de Şura-yı Devlet üyeliğine atanmıştır. Görevlerindeki üstün başarısı sayesinde 22 Eylül 1900'de Rumeli beylerbeyliğine yükselmiştir. Kendi adıyla anılan yalısında zararlı evrak ve silah bulundurması gerekçesiyle jurnal edilerek Şura-yı Devlet görevinden alınmıştır. 1903'te jön Türklerle ilişkisi olduğu gerekçesiyle İstanbul'dan uzaklaştırılmış, 1906'da Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin müfettişliği görevine getirilmiştir. 1908'de 2. Abdülhamit tarafından Ayan Meclisi üyeliğine, 1909'da Türkiye Merkez Bankası yönetim kurulu üyeliğine, 1912'de ilk meclisin feshedilmesinden sonra Said Paşa kabinesine Şura-yı Devlet reisi olarak getirilmiştir (Bostan, 2011: 11-12). Eserleri: *Ta'assub-ı İslâmî ve Ma'nâ-yı Hakikiyyesi (Taassub)*, *Mukallitliklerimiz*, *Meşrutiyet*, *Buhran-ı İctimaimiz*, *Buhran-ı Fikrimiz*, *İnhitat-ı İslâm Hakkında Bir Tecrübe-i Kalemîyye*, *İslâmlaşmak*, *İslâm'da Teşkilât-ı Siyasîyye* adlı kitaplarının yanında mektupları, hatıratları da mevcuttur (Gül, 2011: 108-113).

tersinde durmaktadır. İslâm akıl ve bilimle ayrı olamamakla birlikte bu iki kavramı emreden bir dindir. Batı ve İslâm uygarlığının temelinde ki problemler birbirinden farklıdır. Batı dünyasında demokrasi mücadelesi büyük ve savaştırıcı bir sorun olmuştur. Batı toplumu eşitlik ve sınıf ayrımı üzerine kurulmuş, oligarşinin, Feodal beylerin, kralların, imparatorların hâkim olması özgürlük savaşını zorunlu kılmıştır. Batı'da bu mücadeleler yaşanırken, İslâm'da ise eşitlik ve birey özgürlüğü üzerine inşa edilen bir anlayış vardır. Bu yüzden İslâm'da demokrasi, sınıf çatışması, eşitlik problemi ne de sosyalizmin gerek duyulduğu bir ortam mevcuttur. İslâm toplumlarında da böyle bir zorunluluk duyularak yenilik çalışmaları yapmak taklitçilikten başka bir şey değildir. Toplumumuzda anayasal, yasama organları, parlamentarizm gibi Batı'ya ait tedbirleri almak ve uygulamaya çalışmak anlamsız eylemlerden öteye geçmekle kalmaz; İslâm'ın kendini geliştirmesine zarar verecek uygulamalara bile maruz kalacağına dikkat çekmiştir. Bu nedenle Said Halim Paşa, Batı'nın hastalıklarını tedavi eden ilaçlara Müslüman toplumların muhtaç olmadığını savunmaktadır (Berkes, 2011: 416-417).

Said Halim Paşa ortaya çıkan sorunların giderilmesi için toplum olarak hareket edilmesini, devleti yöneten fertlerin kendilerine ve yönettikleri topluma güven duygusu aşılıyarak yetiştirilmesi gerektiğine inanmıştır. Toplum yeniliklerle geliştirilmeye çalışılırken toplumu zorlamamanın etkili sonuçlar vereceğine katılmamaktadır (Ağırman, 2007: 44-45). Batı medeniyetinden istifade edilirken taklitten kaçınılmasını ve Batı medeniyetini millileştirerek alınması gerektiğini savunmaktadır (Said, 1998: 76).

Said Halim Paşa araştırmaları neticesinde Batı medeniyeti karşısında Osmanlı'nın geri kalma sebeplerinin net olarak ortaya çıkarılmadığını, Osmanlı aydınlarının geri kalma sebeplerini ve çözümlerini Batı'nın istediği politikalarla çözüm aramalarını eleştirmiştir (Gündüz, 2010: 166). İslâm dünyasını geri kalmaktan kurtaracak çözümlerin yine kendi içerisinde yer aldığını belirten Said Halim Paşa, farklı yerlerde farklı kültürlerde üretilen düşünce tarzının, ruh halinin, kültürel yapının ortak bir noktada buluşmasının zor olduğuna dikkat çekmiştir. Bu nedenle iki medeniyete mensup kişilerin yetiştirildiği alanlar birbirinden farklı olduğundan, siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel farklılık arz eden olayların iyi tanımlanması gerektiğine inanmaktadır (Ağırman, 2007: 84-85). Batı Medeniyetine duyulan aşırı hayranlık ve ilişkileri geliştirme isteği, İslâm kültürünün düzenlediği sosyal-siyasal yapının zedelemesine neden olmakta bu da geçmiş zamanlarda yapılan yanlış modernleşme adımlarına devam edildiğini göstermektedir (Ağırman, 2011: 36). Said Halim Paşa Müslümanların Batı dünyasının geride kalma sebeplerinden birini de

Şeriat hükümlerini yanlış olarak yorumlamaya bağlamaktadır. Şeriat hükümlerini yerine getirmek isteyenlerin refah ve zenginliği bırakmalarına ve maddi zenginlik için şeriatı uzaklaşmaya bağlamaktadır. Eğer Şeriat doğru olarak anlaşılır ve uygulanırsa İslâm'ın ilerlemeye engel değil aksine akıl ve mantığı bir arada tutan ilime ve bilime önem veren bir din olduğu anlaşılır. Böylelikle Batı'ya hayran olarak bakılan teknik alanındaki gelişmeler yakalanarak Osmanlı'nın çöküşü engellenebilir (Said: 1998: 250-251).

Batı'daki gelişmeleri yakalamak ve elde etmek için Osmanlı toplumuna ait milli inançları ve mânevî değerleri yok sayan her türlü girişime eleştiri getiren Said Halim Paşa, dirayetli bir kültür savunucusudur (Ağırman, 2011: 40). Said Halim Paşa, Batı ve Doğu medeniyeti algısını şöyle özetlemektedir: "*Batı dünyasını tüm kapıları Roma'ya çıkıyor olsa da, Müslüman dünyasının tüm kapıları Mekke'ye açılır*" (Şeyhun, 2011: 73). *Mukallitliklerimiz* adlı eserinde Batı'nın siyasi ve sosyal yaşantısını taklit etmenin zarar getireceğini belirten Said Halim Paşa, toplumun kendi değerlerinden uzaklaşması yıkımı kaçınılmaz kıldığına inanmaktadır (Gül, 2011: 109). Said Halim Paşa Batı Medeniyetinin Doğu Medeniyeti ile harmanlayarak, milli ve mânevî değerleri merkez alan, bilimin ve teknolojinin etrafında şekillenmesini istemektedir (Gül, 2011: 114). Said Halim Paşa'nın millileştirme anlayışına göre; modernleşme sağlanırken toplumsal değerler korunursa, hem ilerleme sağlanacak hem de toplumsal ihtiyaçlara cevap verilecektir (Yıldırım, 2011: 130). Said Halim Paşa Batı'dan ithâl edilen toplumsal odaklı değişiklikler, İslâm prensiplerini ve toplumu bir arada tutan değerleri zedelemektedir (Said, 1922: 3-4). Batıcı aydınlar her geçen gün toplumun kültürel değerlerini göz ardı etmekte, İslâmi prensipleri yok saymakta, Batı'nın sistematiğine adapte olarak kendi toplumuna yabancılaşmaya başlamaktadır (Ağırman, 2007: 114-115). Said Halim Paşa bu yabancılaşmanın gerçekleşmemesi için Batı medeniyeti içerisinde yer alan toplumların uygulamalarını taklit etmekten ziyade toplumun gayreti ile bu uygulamalara ulaşılmalıdır. Batı medeniyetinin sahip olduğu seviye karşısında hayranlık duyan devlet adamları ve aydınlar sorunları anlamak yerine sonuç odaklı yöntem arayışına girdiklerinden gerçek sorunları görmekten aciz kalmışlardır (Said, 1998: 45).

1.1.7. Ziya Gökalp

Pozitivist, sosyolog hem de Türk milliyetçiliğinin ideologlarının temsilcilerinden olan Gökalp⁷ kendini Emile Durkheim'in izinden giden ve Ahmet Rıza gibi bazı ittihatçıların bağlı olduğu Comte ekolünün dışında görmektedir. Adnan Adıvar, Ziya Gökalp'i pozitivistin Türkiye'de milli, asri bir din hareketi oluşturmaya çabalayan bir aydın olarak görmektedir (Bozarslan, 2009: 314-315, Safa, 2013: 44). Türkiye'nin modernleşmesini isteyen Gökalp, geleneklerin korunmasını ve reformların belirli bir kotadan geçirilerek alınmasından yanadır. Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde modernleşme sürecinde değişmesini istemediği değerleri *hars* (kültür) olarak ifade ederken, değişmesini istediği değerleri ise *medeniyet* olarak adlandırmaktadır (Gökalp, 1970: 30-31).

Gökalp'e göre çağdaş uygarlık bir uluslar uygarlığıdır. Ortak uygarlık içindeki ulusların kendilerine ait olan ülküleri *hars* olarak açıklamaktadır. İngilizler, Fransızlar, Almanlar Batı uygarlığının uluslarıdır fakat kendilerine ait birbirinden farklı kültürleri mevcuttur. Gökalp Batı uygarlığında uygun gördüğü tarafları almakta kayıtsız kalmayacağına vurgu yaparken, Batı uygarlığındaki ulusların kültürünün alınması noktasında karşı çıktığı görülmektedir. O'na göre her milletin kendine ait bir harsı vardır. Türk milletinin de kendine ait bir harsı vardır. Bunu değiştirmek demek uygarlığın sonunu getirmeye benzeten Gökalp, Türk ulusçuluğu için de sadece Türk kültürünü geliştirdiği müddetçe örnek olabileceğine dikkat çekmiştir (Berkes, 2011: 423).

Ziya Gökalp her milletin iki medeniyet algısına sahip olduğunu savunan bir düşündürdür. Medeniyet algısından ilki resmi medeniyet ikincisi ise halk medeniyetidir. Diğer milletler de resmi medeniyet ile halk medeniyetinin ayırt edilmesinin zor olduğuna inanan Gökalp, Türklerde bu medeniyet algısının net olarak ayrıldığına inanmaktadır.

⁷ Ziya Gökalp 23 Mart 1876 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. Babası Mehmet Tevfik Efendi, Vilayet Evrak Memurudur. Gökalp, Arapça, Farsça dillerini öğrenmiş, Yükseköğrenimini İstanbul'da Baytar okuluna başlamış bu süre boyunca siyasi fikirlerinden dolayı dikkat çekmiş ve okuldan atılmıştır. Diyarbakır'da memurluk yapmış ve Diyarbakır gazetesinde yazıları yayımlanmaya başlamıştır. *Peyman* gazetesini çıkarmış ve İttihat ve Terakki üyesi olmuştur. Yazılarında Türklük ve Osmanlılık meselelerini ele almıştır. 1890 yılında Selanik İttihat ve Terakki Kongresi'ne Diyarbakır bölge üyesi olarak katılmıştır. *Genç Kalemler* grubuna katılmış, dilde Türkçülük akımının başını çekmiştir. Türk Yurdu dergisinde yayımladığı *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak* eseri büyük bir nüfuz kazandırmıştır (Ülken, 2013: 440-453). 1912 yılında Darülfünun ve Eğitim Fakültesi'nde ders programlarını ve okutulacak dersler hakkında düzenlemeler yapmıştır. Maarif Nazırlığı (Milli Eğitim Bakanlığı) teklif edilmiş ama kabul etmemiş, Edebiyat Fakültesi'nde İctimaiyyat Müderrisliği (Sosyoloji Hocası) görevine getirilmiştir. İstanbul Üniversitesi'nde ilk sosyoloji profesörü olmuştur. Ziya Gökalp, *Kızılme, Yeni Hayat, Altın Işık, Türkçülüğün Esasları ve Doğru Yol* gibi birçok esere imza atmıştır (Gürsoy ve Çapcıoğlu, 2006: 90-91).

Türklerde resmi dilden, resmi ahlâktan, resmi hukuktan, resmi teşkilattan, resmi edebiyattan ayrı olarak halk edebiyatı, halk ahlâkı, halk dili, halk hukuku, halk iktisadı, halk teşkilatı mevcuttur ve net bir ayırım vardır. Bunun temel sebebi Türklerin kendi müesseselerini yükseltmek şartıyla bir medeniyet ibda etmektense, yabancı milletlerin müesseselerini itina ve onlardan yapma bir medeniyet üretmeye çalışmasıdır (Mardin, 2014: 23).

Ziya Gökalp devlete itaati bir *nas* olarak görmekte, dini bir rejim aracı olmaktan çıkararak istikrarı sağlayacak meşruiyet aracı olmadığına inanmaktadır. Din kavramını avama bırakan Gökalp, medeniyet kavramını avama bırakamayacak kadar önemli bir mesele olarak görmektedir. Ona göre medeniyet konusunda sadece *güzideler* karar verebilmektedir. Batı medeniyetine katılma fikrine ek olarak gösterdiği açıklama ise, Türklerin tarih boyunca birkaç kez medeniyet değiştirdiği için bu yapıya sahip olduğunu bu yüzden medeniyet kavramının gerçekleşen her türlü eylemde sorun yaşanmayacağına inanmaktadır (Bozarslan, 2009: 317-318).

Gökalp, dönemin siyasi düşünceleri ve olguları arasında paralel bir ilişki kurmuştur. Gökalp ilk dönemlerinde Osmanlılık ve ümmetçilik düşüncelerinden ziyade İslamcılık düşüncelerine ilgi göstermiştir. Gökalp milleti oluşturan değerlerinin başında dil birliğinin, kültürel paylaşımın ve din olgusunun geldiğine inanmaktadır. Toplumun içinde bulunduğu gidişata bir çözüm yolu olarak geliştirdiği bu değerlere kültür milliyetçiliği adını vermiştir. Coğrafi koşulları da göz ardı etmeyen Gökalp, millet olma bilincini oluşturmaya çalışmıştır (Gürsoy ve Çapcıoğlu, 2006: 96-97).

Gökalp Batı medeniyetine hayranlık duyarak, bu medeniyetin kaçınılmaz bir koşulu olduğu düşünülen kozmopolitizme de şiddetle karşı çıkmaktadır. Türk öğrencilerin Avrupa'ya gönderilerek eğitim almasını eleştiren Gökalp, Türkiye'de gerçekleşen muasırlaşmaları kozmopolitizm önünde bir engel olduğunu savunmaktadır (Bozarslan, 2009: 318). Gökalp, Tanzimat'tan Cumhuriyet dönemine kadar hatta Cumhuriyet döneminden sonrada batıya benzeme sloganını modernleşme saymamaktadır (Can, 1998: 190). Gökalp'in modernleşme anlayışı, halk ruhunun Kızıl Elma diye aradığı vaat edilmiş vatana kavuşmasıdır (Gökalp, 1963: 27-35). Gökalp Kızıl Elma ülküsüne dayanarak modernleşme hareketinin temel dayanağının milli kültür olduğuna belirtmektedir. Kültür, millet olmanın temel şartı olduğu gibi modernleşme de millet olmanın temel şartı hatta kaçınılmaz sonudur (Gökalp, 2013: 14-15, Berkes, 1965: 106).

Gökalp'in Türk Yurdu dergisinde yayımlanan *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak* eserine başlarken bu üç akımın silsile olarak gerçekleştirdiğini şöyle anlatmaktadır (Gökalp, 1963: 5):

" Memleketimizde üç fikir cereyanı vardır. Bu cereyanların tarihi tetkik olunursa görülür ki mütefekkirlerimiz evvela Muasırlaşmak lüzumunu hissetmişlerdir. 3. Sultan Selim devrinde başlayan bu temayüle meşrutiyet inkılâbından sonra, İslâmlaşmak emeli iltihak etti: Son zamanlarda ortaya çıkan bir de Türkleşmek cereyanı çıktı. "

Safa'ya (2013: 28) göre üç mecmuada bir sehpanın uçayağı gibi birbirine karışmayan birer *vahdet* ve *sarahat* gibi görünmediğini aksine zamanın siyasi zaruretleri bu fikirleri benimsemeye mecbur kıldığını savunmaktadır. Bir ideolog olarak bakıldığında Gökalp'in amacı Türk milliyetçiliğinin bir doktrin olarak belirleyerek 2. Meşrutiyet döneminde yaşanan fikir uyuşmazlığının çözülmesidir. Fikir hareketleri olarak görülen Batıcılık, İslâmcılık, Milliyetçilik fikirlerini bir sentez yaparak savunurken, Liberalizm ve Osmanlıcılığa şiddetle karşı çıkmıştır (Bozarslan, 2009: 317).

1.1.8. Ziya Paşa

Ziya Paşa⁸ yurt içinde ve dışında yazdıkları eserlerinde Osmanlı ideolojisini geliştirmeye çalışan, Fransız İhtilâli'nin fikri önderlerin tesirinde kalarak meşrutiyet yanlısı bir tavır sergileyen önemli düşünürlerdendir (Kuran, 1994: 79; Baktır, 2010: 28).

Ziya Paşa, körü körüne bir modernleşme yanlısı olmaktan ziyade, hem batı dilinin önemini vurgulamış hem de batılı edebi modellerin taklit edilmesine karşı çıkmıştır. Ziya Paşa, Ziya Gökalp'in hars olarak adlandırdığı ve değiştirmek istemediği unsurlara paralel olarak her medeniyetin kendine has özellikleri olduğunu belirtmiştir. Ziya Paşa aynı zamanda dini ve muhafazakârlığı koruyarak, *frenk* fikirlerini tamamen elinin tersiyle itmemiş usturuplu bir biçimde bunları farklı kimlikler altında değerlendirmiştir (Lewis, 2011: 191-192).

Ziya Paşa, Batı Medeniyetinin üstünlüğünü kabul etmekle beraber Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu ilerlemede görmektedir. Osmanlı Devleti'nin çöküşüne engel

⁸ Ziya Paşa 1825 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Galata Gümrüğü kâtiplerinden Feridüddün Efendi'dir. Ziya Paşa'nın asıl adı Abdülhamid Ziyaeddin'dir. Ziya Paşa, Beyazıt Rüştiyesini bitirdikten sonra özel öğretmenlerden Farsça ve Arapça dillerini öğrenmiştir. İlkokul eğitimini İstanbul'da alan Ziya Paşa, 17 yaşında Sadaret Mektebi Kalem'ine kâtip olmuş ilerleyen yıllarda Suriye Valiliği, Amasya Mutasarrıflığı yapmıştır. Yeni Osmanlı Cemiyetine katılmış, Hürriyet gazetesini yayımladığı süre boyunca iç ve dış politikaları eleştirmiştir. *Hulefâ-yi Râşidîn* dönemini örnek alarak Batılı parlamenter rejime geçilmesini desteklemiştir. Kaleme aldığı eserlerin başlıcaları şunlardır: *Külliyât-ı Ziya Paşa, Tercî-i Bend, Terkiib-i Bend, Zafernâme*'dir (Uçman, 2013: 475-479; URL- 4, 2018).

olmak için modernleşmenin gerekliliği üzerinde durmuştur. Ziya Paşa modernleşme fikrinin gelenek ve görenekleri değiştirmeden öze sadık kalınarak yapılmasını istemektedir (Birand, 1998: 68).

Osmanlının içinde bulunduğu kötü gidişatını değiştirmek için siyasi mücadelelere girmiş, Yeni Osmanlılar Cemiyeti içinde yer alan Namık Kemal, Ziya Paşa ile birlikte çalıştıkları Hürriyet gazetesinde modernleşme mücadelelerinin hedefleri yönünde anlaşmazlık yaşamışlardır (Uçman, 2014: 115). Ziya Paşa, tüm sorunların sorumluları Sultan'ın çevresindeki bakanlar olduğunu ileri sürerek mücadelenin bu kişilere yapılmasını istemiştir. Namık Kemal ise sorunun sadece bu dar kapsamlı yerde aranmaması gerektiğini savunurken, mücadelenin bir bütün halinde düzene karşı verilmesini istemiştir (Çavdar, 2013: 36).

Ziya Paşa batının oluşturduğu dünya görüşü izlerini makalelerinde yer vererek, Avrupa'da yaşadığı sırada Hürriyet gazetesinde Namık Kemal gibi eşitlik, hak, hukuk, adalet kavramları üzerinde durmuştur. Rejim konusunda Ali Suavi ve Namık Kemal'den farklı düşünmeyen Ziya Paşa Hulefa-yı Raşidin (Dört Halife) dönemini örnek göstererek Osmanlı yöneticilerinin *Meşveret* (danışma) usulüyle seçilmelerinin İslâmi Devlet geleneğinde mevcut olduğunu savunmuştur (Emil, 1997: 42-43).

1.2. Sınırsız Batı Taraftarlığı

Avrupa'nın bilim ve teknolojideki gelişmişliğini hatalı olarak analiz eden bir kısım Osmanlı aydınları öncelikle bilim ve teknolojiyi batılılara mal etmekle diğer milletlere ve insanlığa en büyük haksızlığı yapmışlardır. Zira bilgi ve onun neticesinde gelişen medeniyet tüm insanlığın ortak malı ve gelmiş-geçmiş tüm medeniyetlerin bir hülasesidir. Tüm milletlerin medeniyete bir oranda katkısı bulunmaktadır (Bozan, 2011: 31). Bugüne kadar dünyanın muhtelif bölgelerinde pek çok medeniyetler kurulmuştur. Batı medeniyeti ise onlardan sadece biridir. Önemli olan medeniyetlerin insanlığa faydalı olup, olmama düzeyidir. Batı medeniyeti insanlığa yaşattığı acılarla bu açıdan hiç de mâsum sayılamaz. Tüm bu gerçekleri dikkate almadan sınırsız bir batı taraftarlığı veya daha doğru bir ifade ile hayranlık derecesinde batı tutkunu olan Osmanlı aydınları da bulunmaktadır. Osmanlı aydınları ve Cumhuriyet'in ilk dönemine damga vuran devlet adamları bu bölümde incelenmiştir. Konu sınırlılığı nedeniyle sadece bunlardan öne çıkan Abdullah Cevdet, İsmet İnönü, Kılıçzâde Hakkı, Mustafa Kemal ve Yusuf Akçura'nın modernleşme fikirlerine değinilecektir.

1.2.1. Abdullah Cevdet

Abdullah Cevdet⁹ öğrencilik yıllarında İbrahim Temo, Mehmet Reşit, Hikmet Emin ve İshak Sukuti ile birlikte daha sonra ismi İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alacak İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin ilk kurucuları arasında yer almaktadır. Abdullah Cevdet dönemin sorunlarını incelerken eğitim, ekonomi, dinin toplumdaki yeri ve önemi, düşünce özgürlüğü, tesettür ve modernleşme konularındaki düşüncelerine bağlı olarak Alman Materyalizmi, Fransız Pozitivizmi, İslâm ve yerli değerlerin terkibi içerisinde boğulmuş bir aydındır (Gündüz, 2010: 40). 1897'de Jön Türkler hareketine katılarak Osmanlı Mecmuasının yöneticileri arasında yer almış, ilerleyen yıllarda başyazarlığa yükselmiştir. Abdullah Cevdet savunduğu *Avrupa'dan damızlık adam celbi* düşünceleri ile eleştiri olarak 1924 Elazığ mebusu olma hayali bu düşünceleri nedeniyle son bulmuştur (Ünüvar, 2009: 98; Çavdar, 2013: 75-77).

Abdullah Cevdet, muhafazakâr bir aileye mensup olmasına rağmen öğrencilik döneminde edindiği çevrenin etkisiyle materyalist fikirlere yönelmiştir. Mekteb-i Tıbbiye'ye devam ettiği sürede biyolojik materyalist düşüncelere eğilmiş Ludwig Büchner'e ait olan eserleri Türkçe 'ye çevirmiştir. Karl Vogt, Ernest Haeckel ve Spencer'i örnek alan Abdullah Cevdet, *Dimağ, Fizyolociya ve Hıfz-ı Sıhhat-i Dimağ ve Melekât-ı Akliyye* adlarıyla eserler yayımlamıştır (Hanioğlu, 1988: 90). Abdullah Cevdet edindiği bilgiler neticesinde Osmanlı'nın kurtuluş reçetesini Batı'nın önderliğinde modernleşme düşüncesinde görerek, Batı'yı terakkinin, ilmin, irfanın, kuvvetin, gücün beşiği olarak tanımlamıştır. Bu yüzden de Avrupa'ya düşmanlık beslemenin Türk toplumunun felaketi olacağına inanmaktadır (Uçar, 2011: 9-10).

Abdullah Cevdet *Şime-i Muhabbet* adlı eserinde Türk ve Batı toplumunun konumunu (Uçar, 2011: 10):

⁹ Abdullah Cevdet 9 Eylül 1869'da Arapkir'de doğmuştur. 1894'te Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olduktan sonra Dr. Diran Acemyan'ın asistanı olarak Haydarpaşa Hastanesi'nde göz doktorluğu yardımcılığına tayin edilmiştir. Kasım 1894'te geçici görevle kolera mücadelesi için Diyarbakır'a gönderilmiştir. Abdullah Cevdet 2. Abdülhamid'e karşı dini vecibelerini yerine getirmediği için gerçek halife sayılmaması amacıyla gerçekleştirilen eleştirileri yapan kişiler arasında yer almıştır. Abdullah Cevdet ve Edhem Ruhi ile Cenevre'de Osmanlı mecmuasını yeniden yayımlamaya başladılar ve 1904 yılında Jön Türkler hareketini içerisinde yer alan anarşist fikirler taşıyan tek teşkilat olan Osmanlı İttihat ve İnkılâp Cemiyeti'ni kurdular. Prens Sabahattin Bey grubu ile yakın ilişkiler kurmuş Şûra-yı Osmani Cemiyeti'nin idaresinde görev almıştır. *Mahkeme-i Kübra (1895), İki Emel (1898), Hadd-i Te'dib, Ahmed Rıza Bey'e Açık Mektup (1903), Fünun ve Felsefe (1906), Bir Hutbe (1909), İstanbul'da Köpekler (1909), Yaşamak Korkusu (1910), Cihân-ı İslâma Dair Bir N azar-ı Tarihi ve Felsefi (1922), Adab-ı Muaşeret Rehberi (1927)* Abdullah Cevdet 'in önemli eserleri arasında yer almaktadır (Hanioğlu, 1988: 90-93).

"... Avrupa bizim yaptığımız gibi güneşin batmasıyla mesâisini terk etmiyor, yatmıyor. Avrupa'da tabiatın güneşi batınca insanların güneşi doğuyor... En büyük ve en daimi hasmımız bizim kendi kanımızdadır. Kendi kafamızdır. Bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet Avrupa medeniyetidir. Bunu güliyle, dikenyle isticnas etmeye mecburuz..."

Sözleriyle açıklayarak, Müslüman Türk toplumunun dünya algısını, yaşam felsefesini sorgulamıştır. Batılı toplumların çalışma ahlâkı yönünde geldikleri son noktaya vurgu yapan Abdullah Cevdet, toplumun içinde bulunduğu durumdan kurtulmasının yolunu Batı'yı bir düşman olarak kötülemekle olmayacağını aksine Batı'nın bilimini, teknolojisini, sahip olduğu gelenek ve görenek anlayışını sorgulamadan alınmasını istemektedir (Gündüz, 2010: 254).

Şime-i Muhabbet eserinde Avrupa'yı bir hoca olarak simgeleyen Abdullah Cevdet, Batı Medeniyetine muhabbet duyulmasının ilim ve ilerlemeye eş değer görmektedir (Cevdet, 2008a: 193). Süleyman Nazif'in Abdullah Cevdet ve Celal Nuri'ye cevabında, Abdullah Cevdet'in Celal Nuri'nin *husumet* sözlerini yanlış anladığını ileri sürerek, Abdullah Cevdet'in *muhabbet* sözlerinden etkilenmediğini belirtmiştir (Cevdet, 2008b: 198-199).

Abdullah Cevdet, Süleyman Nazif'in eleştirilerine cevap olarak asıl husumetin cahillikten, yoksulluktan, beceriksizlikten, maddi ve mânevî fakirlikten kaynaklandığını belirterek, Abdullah Cevdet'in Batı Medeniyetine karşı ayak diremenin hatalı olduğunu aksine Batı'da meydana gelen gelişmeler alınmazsa çöküşün kaçınılmaz olacağına dikkat çekmiştir (Cevdet, 2008c: 208). Abdullah Cevdet eğer Batı'da ki her türlü gelişim yok sayılırsa Batı medeniyeti karşısında duran her türlü engeli yıkacağını öne sürmüştür. Abdullah Cevdet bu yüzden İslâm toplumlarının bu ilerlemeye engel olmamalarını öğütlerken kurtuluşun bu ilerlemeye bağlı olarak gerçekleşeceğine inanmıştır (Cevdet, 2008d: 61).

Abdullah Cevdet, Osmanlının içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesi için yapılması gereken adımlardan bir diğer adımın bedevi toplum özelliği barındıran inanç ve değer sisteminin ortadan kaldırılmasını ile sağlanacağına inanmaktadır. Batı'nın mevcut adab-ı muaşeretini almak için *Mükemmel ve Resimli Adab-ı Muaşeret Rehberi* eserini kaleme alan Abdullah Cevdet, bir bedevi özelliği olarak gördüğü *misafirperverlik* geleneğini şöyle eleştirmektedir (Uçar, 2011: 11-12):

"... Türklerin daha umumi muhit bir tabirle, Osmanlının en ziyade mucib ve mevzu-u iftihar addettiği ananelerinden biri de "misafirperverliktir. Misafirperverlik hiç şüphe yok bedeviyet devrinin fazail-i zaruriyesinden idi... Avrupa bedeviyetten pek çok merhaleler uzaklaştığı için artık o fazilet-i bedeviyeyi

unuttu. O şimdi bu yirminci asr-ı medeniyette kürre-i arz üzerinde gayr-ı mütemeddin kavimlerin bedevi olarak misafir kalması imkânına açılan kapıları şiddetle kapamakla meşguldür... "

Abdullah Cevdet'in modernleşme yollarını beş ayrı başlık altında inceleyen Uçar, ilk olarak toplumun eğitim ve kültür düzeyinin yükselmesi görüşünü ele almıştır. Abdullah Cevdet modernleşme düşüncesinin toplumsal tabakada yaygınlaşması için davranışsal olarak modernleşmeyi desteklemekte bu nedenle de toplumun eğitim ve kültür seviyesini yükseltmeye odaklanmaktadır. Abdullah Cevdet modernleşmenin ikinci adımı olarak kadının toplumsal hayata katılarak, kadın statüsünün yükseltilmesi hatta üretime destek olmasına odaklanmıştır. Üçüncü olarak Türk toplumunun aile yapısının sağlıklı olmadığını eleştiren Abdullah Cevdet, aile kurumunun ıslah edilmesini hatta Batı tarzı aile yapısına geçilmesi gerektiğini düşünmektedir. Dördüncü olarak Arap harflerinin Türk dilinin yapısına uygun olmadığını ve kullanılmasının zorluğunu dile getiren Abdullah Cevdet, Latin alfabesine geçilmesini istemektedir. Son olarak Abdullah Cevdet, eğitim ve öğretim kurumlarının modernleşmesi için Türk toplumunun geleceğini temsil eden çocukların ve gençlerin çağın gereklerine uygun bilgi ve teknoloji ile donatılmış kurumlarda eğitim almalarını istemektedir. Eğitim ile ilgili diğer bir görüşü ise bilgi ve teknolojinin ileri düzeyde olan ülkelere öğrencilerin gönderilmesini savunarak, bilgi ve teknolojinin transferi için Batılı uzmanların ülkemize davet edilmesini istemektedir (Uçar, 2011: 12-21). Abdullah Cevdet modernleşme söylemlerinin genelinde görüldüğü gibi Batı'nın her alanda taklit edilerek alınmasını tek reçete olarak görmektedir.

1.2.2. İsmet İnönü

İsmet İnönü¹⁰ Batı Medeniyetinden ithâl edilecek modernleşme fikirlerini desteklerken, Batı'yı gelenek ve görenekleri ile donatılmış bir medeniyet olarak görmektedir. İsmet İnönü modernleşmenin sağlanabilmesi için bilim ve tekniğin yanında, Batı Medeniyetinin gelenek ve görenekleri ile alınmasını, Osmanlı Dönemi'nde yapılan çalışmaların eksik ve kusurlu olduğu aynı hataların Cumhuriyet Dönemi'nde aynı eksikliklerin yaşanmayacağına vurgu yapan İnönü, geçmişte yapılan eksikliğin tam mânasıyla Batılı olamamaktan kaynaklandığına inanmaktadır. Bu yüzden de İsmet İnönü Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen ıslahatların Osmanlı'nın bir devamı olarak değil kalıcı ve kökten ıslahatlar olduğuna inanmaktadır. Bu düşüncelerini İsmet İnönü Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen ıslahatlarla Osmanlı Dönemi'nde gerçekleştirilen ıslahatları karşılaştırırken şöyle açıklamaktadır (Safa, 2013: 98-99):

" İnkılâbımız, dâhili ve milli mahiyeti itibariyle, Osmanlı içtimai heyetinin vakit vakit gösterdiği ıslahat teşebbüslerinin bir devamı ve tekâmülü değildir. Geçirdiğimiz son yarım asırlık hâdiseler, Osmanlı devrindeki vatanseverlerin ve mücahitlerin, Osmanlı Camiasındaki ıslahat ve kurtuluş teşebbüslerinin yanlış temelde ve Türk milletinden başka bir bünye üzerinden çabaladıklarının ifadesidir... Osmanlı nizamı son asrın fenni ve içtimai terakkilerine karşı, tedrici olarak değişen ve yükselen tekâmülden bünyesini uzak tutmak gayretiyle, dört duvarı kalın bir hücre içinde kalmıştı. Osmanlı ıslahatçıları hep bu hücre içinde çalıştılar. Bütün ıslahat teşebbüsleri, muvaffak olanlarıyla beraber, hep o hücrenin duvarları arasındaki sahaya münhasır kaldı. "

İnönü Milli Mücadele yıllarından itibaren İkinci Adam konumuna yükselmiş ve uzun dönem Başbakanlık yapmıştır. Yönetim kadrosunda yer aldığı dönemlerde Kemalist ilkelerin savunucusu ve önemli uygulayıcısı olmuştur. Mustafa Kemal'in ölümü ardından Çankaya'da göreve başlayan İnönü millete yayımladığı beyannamede devleti kısa yoldan modern bir devlet haline getirmek için uğraştığını belirterek, Mustafa Kemal'in getirmiş

¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanıdır. 24 Eylül 1884'te İzmir'de doğmuştur. Babası Malatyalı Kürümoğulları'ndan Hacı Reşid Bey'dir. İnönü, 1892'de Sivas Askeri Rüştiyesi 'ne başlamış ardından 1897'de Halıcıoğlu'nda topçu Harp Okulu İdadi bölümüne devam etmiştir. 1903'te Erkan-ı Harbiye sınıfına katılan İnönü, 1906'da Erkan-ı Harbiye'den mezun olmuş, aynı yıl yüzbaşı görevi ile Edirne'de 2. Ordu'nun 2. Alay'ında göreve başlamıştır. İnönü 1907'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuş, 1910-1913 yılları arasında 7. Ordu'da hizmet görmüştür. 1912'de binbaşı statüsüne yükselen İnönü, 1917'de önce Filistin cephesinde 20. Kolordu komutanlığına ardından 3. Kolordu komutanlığına getirilmiştir. İsmet İnönü'ye 1. Dünya Savaşı'ndaki hizmetlerinden dolayı dört yıllık sefer kıdemi verilmiştir. Mondros Mütarekesi'nden sonra fiilen işsiz kalan İnönü, Mustafa Kemal'in Şişli'de gizli olarak yapılan ev toplantılarına katılmıştır. İstanbul'un işgal edilmesinden sonra bazı subay ve aydınlar Malta'ya sürgün edilmesinin ardından Mustafa Kemal, İnönü'yü Ankara'ya davet etmiştir. 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi'ne Edirne Mebusu olarak katılmıştır. Aynı yıl içinde Batı cephesi kesimi komutanlığına tayin edilmiştir. İnönü Milli Mücadelenin kazanılması ile Mudanya Mütarekesi müzakerelerine Türk Heyeti başkanı olarak katılmıştır. 1923'te TBMM'ye Malatya mebusu olarak girmiştir (Çetin, 2000: 316-319).

olduğu ilkelerin halk tarafında benimsendiğini savunarak, uygulamaya devam etmiştir (Gülen, 2015: 115-116).

İsmet İnönü 1914'te Avrupa'ya yaptığı gezilerinde Batı'ya olan hayranlığını gizleyemediği görülmektedir. Batı'nın fen bilimlerindeki ilerleyişime gıpta ile bakan İnönü, sanattaki gelişmeleri ve kadının toplumdaki yerini hayranlıkla anlatmaktadır. Batı'yı ilmin ve sanatın merkezi olduğunu kabul eden İnönü, Batı medeniyetine ulaşmak için her türlü gelişmeyi yakından takip edilerek, kültürünü ve ilmini almayı kendine amaç edinmiştir (İnönü, 1969: 123). İnönü cumhurbaşkanı olduğu dönemde Mustafa Kemal'in getirmiş olduğu her türlü yeniliğin en büyük savunucusu ve koruyucusu olmuştur.

1.2.3. Kılıçzâde Hakkı

Modernleşme yolunda Batı'yı bir bütün olan gören Kılıçzâde Hakkı¹¹ “*Çağdaş uygarlık, Batı uygarlığıdır*” görüşü ile Batı'nın hem eğitim kurumları hem telif ve tercüme eserleri hem de fikri dergiler yoluyla Batı'da din karşıtı gelişen görüşlerin halka ve aydınlara iletilmesi yönünde köprü vazifesi gören aydınlarından olmuştur (Altıntaş, 2008: 94-95). Mustafa Kemal ve İsmet İnönü ile yakın ilişkiler kuran Kılıçzâde Hakkı, Atatürk ilkelerinin kökleşmesinde büyük öneme sahiptir. Mustafa Kemal'in isteği ile siyasete yönelen Kılıçzâde Hakkı, 3. Meclis döneminde Kocaeli, sonraki dört dönemde ise Muş milletvekilliği yapmıştır. Milletvekilliği sırasında genellikle dini konuların devlet hayatı içinde yer almaması için mücadele etmiştir (Pekdoğan, 2002: 416).

Kılıçzâde Hakkı'nın, din anlayışı, pozitivistin kurucusu O. Comte'un yanında Darwinist L. Büchner ve Edward B. Tylor'ın görüşleri ile benzer olduğu görülmektedir (Altıntaş, 2008: 98). Kılıçzâde Hakkı, on dört asırdır âhîret inancının konuşulması için yeterli olduğunu bunun yerine artık dünya sorunlarına değinilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Artık Müslümanların hayali bir dünyadan uzaklaşarak hakikatlere yönelmesini tavsiye etmektedir (Hakkı, 1331, 9-14). Lâiklik kavramına da vurgu yapan

¹¹ Kılıçzâde Hakkı 1872'de Niş'te doğmuştur. Asıl adı İsmail Hakkı'dır. 1877-1878 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı nedeni ile Manastır'a göçmek zorunda kalmıştır. İttihad-ı Osmanlı Cemiyeti'nin kurulduğu ortamda Mühendishane-i Berri-i Hümayuna kayıt yaptırmıştır. Biyolojik materyalizmden ve Ömer Hayyam'ın düşüncelerinden etkilenmiştir. 1894'te topçu üsteğmen rütbesi ile okuldan mezun olmuştur. Selanik, Manastır, Bağdat, Yemen, Edirne ve İstanbul kolordularında kitabet muallimliği yapmıştır. 1948 ve 1949 yıllarında Aylık Ansiklopedi de astronomi ve tarihle ilgili yazılar yazmıştır. *İ'tikadat-ı Batılaya İ'lan-ı Harp, Akvemü'ssiyer Münasebetiyle Yusuf Suad Efendi'ye Tahsisan, Softa Efendilere Tamimen Son Cevab, Peygamberler Dedesi İbrahim, Pek Uyanık Bir Uyku* eserlerini kaleme almıştır (Pekdoğan, 2002: 415-416).

Kılıçzâde Hakkı, dinin vicdana ait olduğunu belirterek insanlık âleminde ayrılan tüm bağların koparılmasını istemektedir (Altıntaş, 2008: 100).

Kılıçzâde Hakkı 1913'te Osmanlı'nın Balkan Savaşları'nın yenilgisinin ardından kaleme aldığı *Pek Uyanık Bir Uyku* adlı eserinde Batı taraftarlarının modernleşme fikirlerini bir program halinde yayımlamıştır. Medreselerin kaldırılarak yerine modern kolej ve üniversitelerin kurulmasını, Latin Alfabesinin getirilmesini, kılık kıyafetin yeniden düzenlenmesi, şapka giyilmesini, kadınların istedikleri gibi giyinmesini ve toplumsal hayata daha aktif katılmalarını, Şeyhülislâmîliğin tasfiye edilmesini, tekke ve zaviyelerin kapatılmasını kapsayan maddeler bu programın ana konuları olmuştur (Gündüz, 2010: 52). Kılıçzâde Hakkı, Batı Medeniyetinin ilmi, teknolojisini, siyasi, fikri, iktisadi gelişmeleri alınırken sosyal ve kültürel gelişmelerinin alınması her açıdan devletin ileri bir medeniyete taşıyacağına inanmaktadır. Osmanlı Devleti geleneklerinin bir kenara bırakıldığında modern bir medeniyete kavuşacağına inanan Kılıçzâde Hakkı, Batı gelenekleri ile bilim ve teknolojisini bir bütün olduğunu belirtmektedir (Hakkı, 1329: 1421). Kılıçzâde Hakkı, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne zemin hazırladığını düşündüğü softalık, dervişlik ve batıl itikatlarını eleştirmiş, bu dönemde Türk kadınlarının tesettürden kurtulmasını, cuma hutbelerinin Türkçe okunmasına yönelik makaleler kaleme almıştır (Pekdoğan, 2002: 415).

Kılıçzâde Hakkı'nın modernleşme fikirlerinden bir kısmı da şöyledir: fesin kaldırılarak yerine farklı bir başlık getirilmesini istemektedir. Halk tarafından kabul edilecek yeni başlığın mevcut kumaş fabrikalarında üretim alanı genişletilerek padişah, şehzâde, ayanlar, milletvekilleri, askerler, subaylar ve memurların buralarda üretilen kıyafetleri giymelerini, polislerin, softaların ve arabacı makulesi kimselerin kadınların kıyafetlerine müdahale etmemelerini istemektedir. Şeyhülislamın ise çarşaf giyilmesine dâir beyanname yazmalarının eleştiren Kılıçzâde Hakkı, polislerin kadın davranışlarına yalnızca ahlâki konuları ihlâl ettiklerinde engel olmalarını öğütlemektedir. Kadın ve erkek ilişkileri konusuna da değinen Kılıçzâde Hakkı, erkeklerin kadınları takdir ederek, Çerkez ve Boşnak Müslüman ailelerde olduğu gibi kadınların erkeklerden kaçmamasını istemektedir. Modernleşme kapsamında eğitim konusuna da değinen Kılıçzâde Hakkı, kızlar için özel Tıbbiye Mektebi açılmasını, kızların Kızılay'da hizmet vermeleri için hasta bakıcılığı eğitimi almalarını istemektedir. İçtihat kapısının yeniden açılmasını destekleyen Kılıçzâde Hakkı, yeni tefsirlerin yapılarak, Kur'an-ı Kerim ve hadislerin sahih olanlarının

belirlenerek Türkçe'ye çevrilmesini istemekte, hutbelerin çağın istekleri doğrultusunda hazırlanarak Türkçe okunmasını tavsiye etmektedir. Yine Ramazan aylarında ve mübarek günlerde halkın aydınlatılması için hutbe konularının âdâp, erkân, farz ve sünnetlerin yanında çalışmanın erdeminden, helal kazançtan, tasarruftan, ittihat-ı İslâm'ın önemi üzerinde de durulmasını istemektedir (Altıntaş, 2008: 95-96).

Kılıçzâde Hakkı görüldüğü gibi bu ve buna benzer birçok konuda modernleşme açısından ele aldığı maddelerin köklü savunucusu olmuş, Pek Uyanık Bir Uyku adlı eserinde savunduğu düşüncelere bakıldığında Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal'in uygulamaya koyduğu birçok yenilikte örnek olduğu görülmektedir. Batı değerlerinin alınırken halkın değerlerini yok sayan Kılıçzâde Hakkı, Batı değerlerinin hiçbir engele takılmadan eksiksiz alınmasının savunuculuğunu yaparken, Osmanlı toplumunda yer alan modernleşmeyi engelleyen her kurumun ve anlayışın karşısında yer almıştır.

1.2.4. Mustafa Kemal Atatürk

Mustafa Kemal¹²'in batılılaşma anlayışı tam mânası ile batı olmaktır. Çünkü ilerlemek isteyen her toplum Batı'yı yok sayarak ilerleyemeyeceğine inanan Mustafa Kemal bu amacının haklı sebeplerini şu sözleri ile açıklamaktadır: *"Ülkemizi çağdaşlaştırmak istiyoruz. Bütün çabamız Türkiye'de çağdaş, bundan dolayı Batılı bir hükümet meydana getirmektir. Uygarlığa girmeyi arzu edip de Batıya yönelmemiş ulus hangisidir?"* (Atatürk, 2014: 342). Mustafa Kemal yine Batı uygarlığına katılmanın zorunluluğunu hatta gerilemenin sebebinin şu cümlelerle açıklamıştır (Atatürk, 2014: 348):

" Ülkeler çeşitlidir, fakat uygarlık birdir ve bir ulusun ilerlemesi için bu tek uygarlığa katılmamız gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, Batıya karşı elde ettiği başarılarından çok mağrur olarak, kendini Avrupa uluslarına bağlayan bağları kestiği gün başlamıştır. Bu hataydı, bunu yinelemeyeceğiz. "

¹² Mustafa Kemal 1881 yılında Selanik'te doğmuştur. Annesi Zübeyde Hanım, babası Ali Rıza Efendi'dir. İlkokul Eğitimini sırası ile Hafız Mehmet Efendi ve Şemsi Efendi Mekteplerinde almıştır. Selanik Mülkiye Rüştiyesi'ne daha sonra 1893 yılında Askeri Rüştiye'ye girmiştir. 1896-1899 yıllarında Manastır Askeri İdadi'sini bitirip İstanbul'da Harp Okuluna devam etmiştir. 1902 yılında teğmen rütbesi ile mezun olmuştur. 1905'te yüzbaşı rütbesi ile Akademiyi tamamlayarak, 1905-1907 yıllarında Şam'da 5. ordu görevini yapmıştır. 1907'de Kıdemli Yüzbaşı olmuş akabinde 1909 yılında İstanbul'a giren Hareket Ordusu'nda Kurmay Başkanı olarak görev yapmıştır. Mustafa Kemal 1910 yılında Fransa'ya gönderilmiş akabinde 1911'de İstanbul'da Genel Kurmay Başkanlığı emrinde çalışmaya başlamıştır (Turan, 2006: 310-311). Mustafa Kemal, *Takımın Muharebe Eğitimi, Cumalı Ordugâhı-Süvari: Bölük, Alay, Liva Talim ve Manevraları, Taktik Tatbikat Gezileri, Zabıt ve Kumandan ile Hasbıhal, Nutuk, Vatandaş İçin Medeni Bilgiler ve Geometri* adlarında eserler yayımlamıştır (URL- 5, 2014).

Erşan'a (2006: 42) göre Mustafa Kemal'in Batı'yı görme algısı bir coğrafya şekli değildir. O'na göre Batı medeniyeti muasır medeniyettir. Bu medeniyet bilim ve teknolojiyi bünyesinde barındıran bütün insanlığın eseri ve malı olan bir uygarlıktır. Bu nedenle eğer göz ardı edilirse modernleşme gerçekleşmeyecektir.

Mustafa Kemal modernleşme gerçekleşirken Osmanlı'dan farklı olarak sistematik, bütüncül olarak ıslahatların gerçekleştirmeye gayret etmiştir. Hatta Osmanlı dönemindeki anlayıştan farklı olarak, Batı'yı bir araç olarak değil bir amaç olarak görmüştür (Oran, 1998, 211-212). Timur'a (2008: 120) göre Mustafa Kemal'in Batı medeniyetini bir amaç olarak görmesinin en büyük sebeplerinden biri de Batı'nın bilime verdiği önemdir.

Mustafa Kemal modernleşme için yapılan çalışmaların haklı olduğunu ve halk nezdinde kabul görüleceğini 1925 yılında Kastamonu'da yaptığı konuşmada şöyle açıklamaktadır (Safa, 2010: 97):

" Efendiler ve ey millet biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru en hakiki tarikat medeniyet tarikatıdır. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kâfidir. Tarikat rüesası, bu dediğim hakikat bütün vuzuhuyla idrak edecek ve kendilerinden derhal tekkelerini kapatacak, müritlerinin artık rüşte vasıl olduklarını elbette kabul edeceklerdir. "

Mustafa Kemal çağdaş kültüre dayalı, lâik toplum yapısını hedef aldığını Ankara Hukuk Fakültesi açılış konuşmasında şöyle ifade etmektedir (Atatürk, 2006: 248):

" Bugünkü devletimizin şekli asırlardan beri gelen eski şekilleri bertaraf eden en mütekâmil tarz olmuştur. Millet in idame-i mevcudiyet için efradı arasında düşündüğü rabıta-i müşterek, asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini tebdil etmiş, yani millet, dini ve mezhebi irtibat yerine, Türk milletinin rabıtasıyla efradını toplamıştır. Millet beynelmilel umumi mücadele sahasında sebep-i hayat ve sebep-i kuvvet olacak ilim ve vasıtanın ancak muasır medeniyette bulunabileceğini bir hakikat-i sabite ittihaz eylemiştir. "

Mustafa Kemal'in Türkiye Cumhuriyeti, Şarklılık ve Garplılar meseleleri hakkında 1923 yılında Nea Frene muhabirine verdiği demeçte şöyle açıklamaktadır (Atatürk, 1989c: 87-88):

" Asırlardan beri düşmanlarımız Avrupa akvamı arasında Türklere karşı kin, husumet fikirleri telkin etmişlerdir. Garp zihinlerine yerleşmiş olan bu fikirle, hususi bir zihniyet vücuda getirmişlerdir. Bu zihniyet hâlâ her şeye ve bütün hadisata rağmen mevcuttur. Ve Avrupa'da hala Türk'ün her türlü Terakki'ye hasım bir adam olduğu zannedilmektedir... İmparatorluk zamanında sultanın hükümetleri Türk milletinin Avrupa ile temasına mani olmak için ellerinden geleni yapmışlar ve millet in arzu ve iradesinden uzak ve ayrı olarak icra-yı hükümet etmişler ve Türk milletini terakkiden hariç bırakmışlardır. "

Mustafa Kemal Türkiye'yi asrileştirmek için gösterdiği çabayı 1923 yılında Fransız muhabir Magri e Peron'a şöyle açıklamaktadır (Atatürk, 1989c: 91):

"Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün meselemiz Türkiye'de asri, binaenaleyh garbi bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de, garba teveccüh etmemiş millet hangisidir? Bir istikamette yürümek azminde olan ve hareketinin ayağında bağlı zincirlerle işkâl edildiğini gören adam ne yapar? Zincirlerini kırar, yürür. "

Mustafa Kemal Meclis Başkanlık odasında yaptığı oturumlar esnasında *"Türkiye'yi azar azar mı ilerletmeli, birdenbire mi?"* sorusuna cevaben zamanın kısıtlı olduğunu ve Türkiye'nin acilen ilerlemeye ihtiyacı olduğunu belirterek (Sevük, 2011: 78), batı uygarlığının bir bütün olarak alınmasını ve dünyanın kabul ettiği birçok yeniliğin alınmasını istemiştir (Aysal, 2011: 14).

26-27 Ağustos 1925 Mustafa Kemal inkılâpların yapılmasında izlenen yolu şöyle belirtmektedir (Atatürk, 1989b: 217):

" Ben şimdiye kadar millet ve memleket hayrına ne gibi hamleler, inkılâplar yapmış isem hep böyle halkımızla temas ederek, onların alaka ve muhabbetlerinden, gösterdikleri samimiyetten kuvvet ve ilham alarak yaptım. Hedefimiz, gayemiz hep millet ve memleketimizin selameti, saadeti ve terakkisidir. Şimdiye kadar yaptığımız icraatımızda ve aldığımız kararlarda bizi aldatan ve millet aleyhine tecelli eden hiçbir şeyimiz yoktur ve gösterilemez. "

Mustafa Kemal inkılâpla ilgili düşüncelerinin kısa zamanda başarıya ulaşmasında, Mustafa Kemal'in çocukluk yıllarının geçtiği şehir, öğretmenleri, arkadaşları, okuduğu kitaplar ve mesleki hayatında edindiği tecrübeler sayılabilir (Aslan, 2009a: 2-19). Cumhuriyet döneminin 1950'li yılların ortalarına kadar siyaset anlayışı ve eğitimde kadar her alanda etki eden Fransız Pozitivizminin etkisi Mustafa Kemal'in fikir dünyasını şekillendirmiştir. Bu nedenle CHP'nin altı oku pozitivizm öğretisinin temel şartlarını oluşturmuştur (Özlem, 2002: 460). Mustafa Kemal kendi kimliğini kazanmış bir *Türk Milleti* oluşturmaya büyük önem vermiştir. Mustafa Kemal yazılarında ve söylevlerinde Osmanlı döneminin etkilerinden arınmış bir Türk milleti düşüncesini geliştirmeye çalışan seçkinlerle, *Türkleşme* kavramını esas ideoloji olarak kullanmıştır (Aslan, 1996: 63). Mustafa Kemal milli kültürü oluşturmada kültürün içinde yer alan dil, din ve tarih unsurlarını millileştirmeye çalışarak Cumhuriyet döneminde milli kurumlar oluşturmuştur (Şeker, 2011: 5).

1.2.5. Yusuf Akçura

Yusuf Akçura¹³ düşünce sisteminin oluşmasında etkili olan Albert Sorel, Emile Boutmy ve Funck Brentano gibi hocalardan tarih, ekonomi ve milliyetler sorunu ile ilgili dersler almıştır. Akçura, Paris'te iken Ahmet Rıza'nın çıkardığı Meşveret, Şura-yı Ümmet gazetelerinde çıkan 1928 tarihli yazılarında *milliyet* sorununa değinmekte, Osmanlı *Saltanatı Müesseseler Tarihine Dair Bir Deneme* adlı mezuniyet tezinde, Tanzimat ve Yeni Osmanlıların fikir dünyasını, reform sorununu, milliyetler, hükümet ve devlet açılarından eleştirmiştir. İmparatorlukların içerisinde yer alan ulusların uyanışını, İslâmlık ve Hıristiyanlık arasında derinleşen düşmanlıkların oluşması sebebiyle imparatorluktaki milletleri birleştiren veya uzlaştıran bir Osmanlı birliği oluşturma olanağının kalmadığına dikkat çekmiştir (Berkes, 2011: 400-401).

Akçura, Doğu toplumunun, Batı toplumlarından geri kaldığını kabul ederek Batı'nın üstünlüğünü kabul etmiştir. Batı toplumunun bulunduğu mertebeye ulaşmak için Batı toplumuna dâhil olunması gerektiğini savunan Akçura, Batı'nın sadece tekniğini alarak ilerlemenin sağlanamayacağını, fikir sisteminin de alınmasını istemektedir. Batı'nın tekniğini alalım ama kendi kültürümüzü koruyalım düşüncesini eleştirerek, Batı'nın bir bütün olduğunu, onun maddi fikir unsurlarını ayırmayı doğru bulmaz. Batı toplumunun üstünlüğünü kabul ederken aynı zamanda eleştirmekten de kendini alamamıştır. Akçura Batı'nın Doğu'yu bir sömürme aracı gördüğünü, bu nedenle de artık Doğu milletlerini bu durumdan kurtarılması için atılması gereken adımların gerçekleşmesini istemektedir. Bunun için de Doğu milletlerinin ekonomide ve ilimde başarı sağladıkları zaman sömürüye engel olacaklarına inanmaktadır (Duran, 2011a: 137-138).

¹³ Yusuf Akçura 1876 yılında Simbir'de doğmuştur. 1883 yılında babasının ölümünden sonra İstanbul'a göç etmişlerdir. İlköğrenimini Kara Hafız ve Mahmut Paşa ibtidailerinde yaptıktan sonra Koca Mustafa Paşa Rüştüyesine gitmiştir. 1892 yılında Harbiye'ye kabul edilmiştir. 1897'de fikri düşünceler nedeniyle Fizan'a sürülmek üzere Trablusgarp'a gönderilmiştir. Serbest bırakıldıktan sonra rütbesi iade edilmiş, Erkan-ı Harbiye Kalemi'nde öğretmenlik yapmıştır. 1899'da eğitim almak amacı ile Tunus'a kaçmış, aynı yıl içerisinde Paris'e geçerek Libre des Sciences Politiques'e kaydını yaptırmıştır. Eğitimi sırasında Jön Türk hareketinin liderlerinden olan Ahmed Rıza ile tanışarak çıkarttığı Şura-yı Ümmet gazetesinde yazı hayatına başlamıştır. 1903'de Kazan'a dönerek Üç Tarz-ı Siyaset makalesini yazmıştır. 1905'te Kazan Muhbiri gazeteyi çıkarmış, 1906'da Ulum ve Tarih kitabını yayımlamıştır. 1911-1917 yılları arasında Türk Yurdu dergisinde faaliyetlerine devam etmiştir. 1917-1919 yılları arasında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Murahhası olarak Batı Avrupa ülkeleri ile Rusya'da bulunmuştur. 1919'da İstanbul'da İngilizler tarafından tutuklanmıştır. Milli Mücadeleye katılmak için 1920 yılında Anadolu'ya geçmiştir. Atatürk'ün yakın çevresinde yer almış ve Hariciye Vekâleti'ndeki görevinden sonra İstanbul mebusu olarak meclise girmiştir. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nde çalışmış ve 1932'de TTK başkanlığına seçilmiştir (Yüce, 1989: 228-229).

Akçura, *Türk Yurdu* dergisinde kaleme aldığı makalelerde genellikle kullanılan dilin Türk ırkının okuyup anlayacağı bir sadelikte olmasını istemektedir. Ahmet Ağaoğlu'da Akçura'nın izini takip ederek, *Türk Âleminde* başlığını taşıyan günlük yazılarında Türklük bakış açısı ile siyasal, sosyal ve kültürel sorunları ele alarak halkın anlayacağı sade bir dil kullanmaya özen göstermişlerdir (Berk, 2017: 497-498). Türk kültürünün yabancı tesirlerden kurtulması gerektiğini savunan Akçura, bunun için ise dilin Türkçeleşmesini, müziğin, şiirin, resmin milli olmasını, Türk hukuk sisteminin kurulmasını istemektedir (Akçura, 1981: 211-212).

1904 yılında Rusya'da kaleme aldığı *Üç Tarz-ı Siyaset* başlıklı makalesinde Akçura, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını önleme çalışmalarını üç unsura dayandırmıştır. Osmanlılık fikri ile bir Osmanlı ulusu meydana getirme; İslâmcılık düşüncesiyle İslâmcılığa dayalı bir devlet yapısı oluşturma ve Türkçülük fikri ile de Türk siyasal bir ulus oluşturma düşüncelerini anlatmıştır (Karal, 1976: 6).

Üç Tarz-ı Siyaset'in bir diğer özelliği, açıklanan üç siyasi düşüncenin (Osmanlılık- İslâmcılık- Türkçülük) karşılaştırılarak birbirleri arasındaki çelişkileri ortaya konulmaktadır. Bu amaçla Akçura'nın Osmanlılık ve İslâmcılık karşısında Türkçülüğe kazandırdığı ilgi çekicidir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin Türkçülük siyaseti izlemesi, altı asırlık tarihi serüveninde büyük değişikliğe sebebiyet verecek, Asya Devleti olması ile neticelenecektir. Osmanlı tebaası bu sebeple gayrimüslim ve Türk olmayan unsurlar ayrışarak, Osmanlı sınırlarında Türkler hem ırkı hem de dini simgelerle birleşecektir. Türk olmadığı halde bir yere kadar Türkleşmiş olanlar ile Müslüman unsurlar tamamen Türkleşecektir (Çalen, 2011: 294).

Akçura devletin milli unsurlardan oluştuğunda modern devlet seviyesine ulaşacağına inanmaktadır. Milli olan bir devletin egemen gücü halktır ve halkın egemenliği bölünemez (Duran, 2011b: 104). Bu nedenle çağdaş bir devlet kurulabilmesi için feodalizm tasfiyesinin zorunlu olduğunu savunan Akçura, İslâm ülkelerinde toprak ağalarının ve onlara bağlı şeyh ve hocaların sömürge siyaseti yürüttüklerini dile getirmiştir (Akçura, 1925: 13). Akçura'nın savunduğu çağdaş bir devletin unsurları olan ekonomik bağımsızlık, halkçılık, millilik ve demokratiklik ilkeleri Cumhuriyet döneminde Cumhuriyet'in vazgeçilmez ilkeleri olarak kabul edilmiştir (Şenoğlu, 2008: 84-85).

1.3. Sınırsız Batı Muhalifliği

Batı'nın hem teknolojisinin hemde kültürünün alınmasına karşı çıkan şekilcilik ve kaidecilik bakımından sert ve bükölmez bir grup ortaya çıkmıştır. Bu grup kendilerini İslâmcı olarak değerlendiren yenileşme için hiçbir hareket göstermemişlerdir. Türkçölük fikri gibi milliyetçi hareketlerin İslâm birliğini bozacağına inanmaktadır. Bu yüzden de Tanzimat'la gelen her türlü yeniliğin İslâm'ı yozlaştıracığına inanan grup şeriata uygun olmayan kanunların kaldırılmasını istemiştir (Ülken, 2013: 282-283). İslâmcı düşünceye sahip grup, kültür unsurlarını kaybetmeye başlayan Osmanlının şeriatı tekrar kazanmasını istemektedir (Şahin, 2005: 106-107). Bu grubun fikri düşüncesine göre eğer modernleşme sağlanacak ise bu kadim din olan İslam'a dönüş ile olacağına inanmaktadır. Batı'dan ithâl edilen her türlü bilim ve tekniğe karşı olan grup modernleşmeyi iki unsura dayandırmaktadır. Birinci unsur; modernleşme sağlanırken taklitten uzak durulmalı, ikinci unsur; Batı'dan alınacak prensiplerin ülkenin İslâmi gelişme kanunlarına ve gerçek ihtiyaçlarına uygun olmasıdır (Ayışığı, 2016: 11). İslâmcılık hareketi bir ahlâk cereyanı gibi başlamış akabinde katı kaideciliğe büründüğu gözlenmiştir (Ülken, 2013: 284).

Sınırsız Batı Muhalifleri 1908 yılında 2. Meşrutiyet'in ilânının akabinde kadın ve aile konularına geniş yer verilmesini şeriata saldırı olarak kabul etmiştir. Bu gibi modernleşme çalışmalarının Müslüman aile hayatına ve ahlâkı yapısına zarar vereceğine inanarak (Ayışığı, 2016: 29); iktisadi, bedii ve fikri hareketlere eleştiri yönelterek fetvalar yayınlamış (Ülken, 2013: 284), ithâl edilen değerlerin ahlâki yozlaşmaya neden olacağından batılı değer ve düşüncelere karşı olduklarını açıklamışlardır (Ergöl, 2009: 85). Sınırsız Batı muhalifleri Batı tarzı yenileşmenin Batı tarafından dayatıldığını inanarak, modernleşme çalışmaları ile ithâl edilen yeniliklerin gayrimüslim tebaaya ticari, idari ve hukuki ayrıcalıklar tanıdığı düşünmektedirler (İnalçık, 2004: 65).

Bu düşünceye sahip birçok münevver olmakla beraber konu sınırlılığı bakımından sınırsız batı muhaliflerinden Mustafa Sabri Efendi'nin modernleşme düşüncesi değerlendirilecektir.

1.3.1. Mustafa Sabri Efendi

Mustafa Sabri¹⁴ 1890 yılında Ruus imtihanını kazanarak müderris olmuş ve Fatih medresesine hoca olmuştur. 1908 yılında 2. Meşrutiyet'in ilân edilmesi ile siyasi hayata aktif olarak katılmaya başlayan Mustafa Sabri, Meşrutiyet'in ilânı ile Tokat'tan mebus olarak seçilmiştir (Sarıkoyuncu, 1997: 789).

2. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini sevinçle karşılayan Mustafa Sabri, Milli Mücadele hareketine şiddetle karşı çıkmış, ulusal hareketin lehine çalışan müftüleri görevinden alarak, ulusal mücadele zamanında kurulan Teali-i İslâm Cemiyetini yöneticileri arasında yer almıştır. Mustafa Sabri ilk olarak İttihat ve Terakki içerisinde yer almış akabinde Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne geçerek, Meclis içinde ve dışında İttihat ve Terakki Partisi'ni şiddetle eleştirmiştir (Sarıkoyuncu, 1997: 793-794).

Mustafa Sabri, eserlerinde Osmanlı Devleti'nin gerileme sebepleri üzerinde durarak halkın bu vaziyette olmasını dini prensiplerden uzaklaşmaya bağlamıştır (Akbulut, 1992: 34). Mustafa Sabri'ye (1994: 17) göre toplum "*dini vazifelerine fiilen ve amelen riayet etmemeğe alışmış ve itikatça da dine bağlılıklarını gevşetmiş olduklarından*" dolayı din çöküntüye uğramıştır. Avrupa'ya tâbi olarak kurtuluş reçetesi sunanların *taaddüd-i zevcat, tesettür-i nisvan, talak, faiz, sigorta, kumar, çalgı, miras taksimi, zekât* gibi konularda İslâm'ın yanlış ifade edildiğini düşünenlere karşı Mustafa Sabri, *Mes'eleler* (1995: 15) adlı eseri cevap olarak yayınlamıştır. Uluslararası yarışta Müslümanların başarı gösterememesinin sebeplerini dini anlayışlarında arayanları eleştirmiştir (Sabri, 1994: 178-179). Toplum kendini idare etmek zorunda olduğu tezini ileri süren Sabri, düzeltilmeye ilk olarak halktan başlanması gerektiğine inanmaktadır. Reformcuların ihmal ettiği esası canlandırmaya çalışırken diğer taraftan sağlam ve muhafaza edilmesi gereken yerleri bozduklarını düşünen Mustafa Sabri, toplum değerlerini sarsan her türlü yeniliğin karşısında durmuştur (Sabri, 1994: 109-110). Ordunun yenileşme fikrini eleştirmekten

¹⁴ Osmanlı Devleti'nin son devir şeyhülislâmlarından olan Mustafa Sabri 22 Haziran 1869'da Tokat'ta doğmuştur. Öğrenimine Tokat'ta başlayan Mustafa Sabri on yaşında hafızlığını tamamlamıştır. Zuniyezade Ahmet Efendi, Divrikli Mehmet Emin Efendi, Mehmed Atif Efendi ve Gümülcineli Ahmed Asım Efendi gibi önemli âlimlerden ders almıştır. Genç yaşlarda ruus imtihanını kazanıp Fatih Cami'sinde müderrislik yapmıştır. 2. Abdülhamid'in katıldığı huzur derslerine en genç üye sıfatıyla yer almıştır. 1899-1904 yılları arasında Yıldız Sarayı kütüphanesinde hafız-ı kutub olarak çalışmıştır (Yavuz, 2006: 351). 1908 yılında Tokat'tan mebus seçilmiş, Cem'iyeti İlmiye tarafından yayımlanan Beyanülhak adındaki gazetede Başmuharrirliği yapmıştır. Türkçe ve Arapça yazdığı önemli eserleri ile ulema arasında ilmi yüksekliğiyle tanınmıştır. *Yeni İslâm Müçtehitlerinin Kıymeti İlmiyesi: 1 cüz, Dini Mücedditler: 1 cüz, İslâm'da İmameî Kübra, Savm Risalesi, Ennekir Ala Münkerin ni'meti Mineddin vel Hilafeti vel Ümmeti, Mes'eleü Tercemetül Kur'an* ve birçok Arapça- Türkçe eserlere imza atmıştır (Mardin, 1966: 350-352).

kendini alamayan Mustafa Sabri, ehemmiyetin askeri alana verilmesi, diğer gelişmelerin zayıflamasına sebep olacağını belirtmiştir. Bu yüzden ordunun iç ve dış siyasetten ayrı düşünmenin hatalı olduğuna inanan Mustafa Sabri, askeri alanın devlete bağlı hareket etmesini istemiştir (Sabri, 1994: 95).

Mustafa Sabri'ye (1950: 297) göre yapılan devrimler ve yenilikler batı taklitçiliğinden başka bir şey değildir. Taklitçilik anlayışına sert biçimde eleştiri yapan Mustafa Sabri, yeni kurulan devletin din ve devlet işlerini birbirinden ayırmasını eleştirerek, bu kavramların devleti ve milleti dilsizleştireceğine inanmaktadır (Sabri, 1950: 164).

Mustafa Sabri yeni kurulan rejimde meydana gelen kılık kıyafet inkılâbına *Dini Müceddidler* adlı eserinde yer vermiştir. Fesin yasaklanarak yerine şapka giyilmesini emreden kanuna şiddetle karşı çıkan Mustafa Sabri, bunu hem dini hem de milli bir küfür olarak değerlendirmektedir (Sabri, 1994: 180). Mustafa Sabri'nin karşı olduğu diğer bir yenilik ise kadınların erkeklerle eşit olmasını sağlayan inkılâplardır. Erkekleri âmir olarak gören Mustafa Sabri, boşanma hakkının kadınlara verilmesini eleştirmiştir (Akbulut, 1992: 39). Mustafa Sabri'nin eleştirdiği diğer bir konu ise Harf İnkılâbıdır. O'na göre Latin Alfabeti'nin kullanılmaya başlanması, halkın Kur'an-ı Kerim'e olan bağlılığını azaltacaktır (Mısıroğlu, 1993: 14).

Görüldüğü üzere üç fikir etrafında toplanan aydınlar ve devlet adamlarının ortak amaçları Osmanlı'yı içinde bulunduğu durumdan kurtarmaktır. Batı'dan alınacak modern kurum ve kuruluşların Osmanlı'yı içinde bulunduğu durumdan kurtarmadığı gün geçtikçe gün yüzüne çıkacaktır. Osmanlı Devleti'nde modernleşmenin yönü üzerinde ortak bir karara varılarak fikir üretimi sağlanamamıştır. Osmanlı Devlet adamlarının ortak amacı devletin bekasını sağlamakken hepsinin devleti kurtarmak adına izlenen yolda zorlukları vardır (Aslan, 2009b: 24). Osmanlı Devletinin kurtuluşunu teknolojisini ve kültürünü almaktan geçtiğine inanan aydınlar, sadece teknolojisini alarak modernleşmeyi savunan aydınlar nedeniyle yeniliklerden sonuç alınamadığını öne sürmüşlerdir (Tatar, 1998: 149). Batı kaynaklı modernleşme hareketlerinin çoğu bu dönemde dış baskıları azaltma, içerde ise karışıklıkları önlemek adına yönetimi güçlendirmeye yönelik olmuştur. Batı'dan ithâl edilen yeniliklerin seçimi ve topluma uyup uymayacağı konusunda temel nedenlere inilememesi yeniliklerin teoride kalmasına neden olmuştur. Gerçekleştirilen yenilik çalışmaları Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü gidişattan kurtarmak amaçlansa da

zamanla yeniliklerin büyük çoğunluğu azınlıkların yeni haklar edinmesinden öteye geçememiştir (Güngör, 1986: 21). Batı'dan tecrübesizce seçilen yenilikler ve ani kararlarla uygulanmaya çalışılması uygulamada pek çok sorunun doğmasına neden olmuştur (Beşirli, 1999: 134). Bu yenilikleri teoriden uygulamaya geçirecek tecrübeli bürokratik elemanların olmamasından kaynaklanmaktadır (Eryılmaz, 2010: 96-97). Azınlıkların yeni uygulamalarla geniş haklara sahip olmaları dış güçlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma yolunu açarak iç ve dış sorunların doğmasına neden olmuştur (Beşirli, 1999: 134). Tanzimat Döneminde yaşanan modernleşme tartışmaları ve uygulama çalışmaları Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü gidişatı engelleyememiş ve Milli Mücadele döneminin ardından yeni kurulan devlet modernleşmeyi bir amaç görerek inkılâplarını bu doğrultuda gerçekleştirmeye başlamıştır. Osmanlı aydınlarının ortaya attığı hem teknolojik hem de kültürel modernleşme söylemi Kemalizm modernleşmesini sağlayarak, Türk modernleşmenin fikri temellerinin atılmasında büyük öneme sahiptir (Aslan, 2009b: 25).

2. CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNLEŞME TARTIŞMALARI

Modernleşme, Tanzimat'la başlayıp kısmen de olsa kültürel bir değişiklik meydana getirmiştir. Tanzimat Dönemi; İslâmî prensiplerden taviz vermeden kurumları ve toplumsal reformları gerçekleştirmeye davet eden bir kesimle, bu düşünceye muhalif olan kesimin tartışmalarının yaşandığı bir dönem olmuştur. 1. Meşrutiyet yıllarına bakıldığında İslâm Birliğini temel alarak, kültürel değişikliklerin halka bırakıldığı bir dönem olmuş fakat Tanzimat döneminde yaşanan fikir çatışmaları devam etmiştir. 2. Meşrutiyet döneminde ise Türk aydınları pozitivist düşüncenin hâkimiyeti altına girmeye başlamıştır. Pozitivist düşünceye sahip aydınlar çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için bilim ve tekniğin esas alınarak, din ve devletin birbirinden kesin bir şekilde ayrılmasını istemektedirler (Şeker, 2011: 3-4).

Cumhuriyet seçkinleri pozitivist düşünce sisteminin etkisiyle, Türkleşme anlayışını önemserken bunun yanında modernleşme kavramını da ele almışlardır. Osmanlı kimliğinin tamamen yok saymak modernleşme yolunda atılan en büyük adım olarak görülmüştür. Cumhuriyet seçkinleri, Türk milletinin zaman içerisinde İslâmî Şeriat kurallarının geçerli olması hasebiyle dilini, benliğini, kimliğini kaybederek geri kaldığını belirtmişlerdir. Milli Mücadele döneminde İslâmî çevrede *millileşme* anlayışını savunan Cumhuriyet seçkinleri, Cumhuriyet'in ilânıyla birlikte *Türkleşme* anlayışını savunmaya başlamıştır (Aslan, 1996: 63).

Safa'ya (2013: 86) göre Ankara Milli Mücadele döneminde Türk milliyetçiliğini temsil ederken kurtuluş umutlarını canlandıran *Milli Mücadele*, *Milli Hareket*, *Büyük Millet Meclisi*, *Hâkimiyet-i Milliye*, *Milli İstiklâl* gibi *milli* kelimesinin millete mensup, millet için anlamına gelmediğini, aksine yapılmak istenenin milliyetçilik mânalarını taşıdığını ifade etmektedir. 1930'larda ise kurumsallaşan dil ve tarih tezleri ile modern, lâik ve Türk imajı oluşturulmaya çalışılmıştır (Aslan, 1996: 63-64).

Cumhuriyet seçkinleri, oluşturmak istediği toplumsal örgütlenmenin temelini dini sembollerden arındırarak millete dayandırmaya çalışmış, din ve devlet işlerini birbirinden ayırmıştır (Köker, 2010: 162). Aynı şekilde 1927 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkasının Nizamnamesinin 3. maddesinde “*Fırka;...devlet ve millet işlerinde din ile dünyayı tamamen birbirinden ayırmayı en mühim esaslardan addeyler*” ifadesini yerleştirdiği

görülmektedir (Tunçay, 2010: 398). Din ve devlet işlerinin ayrılmasının bir ilke olarak benimsenerek 1928 yılında Anayasa'ya dâhil edilmesinden önce ortaya konulan lâiklik kavramı; vicdan özgürlüğü, dil, din, sınıf ve ırk ayrımı yapılmaksızın kanun önünde tüm vatandaşların eşitliğinin teminatı olarak görülmüştür (Köker, 2010: 166-167). İnkılâpların omurgası niteliğinde olan lâiklik ilkesi gerek toplumsal gerekse aydınlar arasında fikir birliğine varılamadığı görülmektedir. Doğaner'e (2004: 156) göre bunun sebebi Türk toplumunda lâikliğin batıdaki anlamından daha farklı bir seyir takip etmesi ve toplumun birçok alanında İslâmiyet'in oldukça önemli bir role sahip olmasıdır.

Atatürk dönemi modernleşme çizgisinin vazgeçilmez bir unsuru olan lâiklik ilkesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişi ile arasındaki farkı gösteren ve inkılâpların ruhuna işleyerek tek parti dönemine damga vurmuştur (Doğaner, 2004: 158). Cumhuriyet seçkinleri bir ilke olarak benimsenip kanunların içinde yer verdikleri lâiklik anlayışı ile Osmanlı Devleti'ni tamamen yok saymış, Batılı güçleri memnun eden yeni lâik bir devlet düzeni oluşturulmuştur (Bozan, 2011: 882; Demir, 2006: 12).

Lâik dünya ve toplum anlayışını uygulamaya geçiren ve bu amaçla yapılan inkılâpların tümü Türk toplumunun ve Türk insanının çağdaş-modern yapıya dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Türk toplumunun her alanda tam anlamı ile modernleşmesinin yolu Kemalizm düşüncesinin günlük hayata uygulanmasından geçmektedir. Kemalizm ulusal modernleşme ideolojisi olarak, milliyetçilik dışında pragmatizm, lâiklik, ulusal egemenlik ve ampirik devletçilik gibi ilkelere dayanmaktadır (Giritli, 1984: 103).

Kemalizm genellikle *Mustafa Kemal taraflısı* görüş olarak, Kemalist ise *Mustafa Kemal yanlısı* anlamında kullanılmaktadır. Kemalizm Milli Mücadele ve cumhuriyetin ilk yıllarında bir ideolojiden çok kararlı bir hareket olarak görülmektedir. Milli Mücadele döneminde yazarlar Kemalizm anlayışını işgalcilere ve emperyalistlere karşı *milliyetçi* bir tutum olarak nitelendirirken, içte ise *yeni bir devlet kurma* amacına yönelik hedefleri olan, *padişaha ve halifeye karşı milli egemenlik taraftarı* olanlar olarak nitelendirilmiştir (İnan, 2004: 109).

Kemalizm, Mustafa Kemal önderliğinde Türk inkılâplarının milli egemenlik, ulusal bağımsızlık ve modernleşme hareketinin adı olarak anılmaktadır. Kemalizm'in amacı ise kurulan yeni devletin çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmaktır. Bu çağdaş -modern- yola ulaşmak ise Batı'yı takip etmekten geçmektedir. Kemalizm, Türk devrimlerine yapıcı gücü

vererek fikirler sistemi ile toplum hayatına yön veren prensipler olmuştur (Özüçetin, 2005: 62).

Kemalizm düşüncesinin sahip olduğu ve Cumhuriyet döneminde uygulanmaya çalışılan ulus devlet anlayışıdır. Ulus devlet; bireylerin self determinasyon ilkesi ve milli kurumlar doğrultusunda yapılandırılan devlet modelidir. Ulus devlet anlayışı; aynı kültürel motiflere, tarihi birikime ve aynı etnisiteye sahip insan topluluklarının meydana getirdiği siyasi yapıdır (Özyakışır, 2006: 78). Bu siyasi yapı oluşumu 19.yy.'da milliyetçilik kavramı etrafında toplanan milletlerin devletleşme isteğiyle imparatorlukların toprak kaybetmesine neden olmuştur. Cumhuriyet seçkinleri küreselleşen dünyada bu anlayış ile şekillendirmeye çalıştıkları yeni devletin temellerini atmıştır (Held vd, 1999: 46, Pierson, 2000: 70).

Milli Mücadele döneminde ortak amaç ulusal bir devlet kurmaktır. Kemalizm düşüncesine göre, ulusal devlet kavramı ile modern ulus kavramını aynı statüdedir. Mustafa Kemal ulus devleti kurma hedefini Kuva-yi Milliye kadrosu ile sağlarken, modern uygarlığa ulaşma hedefini Batılılaşma anlayışında görmüştür. Bu nedenle Tanzimat Dönemi ile başlayan bu yenileşme çalışmaları Cumhuriyet Dönemi'nde Osmanlı kimliğinden çıkarak, Batı kimliğine bürünerek sağlanmaya çalışılmıştır (Tanyol, 1984: 22).

Batı kimliğine bürünme, Batılı gibi olma anlayışı Tanzimat ile başlayan Cumhuriyet ile devam eden modernleşme olgusu, devlet ile bir grup aydın tarafından yönlendirilerek bütün kurumlarda dönüşümlere neden olduğu gibi din kurumlarına da temas etmiştir. Tanzimat ile beraber şer'i hukuk kurallarının yanında şer'i olmayan kuralların getirilmeye çalışılması din temelli itirazların yaşanmasına davetiye çıkarmıştır (Sarp, 2016: 145).

Modernleşme çalışmalarının bir devamı niteliğinde olan Cumhuriyet döneminde yapılan inkılâplar bu sürecin sert ve daha belirgin bir şekilde yaşanmasına neden olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nın akabinde hilafetin kaldırılması ve muğlak laisizmin siyasal hayata girmiş olması dinin soyutlanmasına neden olmuştur. Siyasi iktidar din ile mesafesini belirgin şekilde ortaya koyması ile dini kontrol edeceği bir statüye yerleştirmeye çalışmıştır. Bu süreç sonunda devlet eli ile yürütülen modernleşme çalışmaları, dine ve dini sahiplenen millete rağmen yapılan çalışmalar döneme damgasını vurmuştur (Sarp, 2016: 146).

2.1. TBMM Çalışmaları

İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesi 1. Meclis'in açılması sürecinin başlangıcı olmuştur. İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesi hasebiyle 18 Mart 1920'de faaliyetlerine oy birliğiyle son verilmiştir. Mustafa Kemal *Heyet-i Temsiliye* adına ordu komutanlarına, bağımsız sancaklara ve illere bir genelge gönderir. 19 Mart 1920 tarihli bu genelgede ülkede yaşanan olumsuz şartlar ifade edildikten sonra, yeni meclisin Ankara'ya gidecek Meclis-i Meb'usan üyelerinden ve ülkenin tamamında gerçekleşecek seçimle belirlenecek üyelerden oluşacağı ifade edilmiştir. Bu genelge üzerine ülke genelinde seçimler yapılarak, seçilen milletvekilleri Ankara'ya hareket ederler. Ankara'ya gelen milletvekilleri ile bir ön görüşme yapılır. Bu görüşmelerin akabinde meclis 22 Nisan Perşembe günü açılmasına karar verilir. Fakat bu karar değişikliğe giderek Cuma günü açılışı gerçekleştirilir. 23 Nisan 1920'de Hacı Bayram Camii'nde Cuma namazının akabinde Meclis dualarla açılır (Vatandaş, 2016: 12-14).

1. Meclis'in açılışında Mustafa Kemal: *"Yüce Meclisimiz, bilindiği gibi olağanüstü yetkilere haiz olarak yeniden seçilen milletvekilleri ile saldırıya uğrayan Başkentten, canını kurtararak buraya gelen milletvekillerinden oluşmaktadır. Şu ansa meclisimiz toplanmıştır. Yeni seçimlerle evvelce seçimlerin eşit yetkide görev yapacağı kuşkusuzdur."* (ZC, C. 1, İ. 1, s. 2) sözleriyle meclisin kimlerden oluşacağını ve görevlerinin devam edeceğini belirtmiştir.

1. Meclis olağanüstü bir dönemde çalışmalara başladığı için, yetkileri de olağanüstü olmuştur. Meclis gerektiği durumlarda bünyesinde barındırdığı yasama, yürütme ve yargı erklerini Mustafa Kemal'e devretmiştir (Çavdar, 2013: 268). Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'un 1. maddesinde: *"Hâkimiyet bila kaydü şart milletindir"* diyerek egemenliğin millete ait olduğu ve yalnızca millet tarafından kullanılacağına dikkat çekilerek, 2. maddesinde ise *"İcra kudreti ve teşri selahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder"* denilerek yasama, yürütme yetkileri Meclis'e bırakılmıştır (Tanör, 2011: 255-258).

1. Meclis yasama, yürütme, yargı yetkilerini içerisinde barındırarak, Kuvvetler Birliği esası oluşturulmuştur. Kuvvetler Birliği'nin uygulanmasının sebebi ise ülkenin içerisinde bulunduğu savaş hâlinde hızlı karar alarak uygulamaya geçmektir (Yüzgeç, 2006: 17). Bu yüzden 1. Meclis'in iki prensibe dayandığı görülmektedir. Birincisi halkın

menfaati, ikincisi ise Milli Mücadelenin menfaati olup bu iki prensip etrafında kararlar Meclis tarafından alınmaya çalışılmıştır (Ağaoğlu, 1964: 41).

Büyük Millet Meclisi, Türk siyasi tarihi içerisinde diğer dönemlerde büründüğü meclis karakterinden farklı görünüşe sahiptir. Meclis ilk olarak çift seçimle üyelerini belirleyerek iş başına gelmiş, farklı meslek grupları, farklı inanış ve anlayış sahip kişilerden oluşmuştur. Meclis, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin temsilcilerinden oluşmakla birlikte, Meclis üyeleri Osmanlı padişahı tarafından değil, Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından çağırılmıştır. Milletvekillerinin bir kısmı Osmanlı Meb'usan Meclisi'nin devamı olarak bir kısmı da ilk kez seçilerek Meclise girmiştir (Yüzgeç, 2006: 60-61).

1. Meclisin faaliyetlerinin çoğu ihtilâl niteliği taşımaktadır. Hıyanet-i Vataniye Kanununun çıkartarak asker kaçakları, milli iradeye düşman olanlar, savaş suçluları olağanüstü mahkemelerde (İstiklâl Mahkemeleri) yargılanarak, İstanbul Hükümetinin yapmış olduğu anlaşmalar, ulusal ve uluslararası alanda geçersiz sayılmıştır (Yüzgeç, 2006: 64-65). Meclis bu tavırla hem cepheleri idare ederken diğer yandan yeni bir devletin esaslarını belirlediği görülmektedir (Ağaoğlu, 1964: 38).

Büyük Millet Meclisi üyelerinin sosyolojik görünümüne bakıldığında; çiftçi, avukat, tüccar, mühendis, hâkim, aşiret reisi ve işçi gibi toplumun çeşitli meslek gruplarından kişiler oluşturmaktadır. Bu kişilerin giyim ve kuşamları, düşünce tarzları, yaşları, eğitim gördükleri alanlar farklılık göstermekte (Yüzgeç, 2006: 66; Tunaya, 1958: 231-232); cübbeli, beyaz ve kara sakallı, eli tespihli hocalarla, üniformalı genç subaylar, külâhlı ağalar, tarikat babaları bir arada bulunarak temsil edilmektedir (Kozanoğlu, 1995: 7).

Bu kadar farklı kesimlerden gelen milletvekilleri ne kadar farklı fikirlere sahip olsalar da herhangi bir siyasi parti kurulmadığı görülmektedir. Bunun sebebi ise, Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri herhangi bir siyasi parti adına hareket etmeyeceklerine dair yemin etmesidir. Milletvekilleri kişisel düşünce ve ideal farklılıklarına rağmen, ülke sorunları görüşülürken bir bütün olarak hareket ederek, gereksiz tartışmalardan uzak durmuşlardır (Vatandaş, 2016: 17). Bu meclis Ağaoğlu'na (1964: 41) göre gizli oturumlarda korkusuz bir şekilde yapılan konuşmalardan sonra açık oturumlarda tek vücut olarak gözükmesini bilen başka bir meclis daha yoktur.

2.1.1. Birinci Mecliste Birinci ve İkinci Grup

TBMM'nin birinci döneminde düşünceler, arayışlar, siyasal ve toplumsal kökenler, yönünden bir karma kurul niteliği göstermektedir. Her milletvekili Misakı Milli'yi benimseyerek inanmaktadır. Meclisin açılmasının akabinde konular görüşülmeye başladıkça, fikirlerde ayrışmalar görülmeye başlamıştır (Kili, 1982: 140).

Meclisin şekil ve mahiyeti hakkında 18 Ağustos 1920'de gerçekleşen görüşmelerde *Halkçılık* programının gündeme gelmesi farklı grupların oluşmasına sebep olmuştur (Vatandaş, 2016: 18). Bu görüşmeler sonucunda Tesanüt (Dayanışma) Grubu, Halk Zümresi, İstiklâl Grubu, Islahat Grubu ve Kuva-yi Milliyecilerin oluşturduğu Müdafa-i Hukuk Grubu'dur. Bu gruplar açık şekilde meydana çıkmamakla birlikte Halkçılık programının ve bu program etrafına şekillenen Anayasanın (85 sayılı kanun) oluşturulmasıyla varlıklarını ortaya koymaya başlamıştır (Çavdar, 2013: 244).

Mecliste ilk olarak oluşan grup İstiklâl Grubu'dur. Bu grup Mustafa Kemal'i destekleyen onunla aynı ideolojileri paylaşan milletvekillerinden oluşmaktadır. Bu grup faaliyetleri bakımından Mustafa Kemal'i memnun eden atılımlarda önder olmaması sebebiyle Mustafa Kemal, kendisine bağlı milletvekillerini etrafında toplamaya başlamıştır. 10 Mayıs 1921'de ise Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Grubu adında 133 üyeden bir yapılanma oluşur ve bu grup zamanla üye sayısını 262'e çıkardığı görülmektedir. Grup Mustafa Kemal'in istediği şekilde birlikte hareket eden, Meclis kararlarının hızlı bir biçimde alarak uygulayan bir grup haline gelir (Vatandaş, 2016: 18-19).

2.1.1.1. Mecliste 1. Grup

Mustafa Kemal'in etrafında toplanan 1. Grup 262 üyeden oluşmaktadır. Başlangıç ve 16 maddeden oluşan bir tüzüğe sahip, 14 kişilik yönetim kurulunun başkanı ise Mustafa Kemal'dir. 1. Grup'un 16 maddelik tüzüğü, başlangıç ve ana maddeleri Misak-i Milli'ye bağlılık ve yurdun bütünlüğü amaç edinerek, devletin ve ulusun örgütlerini Anayasa'ya uygun olarak saptamaya ve hazırlamaya çalışmaktadır. Bu grup 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası'nın kurulması ile siyasal partiye dönüşmüştür (Kili, 1982: 141).

1. Grup pozitivist cephe olarak tasvir edilmekte ve modern anlamda bir devlet kurup saltanat ve hilafet gibi modern öncesi kavram ve kurumları, lâiklik ve cumhuriyetçilik gibi modern kavramlarla tasfiye etmeye çalışmaktadır (Reyhan, 1996: 86).

Anayasada, halifelik ve padişahlık konusunda açıklık olmaması Mecliste bulunan tutucu çevrelerde Bolşevikliğin ilk adımı olarak kabul edilmiştir. Bu duruma karşı olan kesimlerden istifa olayları gündeme gelmesi nedeniyle Mustafa Kemal, Anayasanın yanlış anlaşıldığını ve hükümet şekli ile ilgili hüküm olmadığını savunmaktadır. Mustafa Kemal bu olay üzerine güvendiği milletvekillerini toplayarak Müdafa-i Hukuk Grubu'nun temelini atmıştır. Mecliste kurulan ilk grup olduğu için 1. Grup olarak adlandırılan bu grup, yalnızca Mustafa Kemal'in güvendiği, tanıdığı kişiler alınmıştır. Zamanla grubun dışında kalan milletvekilleri, Milli Mücadeleye karşı bir tutum sergiliyorlarmış gibi algılanmıştır. Hüseyin Avni Bey meclis kürsüsünden bu dışlanmaya yönelik şu sözleri söylemiştir: *"Bu grubun ilkesi yediden yetmişe kadar herkesin ilkesidir. Bütün millet bu grubun içindedir. Bende sizdenim. Ayrılık doğru değildir. Anadolu'da yarın bu mecliste bu amaca aykırı kimseler varmış gibi bir düşünce doğar. Birlik zedelenir. Mecliste bu amaca karşı kimse yoktur..."* 1. Grup üyeleri Hüseyin Avni Bey'in konuşmalarını sık sık söz alarak kesmeye çalışmıştır. Tartışmalara sebep olan 1. Grubun üyeleri kendi aralarında gizli bir iç komite oluşturmuş. Zamanla bu komite on milletvekilinden oluşmuş ve giderek sayısı elliye kadar yükselmiştir (Çavdar, 2013: 244-246).

2.1.1.2. Mecliste 2. Grup

1. Grubun içerisinde oluşan komitenin varlığı, mecliste alınacak kararların önceden belirlenmesi, meclisin feshi ve bazı milletvekillerinin uzaklaştırılacağına dair söylentilerin etkisiyle 2. Müdafa-i Hukuk Grubu şeklinde adlandırılan grubun oluşmasına sebep olmuştur. 2. Grup üyeleri, 1. Grup üyeleri tarafından programsızlıkla, içtihatlılıkla suçlamıştır. 2. Grubun ilk program taslağı 16 Temmuz 1922'de hazırlanmış on maddeden oluşan bu çalışma muhalefet stratejisini yansıtmaktadır (Tan Gazetesi, 9 Şubat 1923; Güneş, 1981: 119). 2. Grup'un programında¹⁵ dikkat çeken maddeleri şöyledir (Çavdar, 2013: 246-247):

- Genel hukukun temel ilkelerine aykırı her türlü çalışmaların ve milletin egemenlik hakkına karşı yetkilerin, imtiyazların, örgütlenme ve uygulamaların kaldırılması,
- İstiklâl Mahkemelerinin kaldırılması ve sadece zorunluluk durumu arz ettiğinde oluşturulması ve kanunlar etrafında hareket etmeleri,

¹⁵ Ayrıntı için bkz. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/833/10523.pdf>

- Meclis Başkan ve Başkan Vekillerinin siyasi dernek, zümre veya fırka ile ilişkilerinin olmaması ve tarafsızlıklarını korumaları,
- Başkomutanlık Kanunu'nun gereğinde değişiklik yapılması ve kaldırılması,
- Bakanlar Kurulu başkanlığı yasama meclisi başkanlığının birbirinden ayrılması, birincisinin millet meclisinin kendi azasından seçeceği birine verilmesi,
- Bakanların seçilme şekli ile yetki ve sorumluluklarının belirlenmesi ve adaylık kanununun kaldırılması istenmektedir.

Bu programa ek olarak ilerleyen zamanlarda bir anayasa taslağı hükmünde hazırlanan program 27 maddeden meydana gelmiştir. Bu maddelerden dikkat çeken kısımlarını Çavdar (2013: 247) şöyle sıralamıştır:

- Madde 1: Hükümet yönetimi milletin hâkimiyetini dolaysız olarak izhar etmesini ve kaderini bilfiil elinde bulundurabilmesi temeline dayanmaktadır.
- Madde 4: Her kişinin hürriyeti şahsiyesi ve medeniyesi her türlü taarruzdan masundur.
- Madde 10: Siyasi cürümlerde idam cezası yoktur.
- Madde 13: Müsadere, angarya, işkence, her nev'i eziyet katıyen ve tamamen yasaktır.
- Madde 14: Terbiyede birlik temini ilkedir.

Birinci Meclis'te Mustafa Kemal'in kurduğu 1. Grup'a karşı muhalefet yapanlar, genellikle Hâkimiyet-i Milliye ilkesini öne çıkararak bu ilkeye bağlılıklarını dile getirmişlerdir. 2. Grup, Hâkimiyet-i Milliye ilkesinin hayata geçirilmesini istemekte ve kişi egemenliğine yol açacağını düşündüğü uygulamalara karşı çıkmaktadır (Demirbaş, 2001: 100). 2. Grup, toplumsal sınıf ya da zümre çıkarlarından daha çok kişisel çıkarlar üzerine kurulmuştur. 2. Grup'un siyasi yapısında muhafazakârlar, muhalefeti kendilerine *şiar* edinenler, mülteciler, Enver Paşa özlemcileri, tüm çabalarına rağmen hükümette yer alamayanlar ve yer aldıkları halde bu yeri koruyamayanlar, Mustafa Kemal'e kişisel olarak karşı olanlar ve devrimci gelişimden hoşnut olmayanlar bu grupta yer almaktadır (Güneş, 1981: 118).

2. Grup'un esas amacı Mustafa Kemal'in kişisel egemenlik kurmasına karşı çıkmaktır (Tunçay, 2010: 39). Mustafa Kemal'in İzmit Basın Toplantısı'nda 2. Grup için; *"...Onlar daima hükümeti ellerine almaya çalışıyorlardı. Eğer bu vekâleti ellerine alırlarsa bütün teşkilata hâkim olacaklar, intihabatta istedikleri ekseriyeti kazanacaklar..."* sözleriyle eleştiride bulunmuştur (Arar, 1969: 40).

Bazı bürokratlar, Mustafa Kemal'in cumhuriyetçi görüşlerini, Kurtuluş Savaşı sırasında milli lider olarak gösterilmesi ve bu otoritenin devamlı olarak artmasını Mustafa Kemal'in diktatör olma yolunda ilerlediğini belirtmişlerdir. 2. Grup bu eğilimi mecliste açıkça ortaya koyarak, Sakarya Savaşı öncesinde bir grup milletvekili Mustafa Kemal'in ordunun başına geçmesini isterken bir grup ise orduyla birlikte Mustafa Kemal'in de yenilgisini istemişlerdir (Timur, 2008: 73).

Mustafa Kemal'i ordunun başında görmek isteyen ve Mustafa Kemal'in yetkilerinin artmasından rahatsız olan 2. Grup, Başkomutanlık Kanun görüşülürken karşı karşıya gelmiştir. Muhalif olan milletvekilleri Başkomutanlık deyiminin kullanılmasından rahatsız olarak, Padişahın Başkomutan olduğunu, gelecek olan yeni kişinin ise sadece *Başkomutan vekili* olarak adlandırılmasını istemişlerdir (Çavdar, 2013: 224-225).

Bu tartışmaların akabinde 6 Mayıs 1922'de meclis gizli oturumla Başkomutanlık Kanunu'nun üç ay daha uzatılması için teklif görüşülmüştür. Teklifin reddedilmesi sonucunda Mustafa Kemal hasta yatağından kürsüye gelerek: *"Verdiğiniz kararlar ordu iki gündür başsız kaldı. Fakat düşman karşısında ordu hiç başsız bırakılır mı? Bırakmadım, bırakmıyorum, bırakmayacağım."* Sözleriyle durumu sert bir dille eleştirmiş ardından kanun kabul edilmiştir (Sevük, 2011: 64).

Mustafa Kemal yine Lozan görüşmeleri döneminde Osmanlı hükümetinin de görüşmeye çağrılmasına eleştiride bulunarak, saltanatın ilgası için çalışmalara başlamıştır. Mustafa Kemal bu gerilimli dönemde, Osmanlı Hanedanının Türk milletine ait olan hâkimiyet ve saltanata zorla el koyduğunu, Türk milletinin artık buna izin vermeyeceğini, bu karara muhalif edenlerin ise cezasız kalmayacağını belirtmiştir (Doğanay, 2001: 12). Meclis yaşanan tartışmalar akabinde saltanat kaldırılmıştır. Meclise 2 Aralık 1922'de bir kanun teklifi gelir ve bu kanun teklifinde doğum yerleri bugünkü Türkiye sınırları dışında kalan yerlerde bulunan veya bir seçim bölgesinde en az beş yıl geçirmemiş kişilerin seçilme haklarını elinden almaktadır. Bu teklif ise Mecliste Mustafa Kemal'in saf dışı

birakılmasına yönelik gerçekleştirilen bir harekettir. Mustafa Kemal meclise gelen kanun teklifi üzerine: *"Bu kanun teklifi doğrudan doğruya benim şahsımı vatandaşlıktan düşürme yetkisi bu efendilere nereden verilmiştir? Bu kürsüden resmen yüksek heyetinize ve bu efendilerin seçim çevreleri halkına ve bütün millere soruyorum ve cevap istiyorum!"* diyerek kürsüden mebuslara seslenmiş ve kızgınlığını dile getirmiştir. Bu kanun oylama sonucunda reddedilmiş, Mustafa Kemal ise yaşanan sert muhalefet neticesinde kendi fikrine uzak olan milletvekillerini saf dışı bırakmak için 1 Nisan 1923'de meclisi yenileme kararı almıştır (Timur, 2008: 73-74; Sevük, 2011: 64).

7 Aralık 1922'de Mustafa Kemal Ankara basınına verdiği bir demeçte, Halk Fırkası adını taşıyan bir siyasi parti kurmak istediğini açıklamıştır. Vatandaş'a göre (2016: 49) bu demeçten sonra bir aylık Batı Anadolu gezisine çıkan Mustafa Kemal'in gezilerinin tamamen siyasi amaçlı olduğuna vurgu yapmıştır. Mustafa Kemal gezilerinde genellikle mevcut Meclisten memnun olmadığını dile getirmiştir (İnönü, 1987: 107-108). Mustafa Kemal yurtiçi gezisinin akabinde Ankara'ya geldiği sırada 1. Grup üyesi Esat Efendi ve 120 milletvekilinin imzaladığı teklif ile seçimlerin yenilenmesi istenmektedir. 3 Nisan'da seçim kanunu değiştirilerek, meclis seçimlere hazır hâle getirilir (Vatandaş, 2016: 50).

Meclis yaşanan bu olaylar neticesinde 16 Nisan 1923 yılında dağılır ve Mustafa Kemal isim listesini bizzat hazırlayarak seçimlere katılır. Bu hareketle Meclis'e teşkilatlı bir karşı grubun girmesi engellenmiş olur (Eriş, 1997: 664). Seçimlerde, 2. Grup üyeleri ile eski İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin meclise girmesi engellenerek, CHF üyeleri seçimlerde kesin başarı sağlar (Tunçay, 2010: 48). 2. Grup 1923 seçimleri ile tasfiye edilerek, ülke Tek Parti dönemi olarak adlandırılan döneme girer. 1946 yılına kadar Tek Parti rejimi ülkede tek ses olarak icraatlarını yapmaya devam eder (Ateş, 1994: 61).

Seçimlerin CHF tarafından kazanılmasının akabinde muhalefeti tamamen susturmak amacıyla 1924 Anayasası hazırlanmıştır. 1924 Anayasası'nın 3. maddesine göre: *"Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir."* ve 4. maddesine göre *"Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet'in tek ve hakiki mümessili olup, millet adına hâkimiyet hakkını kullanır."* (Timur, 2008: 75-76). Bu maddeler ile yeni kurulan Meclisin halk adına hareket ettiği vurgusu yapılarak, oluşan her türlü muhalif yapılanmaların susturulması için dayanak oluşturulmuştur.

2.3. Atatürk İnkılâpları

2. Meclis 1923 yılının Temmuz ayında gerçekleşen seçimle 72 seçim bölgesinden gelen 287 milletvekilinden oluşmuştur. Titiz bir çalışma ile oluşturulan milletvekilleri, CHF'nin tüzüğünü oluşturarak yeni partini temellerini atmıştır. Vatandaş'a (2016: 63) göre yapılan bu çalışmalar özenle hazırlanıp, şansa bırakılmayan, yeni siyasi sistemin adımlarıdır. Cumhuriyetin ilânına uzanan süreç hızlı olur ve CHF Divanı 4 Ekim'de devletin adını *Türkiye Cumhuriyeti* olarak kararlaştırır. Bu karardan kısa bir süre sonra da Meclis'te 158 milletvekilinin katılımıyla Cumhuriyet ilân edilir (Vatandaş, 2016: 69).

Yeni Meclisin oluşturulması ile devletin siyasi, sosyal, kültürel, hukuki, iktisadi alanlarında hızlı bir değişimle inkılâplar oluşturulmuştur (Gündüz, 2010: 57). Mustafa Kemal 1925 yılında Kastamonu'da CHP binasında partililerle yaptığı konuşmasında inkılâpların amacını şöyle açıklamıştır: "*Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri ve bütün mâna ve eşkâliyle medeni bir heyeti içtimaiye haline isal etmektir.*" (Atatürk, 1989b: 225).

2.3.1. Sosyal Alanda Yapılan İnkılâplar

Kıyafetin çağdaş şekil alması, kadınların sosyal alana katılması, kadınların sosyal ve siyasal haklarda erkeklerle eşit tutulması, Soyadı kanununun kabul edilmesi, lâkap ve unvanların kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması, uluslararası saat, takvim, rakamların ve ölçü birimlerinin kabulü toplumsal alanda yapılan inkılâplardandır (Kocatürk, 2007: 98).

Modern hukuk devleti göstergelerinden biri olan eşitlik kavramının bir uzantısı olarak kadınlara da erkeklere tanınan eşit hakların tanınması sağlanmıştır. 1930 yılında çıkarılan bir kanun ile kadınların belediye seçimlerine katılımını, 1934 yılında ise kadınların milletvekili seçilmelerini sağlayacak kanunlar kabul edilmiştir (Kili, 1982: 179).

1934 yılında Soyadı Kanunu çıkarılarak, toplumdaki isim karmaşasını önlediği gibi, isimlerin önüne takılan lâkap ve farklı sıfatların kullanımının yasaklandığı görülmüştür. 21 Haziran'da Soyadı Kanunu'nun çıkarılarak Mustafa Kemal'e *Atatürk* soyadı verilmiştir. Toplum yaşamında kullanılan *Hacı, Hoca, Hafız, Molla, Bey, Hazret, Paşa, Beyefendi, Hanımefendi* gibi unvanlar kaldırılmıştır (Kili, 1982: 179).

Osmanlı döneminde tekke ve zaviyeler İslâm'daki tarikatların dinsel tören ve toplantı yaptıkları eğitim merkezleri arasında yer almaktadır. Dinsel eğitim merkezlerinin büyüklerine tekke- dergâh olarak adlandırılırken, küçüklerine zaviye denilmiştir. Tekke ve zaviyeler, Cumhuriyet rejimine aykırı hareket ederek, ayaklanmalara sebep olduğu gerekçesi ile 30 Kasım 1925'te çıkarılan bir kanun ile kapatılmıştır (Kili, 1982: 165-166).

Mustafa Kemal modernleşme adımları içerisinde yer alan giyim kuşam konusundaki çalışmaları bağlamında, 1925 yılında şapka ve kılık kıyafet ile ilgili kanunu çıkarmıştır (Kocatürk, 2007: 99). Kılıç'a (1995: 529) göre Mustafa Kemal'in kılık kıyafet konusundaki değişimlerin halk nezdinde sadece bir imaj değimi olmadığı vurgusunu yaparak, başlığı her şeyden önce bir insanın dinini ve sosyal statüsünü belirttiği savunmuştur. Zürcher'e (2009: 257) göre toplumsal alanda yapılan inkılâplarla halkın günlük yaşamına müdahale edilerek ve toplumun özellikle giyim kuşamına kadar müdahale edildiği görülmektedir.

Osmanlı döneminde kullanılan ağırlık, uzunluk, saat ve takvim yurt içinde birlik olmaması sebebiyle karışıklığa yol açtığı gerekçe gösterilerek 1931 yılında ağırlık, uzunluk ölçülerinde metre ve kilo sistemine, takvimde miladi takvim, saatte ise uluslararası saat esas alınmış, Arap rakamları terk edilerek uluslararası rakama geçilmiştir (Kili, 1982: 172, Kocatürk, 2007: 101). Safa'ya (2013: 109) göre gerçekleştirilen inkılâpların içinde Hıristiyan *an'aneleri* yer aldığından toplumun değerlerini zedeleyerek, Batı takvimi, Avrupa muaşeretini, Latin Harfleri gibi inkılâplar İslâmî sembollerden arındırılarak Hıristiyan *beynelmileliyeti* içine girilmesine neden olacağını belirtmiştir.

2.3.2. Siyasi Alanda Yapılan İnkılâplar

Ulusal eylemin bir sonucu olarak 1921 Anayasa'nın kabul edilmesinin akabinde 30 Ekim 1922'de TBMM saltanatın kaldırılmasını gündemine alarak, uzun tartışmalar neticesinde 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmıştır (Kili, 1982: 149, Kocatürk, 2007: 96).

24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması imzalanarak yeni Türk Devleti'nin bağımsızlığı kabul edilmiştir. 6 Ekim'de Türk ordusu büyük gösterilerle İstanbul'a girmiş ve ülke tamamen düşmanlardan temizlenmiştir. Yeni devletin başkenti İstanbul olması için ısrar edenler olmuşsa da 13 Ekim'de Ankara başkent olarak kabul edilmiştir. Bundan sonra mevcut rejimin isminin belirlenmesi için girişimler gerçekleşmiştir. Bu zamana kadar Devlet Başkanlığı ve Meclis Başkanlığı görevi Mustafa Kemal tarafından yerine

getiriliyordu. Lozan Anlaşması'nın onayı için bazı devletler, kurulan yeni devletin rejiminin daha açık şekilde belirtilmesini istemektedir. 27 Ekim'de Ali Fethi Bey'in önderliğindeki Meclis Hükümeti istifa etmiş ve Meclis güvenini kazanacak bir kabine listesinin belirlenememesi karmaşaya neden olmuştur. İç ve dış şartlarda meydana gelen bu olaylar neticesinde 29 Ekim'de Mustafa Kemal yakın arkadaşlarını toplayarak, bu sorunun çözümü için Cumhuriyet'in ilân edilmesinin gerektirecek anayasal değişikliğine gidilmesi gerektiğini belirtmiştir. İsmet İnönü 28 Ekim'i 29 Ekim'e bağlayan gece hazırladığı tasarıda; *"Türkiye Devleti'nin hükümet biçimi cumhuriyettir. Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilmektedir. Türkiye Devleti, yönetim birimlerini Bakanlar Kurul aracılığıyla yönetir."* Mustafa Kemal bu tasarı ile Meclis'e gelmiş ve Meclis bu tasarımı benimseyerek 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilân edilerek yeni devletin adı konulmuştur (Kili, 1982: 154-155, Kocatürk, 2007: 97).

Cumhuriyet'in ilân edilmesinin ardından hilafetin kaldırılması zorunluluk hâlini almıştır. Saltanat ve hilafet yanlıları, Halife Abdülmecid'i yeniden güçlendirilerek, bu makamın Cumhurbaşkanının yanında ikinci ve daha etkin bir kişilik oluşturmak istemişlerdir. Bu tepkiler neticesinde hilafetin kaldırılmasının gereği Meclis gündemine alınarak, 3 Mart 1924'te Şer'iye ve Evkaf Bakanlığı kaldırılarak yerine Diyanet İşleri Bakanlığı kurulmuş, Osmanlı soyundan gelen kişiler yurt dışına sürgün edilmiştir (Kili, 1982: 155-156).

Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilân edilmesi ve hilafetin kaldırılmasından sonra yeni devletin ihtiyaçlarına cevap verebilecek ve toplumu yönlendirecek bir Anayasaya ihtiyaç duyulmuştur. 1921 Anayasası iç ve dış baskılar nedeniyle olduğu için olağanüstü dönemde hazırlanmış bir anayasadır. Bu sebeple yeni kurulmuş olan Türk Devleti 20 Nisan 1924 tarihli meclis toplantısında yeni anayasayı kabul etmiştir. 105 maddeden oluşan ve kuvvetler birliğine dayanan yeni Anayasa, ülkedeki inkılâp hareketleri ve o dönemde cumhuriyetle yönetilen devletlerin anayasalarında önemli görülen yerleri dikkate alınarak hazırlanmıştır (URL- 6, 2012).

2.3.3. Eğitim- Kültür ve Sanat Alanında Yapılan İnkılâplar

Türk Cumhuriyeti'nin kurulması ile demokratik, modern, milli ve lâik bir eğitim sistemine geçebilmek için öğretimde birliğin sağlanması, Türk Harflerinin kabulü, üniversite reformu, dilin yabancı sözcüklerden arınması, Türk tarihinin belirlenmesi, güzel

sanatların takip edilmesi amacıyla gerçekleştirilen adımlar kültür alanında yapılan başlıca inkılâplardandır (Kocatürk, 2007: 102).

Osmanlı Devleti'nin 18. yy'in sonlarından Cumhuriyet'e kadar olan dönemde, modern eğitim kurumların açılması ile eğitimde iki başlılık oluşmuştur. Cumhuriyet rejimi eğitimdeki bu sorunu çözmek için 3 Mart 1924 yılında Tevhidi Tedrisat Kanunu'nu çıkarmıştır (Çelik, 2014: 292).

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde okuma ve yazma oranını arttırmak için Arap alfabesinin yeniden düzenlenmesi için teklifler verilmiştir. Mustafa Kemal'e göre Arap Alfabeti Türkler için okuyup yazmada önem arz eden güçlüklerle sebep olmakta ve yeterli gelmemektedir (Ülkütaşır, 2009: 37- 39). Bu gerekçe ile 1 Kasım 1928'de 1353 sayılı kanun ile Latin kökenli yeni Türk harfleri yürürlüğe girerek, 1929 yılında Arap alfabesinin kullanımı tamamen yasaklanmıştır (Çelik, 2014: 295). Tunçay'a (2010: 232) göre Arap Alfabetinin yerine Latin Alfabetinin getirilmesi yeni harflerin Türkçeye uygunluğu, okur-yazarlığın hızla artacağına umuduna dayandırılmış olmakla birlikte asıl amacın Osmanlı-İslâm geleneklerinden kurtularak modernleşmeyi sağlamaktır. Meriç Latin Alfabeti hakkında dil devriminin gerekçesini şöyle açıklamaktadır (Meriç, 2013: 295):

“ Türkiye’de halk kendi kitaplarını, aydın Batı’nın kitaplarını okur. Halkın anlayacağı bir dil konuşmaktan elbette ki utanacaklardı. Sonra Kur’an’daki kelimelere tahammül edemediler. Münevvere kelimelerde bile tahammül edemediler. Hakikatte dil davası yok, Türk insanının hafızasından iğdişi edilmesi var. “

Cumhuriyet seçkinleri, Osmanlı Döneminde İslâm tarihine önem verilerek Türk tarihi arka plâna atıldığı gerekçesi ile Türk tarihinin öğrenilmesi, bilimsel çalışmalar yapılması, kitaplar halinde yayınlanması amacı ile 15 Nisan 1931'de Türk Tarih Kurumu kurulmuştur. Mustafa Kemal Türk dilinin araştırılması, Türk dilinden Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin atılması, devlet yazışmalarını, okullardaki öğretimin halkın anlayabileceği Türkçe ile yapılmasını sağlamak amacı ile 12 Temmuz 1932'de Türk Dil Kurumu'nu kurmuştur (Kili, 1982: 172-175).

Cumhuriyet döneminde güzel sanatların gelişmesi için heykeltıraş, musiki, resim ve mimari olmak üzere her sanat dalında modernleşmek amacı ile çalışmalar yürütülmüş ve Ankara'da Devlet Konservatuvarı açılarak tiyatro, müzik, opera ve bale dallarında öğretime başlanmıştır (Kocatürk, 2007: 107).

2.3.4. Hukuk Alanında Yapılan İnkılâplar

Osmanlı Döneminde devlet ve toplum hayatını düzenleyen bütün kurallar kamu ve özel hukuk ayrımı yapılmadan doğrudan dini prensipler etrafında değerlendirilerek yargılamalar yapılmaktadır (Eroğlu, 2010: 197). Hukuk düzenindeki aksaklıkları ve karışıklıkları gidermek için Tanzimat döneminde kanun düzenlemeleri yapılmaya çalışılmıştır. 2. Mahmut döneminde yapılan değişiklikler kanun niteliği taşımamakla birlikte Ceza Kanunu ve Ticaret Kanunu gibi düzenlemelere yer verilerek, yeni mahkemeler kurulmuştur. Cumhuriyet seçkinleri gerçekleştirilen yeni yargılama mahkemelerinin kurulmasını yargıda iki başlılık olarak değerlendirerek hukuk birliğinin zedelendiğini düşünmektedir (Eroğlu, 2010: 199-200). Cumhuriyet seçkinleri bu karışıklıkları önlemek ve her yurttaşa aynı kanunları uygulamak için yeni hukuksal düzenlemeye gitmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde İsviçre Medeni Hukuku Türkçe'ye çevrilmiş, aile, miras, özel kişi haklarını ve kişilerin bunlarla ilişkilerini düzenleyen Türk Medeni Kanunu oluşturulmuş; tüm borç ve haklarla ilgili olarak Türk Borçlar Kanunu hazırlanarak, kabul edilmiştir. TBMM, Medeni Kanun'u 17 Şubat 1926'da, Borçlar Kanunu'nu 22 Nisan 1926'da, İtalya Ceza Kanunu'ndan alınan Türk Ceza Kanunu 1 Mart 1926'da, Ticaret Kanunu 29 Mayıs 1926'da, İcra İflas Kanunu 24 Nisan 1929'da kabul etmiştir (Kili, 1982: 168) .

Kocatürk'e (2007: 101-102) göre Mustafa Kemal hukuk sisteminde yaşanan karışıklığı gidererek, modern medeniyete uygun, milletin ihtiyaçlarına cevap veren kanunları oluşturmuştur.

2.3.5. Ekonomik Alanda Yapılan İnkılâplar

Cumhuriyet seçkinleri, kapitülasyonların 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması ile kaldırılmasının ardından, borçlar ve ödeme koşulları bağımsızlığı zedelemeyecek şekilde düzenlenmeye çalışmıştır. 1925 yılında aşar vergisi kaldırılmış, küçük sanayi ve küçük esnafa gereksinim duydukları krediyi kolay ve ucuz vermek sureti ile bu kesimler desteklenmiştir. Sanayi faaliyetlerine önem verilerek 1927 yılında Sanayi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır (Kocatürk, 2007: 104-105).

Bu dönemde devlet, ekonomik hayata katılarak ılımlı devletçilik niteliğini teşkil etmiştir (Eroğlu, 2010: 227). 1933-1938 yılları arasında özel teşebbüs desteklenmiş ama beklenen ilerleme kaydedilememiştir. Kamu hizmetleri devlet eli ile gerçekleştirilmiş,

devletçilik ilkesine ilişkin olarak sanayi alanında İlk Beş Yıllık Kalkınma Plânı hazırlanarak 1934'te yürürlüğe girmiştir (Eroğlu, 2010: 228). Tarım kooperatifleri ve banka kredileri tarım araç gereçleriyle desteklenmiş, Etibank, Sümerbank gibi devlet sanayi ve maden kurumları, şeker, kâğıt, çimento, demir-çelik fabrikaları, cam sanayi ve demiryollarının yabancıardan satın alınarak geliştirilmiş, deniz taşımacılığı millileştirilmiştir (Kili, 1982: 181).

Cumhuriyet dönemi modernleşme süreci, Osmanlı dönemi modernleşme sürecinden farklı olarak kökten ve kalıcı olması hasebi ile tüm muhalif seslerin susturularak, uygun ortamın hazırlandığı bir süreç olmuştur. Cumhuriyet seçkinleri amaç edindikleri modernleşme olgusu adına, Batı'da cereyan eden her türlü maddi ve mânevî değışikliği tereddüt etmeden almıştır. Batı'dan ithal edilen ve topluma monte edilmeye çalışılan değerler toplumda çeşitli tepkilerin doğmasına neden olmuştur. Toplumun mânevî değerleri yok sayılarak alınan değerler devlet ile toplumu karşı karşıya getirerek, toplumda kapanması zor yaralar açmıştır.

3. ŞAPKA İNKİLÂBI

Türkiye’de modernleşme olgusu, ilk andan itibaren yönetici kesimin eli ve Batı’da veya Türkiye’de modern okullarda okumuş aydınların düşünce dünyası ile şekillenerek uygulama alanı bulmuştur. Modernleşme olgusuna sahip aydınlar toplumu modernleşmeyi ve tam mânası ile Batı gibi olmayı kendilerine düstur edinmişlerdir. Halk ise bu aydın kesime direnmeyi kendi öz varlıklarının devamı olarak görmüşlerdir. Modernleşme sürecinin her aşamasında *halka rağmen halk için* anlayışı formüle edilerek inkılâplar gerçekleştirilmiştir (Vatandaş, 2016: 136).

Cumhuriyet seçkinleri halka rağmen anlayışı ile gerçekleştirdikleri inkılâpların en büyük muhalefetin din temsilcilerinden geldiğine inanarak, lâikliği temel kabul eden düzenlemeleri yerleştirmişlerdir (Vatandaş, 2016: 139). Cumhuriyet seçkinleri laikleşme olgusu ile gerçekleştirmek istedikleri; Avrupalılar ile ortak özellikler taşımak ve geleneksel olan her şeyden kopmak adına amaçlarını gerçekleştirmişlerdir. Bu iki amacı düstur edinen cumhuriyet seçkinleri, Avrupai bir görünüme ulaşmak için Şapka İnkılâbı’nı gerçekleştirirler (Vatandaş, 2016: 152).

3.1. Osmanlı Dönemi’nde Başlık

Türklerin İslâmiyet’i kabul etmesiyle birlikte erkeklerin giyim kuşamıyla ilgili değişiklikler yaşanmıştır. Selçuklular döneminde geleneksel olarak giyilen cepken ve gömleğin yanında Arapların entari ve hırkası yer almaya başlamıştır. Orta Asya’da kullanılan kalpak zamanla unutulurken, sarık Müslüman erkeklerin simgesi durumuna gelmiştir (Turan, 2000: 241). İslâm dünyasıyla birlikte erkeklerce benimsenmeye başlayan başlık; Araplar için kutsi, Müslümanlar için dini, asker ve sivil görevliler için mesleki, İslâm ülkelerindeki Gayri Müslim gruplar için ayırt edici simge haline gelmiştir (Turan, 2000: 241; Sevin, 1973: 26; Koloğlu, 1978: 4-5).

Osmanlı Devleti’nde ilk zamanlar erkekler başlarını bir başlık ile örtmelerinin dışında başlığın tipi ve rengi konusunda farklılıklar görülmemektedir. Erkeklerin kullandıkları başlıklar zamanla şekil ve renk değişimine uğrayarak çok farklı başlık çeşitlerinin kullanılması yaygınlaşır. Şekil ve renk değişikliği sistemsiz bir tarzda değil aksine başlıkların sekli ve rengi, kişilerin dinlerini, mesleklerini, sosyal statülerini ve medeni durumunu gösterir duruma gelir. Başlık zamanla dini, ekonomik, kültürel, idari

kimlikleri ifade eden bir sembol haline gelir. Bu durum sadece kişinin dünyada iken kimliğini yansıtmının yanında kişinin ölümünden sonrasına da yansır hale gelir. Kişiler mezar başlıklarını kimliğini açık ifade edecek şekilde yontulmaya başlar (Vatandaş, 2016: 152-153).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 2. Mahmut'a kadar olan dönemde Padişahlar da farklı başlıklar kullanmışlardır (Özdemir, 2007: 6). 2. Mahmut Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra yeni kurduğu ordunun başına *Şabara*'yı getirmiştir. Halkın farklı tarzdaki giyimlerinin değişmesi için Avrupa'dan çeşitli giysi ve başlık örnekleri getirilmiştir (Koloğlu, 1978: 31).

Fes kullanılması için 2. Mahmut döneminde kavuğun yasaklanması halk nezdinde tepkilere neden olmuş lakin ilerleyen zamanlarda ise, halkın kabul etmediği fes; Müslümanlığın alâmeti, milletin işareti, dindarlığın göstergesi olarak görülmüştür (Sevük, 2011: 82). Fesi kutsal bir simge olarak görmeye başlayan zümreler dindar olsun ya da olmasın fesi çıkarmanın *bizden çıkmış* ve şapkayı giyenlerin ise *onlardan olduğu* anlaşılmaya başlamıştır. Fes yalnızca dini bir simge değil farkına varılmadan bayrak gibi, uyrukluk anlamına gelen bir simge olarak görülmeye başlamıştır. Mütareke döneminde ise fes, Hıristiyan vatandaşların taktığı müddetçe *bizden ayrılmayan* sadık uyruklar anlamını taşımaktadır (Sevük, 2011: 160-161).

Serasker ve mükerreren Kaptanı Derya Hüsrev Paşa fesi Osmanlı Devleti'ne getirerek, Kaptanı Derya görevinde iken gemilerde askerlerine Tunus'tan getirdiği fesleri giydirmiştir. Hüsrev Paşa Seraskerliği görevinde ise İzmir'de teşkil olunan tabura fes giydirmiştir. Bâb-ı Serasker meydanında bu tabura, 2. Mahmut huzurunda talimler yaptırarak, fesin tanıtılması sağlanarak, fesin orduya yayılması sağlanmıştır. Bu gelişmelerin ardından 1828 yılında fes, resmi serpuş olarak kabul edilmiştir (Kılıç, 1995: 530). Tunus'tan acilen 50.000 fes siparişi verilerek, ülkede fes imalatı için İzmirli Kâtipzâde Mustafa Efendi Fes Nazırı görevine getirilmiştir (Sevük, 2011: 159). Fes, 3 Mart 1829 yılında Kıyafet Nizamnamesi ile yürürlüğe konularak, cübbe ve sarık Ulemaya, fes ise asker ve sivillere zorunlu hale getirilmiştir (Ateş, 1982: 317). Fesin temin edilebilmesi için Tunus'tan getirilen ustaların aracılığıyla *Feshâne* denilen yapımevi kurulmuştur (Turan, 2000: 247). Tanzimat döneminde fes artık bir Osmanlı simgesi haline gelmiştir (Koloğlu, 1978: 43).

3.2. Modernleşme Simgesi Olarak; Şapka

Cumhuriyet seçkinleri Osmanlı Döneminde kullanılan fesi yasaklamış, yerine Batı'dan ithâl ettikleri şapkayı halka tanıtarak, benimsetmek için girişimlerde bulunmuştur. Cumhuriyet seçkinleri gerçekleştirmek istedikleri inkılâp çalışmalarında o kadar titizlerdi ki, görünüm olarak geleneksel kimliği yansıtacak en küçük simgeye müsamaha göstermemiştir (Vatandaş, 2016: 155). Şapka İnkılâbı, inkılâplar arasında toplumu etkileyen ve tepkilere yol açan gelişmeler arasında yer almış, Anadolu'nun pek çok yerinde şapka karşıtı ayaklanmalara sebebiyet vermiştir. Bu tepkileri önlemek için Cumhuriyet seçkinleri İstiklâl Mahkemeleri'ni görevlendirerek, halka şapka giymesi için yaptırımlar uygulamıştır (Alkan, 2011: 70-71).

Sembolik düzeyde laikleşme adımlarından Şapka İnkılâbı Cumhuriyet modernleşmenin bir simgesi olmuştur.

3.3. Şapka Kullanımına Hazırlık Çalışmaları

Mustafa Kemal gerçekleştireceği kılık kıyafet inkılâbını çok önceden planlamış ve bunun için uygun zamanı beklemiştir. Kurtuluş Savaşı döneminde Erzurum Kongresi'nin açılış hazırlıkları yapıldığı süreçte Mustafa Kemal İbrahim Süreyya (Yiğit) ve Mazhar Müfit (Kansu) ile yapmış olduğu sohbette şapka konusunu gündeme almıştır. İbrahim Süreyya Bey Mustafa Kemal'e yurdun başarılı bir şekilde kurtarıldıktan sonra çalışmaların hangi yönde olacağına dair sorduğu soruya "*Zaferden sonra hükümet biçimi Cumhuriyet olacaktır. İki: Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince gereken muamele yapılacaktır. Üç: Tesettür (örtünme) kalkacaktır. Dört: Fes kalkacak, uygar milletler gibi şapka giyilecektir...*" cevap vererek inkılâpların hangi yönde gerçekleşeceğine dikkat çekmiştir (Kansu, 2009: 131).

1925 yılında TBMM, Nisan'ın sonlarına doğru yıllık tatile girdiğinde, Mustafa Kemal uzun zamandan beri düşlediği ve gerçekleştirmek istediği devrimleri halka tanıtmak ve benimsetmek için yurt gezisine çıkmaya karar vermiştir. 24 Ağustos 1925 günü Ankara'dan Kastamonu'ya yola çıkarak, yol güzergâhında ilk olarak Çankırı'da öğle yemeğini yiyerek, Kastamonu'ya beş saat kala halkın sevgi gösterileriyle karşılanmıştır. Otomobilinden inerek kendini karşılayan halkın arasına giren Mustafa Kemal, teşekkürlerini iletmiştir. Bu esnada başında şapka ve buna benzer herhangi bir şey bulunmamaktadır. Otomobile binerek yoluna devam eden Mustafa Kemal, şehre

girdiğinde bütün memurların, ilçelerden gelen heyetlerin ve halkın kendisini bekledikleri görmüştür. Mustafa Kemal başı açık, elinde panama şapkasıyla otomobilinden inerek halkın içinde gezinmeye başlamıştır. Valilik binasına geçen Mustafa Kemal burada dinlenirken Validen, vilayet hakkında bilgi alarak, halkın kutlamalarına katılmak için yanlarına gider. Bu esnada Mustafa Kemal'in başı açıktır ve halk Mustafa Kemal'in başının açık olduğunu görünce başlarındaki sarıklarını ve fesleri çıkarmıştır (Goloğlu, 2011: 154).

Çankırı'dan Kastamonu'ya geçen Mustafa Kemal, başında Panama şapka ile şehre giriş yapmıştır (Ek 1). Şapkayı gören Kastamonu Valisi Fatih Bey ve mebusların bir kısmı ve bazı aydınlar terzilerde şapkaya benzer başlıklar diktirmiştir (Akgün, 1981: 74).

Kastamonu gezisi sırasında Mustafa Kemal'i şapkalı gören aydın kesim ve yazarlar şapkanın adını söyleyememişler ve *serpuş-i medeni*, *pervazlı kabalak*, *şemsisiper* gibi isimler kullanmışlardır (Sevük, 2011: 82-83). Mustafa Kemal bu gezileri sırasında şapkaya, *Şems siperli serpuş* hitabından vazgeçerek yerine *Şapka* olarak hitap ederek halka tanıtmıştır (Bozkır, 2010: 110).

25 Ağustos 1925'te Mustafa Kemal mareşal üniformasıyla kışlaya giderek teftiş etmiştir (Ek 2). Hastane ve kütüphaneyi ziyaret etmiş ve burada yaptığı konuşmada sarığın sadece din görevlilerin kullandığı bir başlık olduğuna dikkat çekmiştir. Bu sırada Kastamonu Valisi Fatin Bey ile Kastamonu Mebusları Ali Rıza ve Mehmet Beyler ile bazı aydın Kastamonulular ve memurlar şapkaya benzer beyaz kumaştan başlıklar yaptırmışlardır. Daha sonra Kastamonu Belediyesi'ne geçen Mustafa Kemal, halkın farklı kesimleriyle bir araya gelmiştir (Goloğlu, 2011: 154).

Kastamonu Belediyesi'nde esnaflarla yaptığı konuşmada bir terziye Mustafa Kemal kıyafetini göstererek: "*Şalvarlı elbiseler mi ucuz yoksa beynelmilel son kıyafet mi?*" sorusunu yöneltir. Terzinin beynelmilel kıyafetlerin daha ucuz olduğunu söyledikten sonra Mustafa Kemal sözlerine şöyle devam etmiştir "*İşte görüyorsunuz ya... bu elbiseler ucuzdur. Hem basittir. Yerli pahalıdır. Aynı kumaştan birer elbise daha yaparsınız*" diyerek bir esnafın üzerindeki kıyafeti eleştirmiştir (Atatürk, 1989b: 216, Goloğlu, 2011: 155).

Belediye'deki görüşmelerinden sonra, Valilik binasına ziyaret gerçekleştiren Mustafa Kemal, burada memurlarla biraraya gelerek yine kılık kıyafet konusuna

değirmiştir. Sarığını eline alarak başı açık duran Müftü Efendi ise Mustafa Kemal'e kılık değiştirmenin dinen bir sakıncası olmadığını söylemiştir (Goloğlu, 2011: 155).

Mustafa Kemal'in İnebolu'ya yaptığı gezide ise kılık kıyafet ile ilgili sözlerine: "*Bizim kıyafetimiz milli midir, bizim kıyafetimiz medeni ve beynelmilel midir?*" sorusuna cevaben halktan hayır sesleri yükselmektedir. Sözlerine cevaben (Atatürk, 1989b: 220-221):

" Size iştirak ediyorum. Tabirimi mazur görünüz. Altı kaval üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet, ne millidir ve ne de beynelmileldir. O halde kıyafetsiz bir millet olur mu arkadaşlar? Böyle tasvir olunmağa razı mısınız arkadaşlar? Medeni ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için layık bir kıyafettir. Onu iktisa edeceğiz. Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, yakalık, ceket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siperi şemsli serpuş, bunu açık söylemek isterim. Bu serpuşun ismine şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frank gibi... "

Mustafa Kemal sözlerine Yunan serpuşu olan fesin halk nezdinde kabul edilip caiz hâle getirilmesine değinerek, şapkayı giymek adına herhangi bir engelin olmadığını vurgulamıştır. Mustafa Kemal ardından sözlerini kadınların giyim tarzına getirerek, yüzlerini açmaları gerektiğini belirtmiştir (Atatürk, 1989b: 220-221).

Mustafa Kemal Kastamonu'ya yaptığı ikinci ziyaretinde kadınların kılık kıyafetine tekrar eleştiri getirerek şöyle bir açıklama yapmıştır: "*Bazı yerlerde kadınları görüyorum ki, başına bir bez veya bir peştamal veya buna mümasil bir şeyler atarak yüzünü gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur.*"(Atatürk, 1989a: 227). Görüldüğü üzere Mustafa Kemal medeni olmanın yolunun kadınlarında kılık kıyafetine dikkat etmesinden geçtiğine inanmaktadır.

30 Ağustos 1925'te Kastamonu'da Türk Ocağı'nı ziyaret eden Mustafa Kemal kılık kıyafet ile ilgili söylemlerine devam etmiştir. Her milletin olduğu gibi Türk milletinin de milli kıyafeti var diyenleri eleştirerek, milli kıyafetin ne olduğunu bile bilmeyen kişilerin olduğunu söyleyen Mustafa Kemal kalabalığın içerisinde birini göstererek: "*Başında fes ve fesin üstünde bir yeşil sarık, sırtında mintan, onun üstünde benim sırtımdaki gibi bir ceket, daha alt tarafını göremiyorum. Şimdi kıyafet nedir?*" sözleriyle medeni bir insanın değişik giysiler giymesi diğer insanlar tarafından hoş karşılanmadığını belirtmiştir (Atatürk, 1989b: 226).

Kastamonu'dan Balıkesir'e geçen Mustafa Kemal, büyük ve coşkulu bir kalabalıkla karşılanmasına teşekkürlerini sunarak, kılık kıyafetle ilgili şu sözleri dile getirmiştir (Atatürk, 1989b: 233) :

" Türk milletini şimdiye kadar taşıdığı püsküllü yadigârın medlulü gibi telakki edenler elbette çok aldanmışlardır. Gerçi milleti kirlilik ve cehaletin nişanesi gibi telakki edebilecek şekil ve kıyafette bırakarak, cehaletin istihza ve istiskaline uğramakta mâna yoktu. Bu gaflette bulunanlar ve bütün milleti kendi gafletine tabi kılmak için hatıra gelen ve gelmeyen safsatalara istinat edenlerin hataları büyüktür... Türk milleti artık mazinin bin türlü seyyiatı eseri olarak dimağında yer tutan pası tamamen silmiştir. Gözleri önünde her gün biraz daha fazla tekâsüf ettirmek istenen bulutları kat' iyen dağıtmıştır... Türk milletini kendi nefsini bile anlamaktan meneden seller, setler imha edilmiştir, yıkılmıştır".

Mustafa Kemal yine bu gezisi sırasında inkılâpları gerçekleştirirken oluşacak tepkilere engel olmak adına: "*İsterseniz bildireyim ki, bu kadar yüksek ve mühim bir neticeye vusul için lazım gelirse, bazı kurbanlar da verelim. Bunun ehemmiyeti yoktur.*" sözleri ile inkılâpların gerçekleşmesi için her türlü çalışmayı yapacaklarını belirtmiştir (Atatürk, 1989b: 226).

Akhisar'da yaptığı konuşmada önceki gezilerinde gerçekleştirmek istediği inkılâpların medeni devletlere yetişmek ve medeni devletlere dâhil olmak için yapıldığını belirtmiştir. "*Şapka giyelim mi giymeyelim mi?*" sorularının mânasız olduğunu, Batı medeniyetinin her özelliğinin alınacağını, alınmadığı müddetçe de medeni devletler tarafından ayaklar altına alınacağını kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir (Atatürk, 1989b: 234).

Yılmaz'a (2005: 91-103) göre Atatürk inkılâplarının halk nezdinde kabul görmesi için yaptığı geziler rastgele değil, tamamen bilinçli şekilde çalışılmış siyasi gezilerdir. Kinross'a (1994: 484) göre Atatürk'ün Kastamonu vilayetini seçmesindeki amaç dindarlığı ile tanınmış bir yer olması ve Kurtuluş Savaşı'ndaki bağlılığıdır. Atatürk Kastamonu'yu neden ziyaret edeceğini Saffet Arıkan'a: "*...bütün vilayetlerde beni tanırılar. Ya üniforma ile veya fesli, kalpaklı sivil elbise ile görmüşlerdir. Yalnız Kastamonu'ya gidemedim. İlk önce nasıl görürlerse öyle alışırlar, yadırgamazlar. Üstelik bu vilayet halkının hemen hepsi asker ocağından geçmişler. İtaatlidir, munistirler. Adları gericiye çıkmışsa da anlayışlıdırlar. Bunun için şapkayı orada giyeceğim...*" bu sözleri ile açıklamıştır (Eski, 2002: 11-12). Atay aynı soruyu Mustafa Kemal'e yönelttiğinde şöyle cevap verdiği görülmektedir: "*İzmir tarafı halkı beni çok defa gördü. Eğer orada şapka giysem bana değil şapkama bakarlardı. Beni ilk defa görenler şapkamla olduğum gibi kabul ettiler.*" (Atay, 1969: 434).

Tunçay'a (2010: 156) göre kılık kıyafet alanında yapılan inkılâplarla ilgili toplum nezdinde olumlu hava oluşturmak ve halka tanıtmak için gerçekleştirilen Kastamonu gezisi olumlu sonuçlar doğurmuştur. 671 sayılı Şapka İktisası hakkındaki kanun çıkarılmadan

önce büyük vilayetlerdeki memurlardan başlayarak okur-yazar grupları arasında şapka kullanımı yaygınlaştırılmıştır. İzmir basınına yansıyan Şapka İnkılâbı haberleri ülkenin her yerinde *Şapka Taammüm Ediyor* başlıklı haberler, çeşitli meslek kuruluşların giysi ve başlık değişiklikleri ve bu değişimin zorunluluk arz ettiğini ileri süren yazılar yer almıştır.

3.3.1. Şapka Kanunu Görüşmeleri

Mustafa Kemal şapka çalışmalarını bitirdikten sonra 1 Eylül 1925'te Ankara'ya döndüğünde kendisini karşılamak için gelen grupların tamamı şapka takmaktadır (Aybars, 2009: 312). Mustafa Kemal'in başında ise bir daha çıkarmamak üzere şapkası bulunmaktadır (Goloğlu, 2011: 161-162).

Konya Mebusu Refik Bey Şapka İktisası Hakkında kanunun ehemmiyetinin olduğunu söyleyerek derhal kabul edilmesini istemektedir (ZC, D. 2, C. 19, İ. 14, s. 220). Şapka, Bakanlar Kurulu'nun 2 Eylül 1341 tarihli ve 2413 numaralı kararnamesi ile memurların giymesi mecburi hale getirilerek 25 Kasım 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun kabul edilir.

Kanun teklifi birkaç gün içerisinde ilgili komisyonlarca görüşüldükten sonra Genel Kurul'a gelerek, teklif sahibi Refik Bey'in isteği kabul edildiği görülmektedir. Teklifin gerekçesi olarak çağdaş uygar olma yolunda ilerleyen Türkiye'nin, uluslararası marka değerinde olan şapkanın gerekliliği gösterilmektedir. Millet olarak da bu uygar ve çağdaş başlığın giyilmesinin herkese örnek olması durumunda teklifin kabul edilmesini istenmektedir. Adalet Komisyonu teklifi çağdaş ve uygar olmanın önemini kavrayan milletin; şapkayı giymekte gösterdiği anlayışla, kanunların içerisinde yer almasını uygun bulur (Goloğlu, 2011: 167).

Din görevlilerinin kıyafetini düzenleyen kararnamede ise dini kıyafetlerin sadece Diyanet İşleri Başkanı, Diyanet İşleri Başkanlığı Danışma Kurulu, İl ve İlçe Merkezlerinde bulunan Müftüler, Diyanet İşleri Başkanlığınca atanan hatipler, vazifeli vaizler, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından atanmış olan köy hocalarının giyebileceği vurgulanmaktadır. Şekil olarak ise beyaz sarık ve siyah latadan oluştuğu görülmektedir. (Aysal, 2011: 16-17). Dini kıyafette izni olanların bu kıyafetleri *sadece görevi esnasında giyebileceği* diğer zamanlarda şapka kullanılmasının mecburi hale getirilmesine, aksi durumda takibat yapılacağı kararlaştırılmıştır (Ek 3). İlimiye sınıfı ise şapka kullanımında istisna tutulmuştur (Ek 4).

Bursa Mebusu Nurettin Bey'in Şapka İktisası hakkında vermiş olduğu bir önergede mebusların memur olmadığını, kanunun Teşkilat-ı Esasiye Kanununun, 3. maddesindeki: "*Hâkimiyet bilakaydû şart milletindir*", 68. maddesinde yer alan: "*Her Türk hür doğar, hür yaşar*" maddesini ileri sürerek kanunun geçersizliğine vurgu yapmıştır. 75. maddesindeki: "*Hiçbir kimse mensup olduğu din, mezhep, tarikat ve felsefi içtihadından dolayı muaheze edilemez. Asayiş, adabı muaşeretini umumiye ve kavanine mugayir olmamak üzere her türlü ayinler serbesttir*" ve 103. maddesinde geçen: "*Teşkilat-ı Esasiye Kanununun hiç bir maddesi hiç bir sebep ve bahane ile ihmal veya tadil olunamaz.*" kanun maddelerini göstererek kanuna eleştirilerde bulunmuştur (ZC, D. 2, C. 19, İ. 14, s. 222).

İlyas Sami Bey ise Nurettin Bey'i TBMM ve inkılâpların ne olduğunu anlamadığını, Bursa halkının şapkayı kabul ettiğini, inkılâpların önüne geçenlerin yıkılacağını söylemekte (Goloğlu, 2011: 171), Nurettin Bey'in kolundan tutulup meclis dışına atılmasını, kendini savunmadığını ve meclisin dürüstlüğüne zarar verdiğine dikkat çekmektedir (Aybars, 2009: 315). Aġaoġlu Ahmet Bey ise bu konuşmalar esnasında şapkanın Anayasa'ya aykırı olduğunu duyduğu andan itibaren kendini kötü hissettiğini ve şapkanın, redingotun ve gömleğin anayasa ile ilgili olmadığını belirtmiştir (Goloğlu, 2011: 171).

Konya Mebusu Refik Bey, Nurettin Bey'in bu önergesi üzerine, milletlerin geleceği için gösterdiği çabalardan birinin şapka inkılâbı olduğunu, uygar ve çağdaş davranışların en küçük parçasının dahi alınmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Nurettin Bey'i eleştirerek bu önergeyi vermesinin ne kadar yanlış olduğunu söylemiştir. Temsil ettiği seçim çevresinin kendisi gibi düşünmediğini ve bu inkılâp için ön ayak olduğunu belirtmiştir. Kendisinin bu seçim çevresinin hissiyatına göre hareket etmemekle suçlanmıştır. Nurettin Bey ise, bu kanun teklifinin Anayasa aykırı olduğunu ve görevini tam olarak yaptığını ve bu görevi yapmakta mani olacak dünyalık hiçbir güç olmadığını söylemiştir. Refik Bey ise, bu gücün millet olduğunu söyleyerek Nurettin Bey'i eleştirmeye devam etmiştir. Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey ise Nurettin Bey'in Anayasa'ya aykırı olduğunu konusundaki korkularının yersiz olduğunu belirterek: "*Türk milletinin menfaatleri, anlamsız ve yararsız kanun şekillerinin çok üstündedir. En büyük kanun Türk milletinin menfaatidir*" diyerek Türk millerinin menfaatine hiçbir kanun şekline feda edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Mahmut Esat Bey sözlerine memurların şapka giymesi hakkında kararname çıkarmanın Bakanlar Kurulu'nun yetkisi dâhilinde olduğunu ve böyle

bir uygulamanın Japon Mebuslar Meclisi'nde de meydana geldiğine dikkat çekerek, silindir şapka ile girmenin kanunla zorunlu kılındığını örnek göstermiştir (Goloğlu, 2011: 169-170). Rasim Bey ise Roma İmparatoru'nun Şam'daki Valisi ve Temsilcileri tarafından Peygambere hediye edilen elbisenin hiçbir değişiklik yapılmadan giyildiğini örnek göstererek, şapka giymenin dince yasaklanmasının hiçbir gerekçesi olmadığını ve şapkanın halkı Hristiyanlaştırmadığını ifade etmiştir (Goloğlu, 2011: 172).

Necati Bey Nurettin Paşa'nın önergesini Türk milletine karşı bir ayaklanma niteliği taşıdığını ve Türk milletinin kendi kararıyla şapkayı giydiğini, milletin vermiş olduğu bu kararları görmemek milli vicdanı görmemekle aynı şey olduğunu söylemiştir. Millet eğer bir şekli kendine uygun görmüşse kanunlaştırmanın milletvekillerinin görevi olduğunu belirtmiştir (Goloğlu, 2011: 172-173).

Mustafa Kemal Bursa mebusu Nurettin Bey'in vermiş olduğu önergeye yaptığı açıklama üzerine Nurettin Bey'in yasama döneminde kürsüye çıkmadığını ama şapka kanunu görüşülünce kürsüye çıkarak şapka giyilmesinin *ulusal egemenliğe, temel haklara ve kişisel dokunulmazlığa aykırı* olduğunu söylemesini eleştirerek, Nurettin Paşa'nın "*bağnaz ve gerici duygularının halk nezdinde uyandırdığı hareketliliğin İstiklâl Mahkemelerinde söndüğünü*" söylemiştir (Atatürk, 2014: 293).

Kanun görüşmeleri sert tartışmalara sahne olmuş ve *Hristiyanlık alameti* olarak görülen şapkanın kabul edilmesi konusunda büyük direnç gösterilmiştir (Doğaner, 2004: 159). Bütün bu tartışmalar neticesinde 671 sayılı 25.11.1925 tarihli Şapka İktisası Hakkında Kanun kabul edilmiştir (RG., 28.11.1925, s.230). Kanun metni şöyledir; "*Türkiye Büyük Millet Meclisi azaları ile idare-i umumiye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilümmü müessesata mensup memurin ve müstahdemin Türk milletinin iktisa etmiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumi serpuşu şapka olup buna münafi bir itiyadın devamını hükümet meneder.*" Bu kanuna muhalefet eden kişiler hakkında 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 222. maddesi gereği aykırı davranışlar suç sayılmıştır.

3.3.2. Şapka Kanuna Tepkiler ve İstiklâl Mahkemeleri

Şapka inkılâbının kabul edilmesi ile İstanbul'da şapka satan ve yapan dükkânlarda aşırı kalabalıklar oluşmuştur. Şapka ihtiyacı karşılanmadığı için Avrupa'dan şapka ithâl edilmeye başlamıştır. Şapka ve elbise almakta zorlanan memurlar için uzun vadeli borç¹⁶ verilerek, Karamürsel Fabrikasında şapka imalatı hız kazanmıştır. İzmir'de şapka yapım merkezi kurulmuş, gerekli araç ve gereçlerin sağlanması için şapka yapımında incelemede bulunmak üzere; İtalya ve Avusturya ile Ticaret Bakanlığı ile irtibata geçilmiştir (Aybars, 2009: 313; Doğaner, 2004: 160). İbadet alanlarına kadar etki eden şapka inkılâbı, camilerde şapka kullanan kişilerin şapkalarını asmaları için 4 Nisan 1926 yılında Şarki Karahisar Milletvekili Ali Sururi Bey Meclise önerge vermiştir (Ek 5).

Şapka giyilmesi yönünde alınan karara olumlu yaklaşanların yanında olumsuz yaklaşanlarda mevcuttur. Şapka kullanmaya karşı olan kişiler ülkenin birçok yerinde mitingler düzenlenmeye başlamıştır. 14 Kasım'da Sivas'ta, 22 Kasım'da Kayseri'de, 24 Kasım'da Erzurum'da, 25 Kasım'da Rize'de, 26 Kasım'da Maraş'ta ve 4 Aralık'ta Giresun'da şapkaya karşı eylemler gerçekleştirilmiştir (Çavdar, 2013: 324). Şapkanın kullanıma başlaması, uygulama aşaması gibi kolay olmadığı görülmektedir. Bir zamanlar fes için yürütülen çalışmalar ve karşılaşılan tepkiler şapka için de gösterilmektedir (İğdemir, 1988: 23).

Milli Mücadele döneminde yaşanan ayaklanmaları (Yozgat Ayaklanması, Zile Ayaklanması, Konya Ayaklanması, Milli Aşireti Ayaklanması) durdurmak için Ethem Bey'in güçleri kullanılmıştır. Bağımsızlık savaşının başarıya ulaşması için gerekli olan düzenli ordunun kurulmasını engelleyen asker kaçakları sorununa engel olmak için meclis *Hıyanet-i Vataniye* kanununu gündeme getirmiştir. Meclisin kabul ettiği bu kanunun temel amacı Büyük Millet Meclisinin meşrutiyetine aykırı yazılar yazan, fiili olarak isyan çıkaranları vatan haini olarak kabul etmektedir (Çavdar, 2013: 220). Çıkarılan bu kanun bir ihtilâl kanunu olmakla birlikte amacına ulaşamadığı gözlenmektedir. Asker kaçaklarına engel olamayan hükümet 11 Eylül 1920'de Firariler Hakkında Kanunu çıkarmıştır. Bu kanunun 1. maddesine göre TBMM azalarından oluşan firariler hakkında sivil ve asker kanunlarında ve gerekli gördükleri cezai işlem hükümlerinden yararlanan, bağımsız karar

¹⁶ Şapka Kanununun ardından devlet memurlarının şapka alabilmeleri için 80 lira Şapka Avansı verilmeye başlanmıştır. Şapka fiyatı Devlet memurlarının o dönemin parasıyla bir aylık maaşlarına eşit durumdadır. Bu nedenle memurlara avans verilmesi ve taksitle ödeneğin sağlanması kolaylaştırılmıştır (Çiçek, 2012: 1).

veren İstiklâl Mahkemeleri oluşturulmuştur. Mahkemelerin sayısı, kurulacağı bölgeler Bakanlar Kurulu'nun önergesi TBMM'nin kararıyla belirlenmiştir.

İstiklâl Mahkemeleri; asker kaçakları, vatana ihanet, bozguncu ve aleyhte propaganda, görevini kötüye kullanma, halka eziyet ve baskı, soygunculuk, asker ailesine saldırı, katil, Tekâlif-i Milliye' den mal kaçırmak, düşmana yardım ve iş birliği, düşman işgalinden yararlanıp kanunsuz hareketlerde bulunmak, düşman ordusuna katılmak gibi suçlara bakmaktadır (Aybars, 2009: 141). İstiklâl Mahkemeleri ilk olarak asker kaçaklarıyla ilgili davalara bakmakla görevlendirilip zamanla görev alanı genişletilmiş, vatana ihanet, yolsuzluk, casusluk, eşkıyalık gibi olayları da kapsamakta hatta ülkenin maddi ve mânevî güçlerine zarar vermeye çalışmak gibi konularına da bünyesine aldığı görülmektedir. İstiklâl Mahkemeleri hukukun temel ilkelerine aykırı olsa bile kuruluş biçimi olarak TBMM tarafından kabul edilerek kurulması biçim yasal olduğunu göstermektedir (Tunçay, 2010: 174).

İstiklâl Mahkemelerinde görev alan kişiler çeşitli meslek gruplarında yer almaktadır. Bir kısmı hukuk eğitimi almış, bir kısmı asker, bir kısmı ise idadilerde yetişmiş ya da daha düşük düzey de mezuniyetleri vardır. İstiklâl Mahkemeleri'nde hâkim koltuğunda yer alan kişinin sorumluluğu yoktur. Kararlar verilirken muhakeme yapılmaz, cezalar verilerek infazlar gerçekleştirilir. Karar verilirken delile gerek duyulmayıp, yargılananların temyiz, tebdil, itiraz, erteleme ve avukat tutma hakkı bulunmamaktadır. Mahkeme kurulu meclis adına hareket etmekte, meclis adına hüküm vermekte hatta yürürlükte olan kanunlara uyma zorunluluğu taşımamaktadır. Kararlar alınır alınmaz hızlı bir şekilde uygulanmaktadır. İstiklâl Mahkemelerince idam kararı kesinleşen kişiler Kolordu Komutanlarınca tasdik edilerek infaz edildiği görülmektedir. Tasdik yetkisi 1924 Anayasasına göre TBMM'ye ait bir yetki olup, Mahkemenin kuruluşu, çalışma düzeni, usul ve esas olarak Anayasaya aykırıdır (Karasakal, 2016: 1).

Çalışma zamanı birinci dönem olarak adlandırılan İstiklâl Mahkemelerinin oluşturulduğu bölgeler aşağıdaki gibidir (Çavdar, 2013: 221-222):

- 1)Ankara İstiklâl Mahkemesi
- 2)Eskişehir İstiklâl Mahkemesi
- 3)Konya İstiklâl Mahkemesi

- 4)Isparta İstiklâl Mahkemesi
- 5)Sivas İstiklâl Mahkemesi
- 6)Kastamonu İstiklâl Mahkemesi
- 7)Pozantı İstiklâl Mahkemesi
- 8)Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi'dir.

Meclis'te yer alan bazı milletvekilleri kurulacak olan İstiklâl Mahkemeleri'nin; ihtilâlcı karakterinden, sahip olduğu yetkileri kötüye kullanmalarından korktukları için, duruşmaların açık olmasını, mahkemelerin denetlenmesini hatta kanuna ve vicdana aykırı karar veren mahkemelerin, Meclis kararıyla aynı cezaya çaptırılmasını istemektedir. Bu nedenle İstiklâl Mahkemeleri'nin korkusuz ve bağımsız olarak ihtilâl koşullarına göre çalışmasını engelleyecek öneriler vermiştir (Aybars, 2009: 49).

İstiklâl Mahkemeleriyle birlikte askeri sıkıntıların ortadan kalkması, TBMM'nin içte ve dışta tanınması, vergi toplama işlemlerinin düzene girmesi, milletin orduya inancının artması, askere alımların düzene girmesi, devlet kurulunun işlemesiyle birlikte bu olağanüstü mahkemelerin kaldırılmasına ve ihtiyaç duyulduğunda tekrar teşkiline karar verilmiştir. Ankara İstiklâl Mahkemesi dışındaki mahkemeler faaliyetlerini durdurmuş ve bu mahkemelerin birinci dönemleri sona ermiştir (Aybars, 2009: 94-96).

İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmalarına son verilmesinin ardından vatan hainliği ve asker kaçakları davalarına tekrar ceza mahkemeleri ve harp divanlarının bakmaya başlaması üzerine eski sisteme dönmüştür. Davalarda yaşanan sıkıntılar ve her geçen gün artan asker kaçaklarının güvenliği tehdit etmesi, davalarda alınan kararların yavaş işlemesine sebep olmuştur. Orta Anadolu'da yaşanan soygun, kaçak, ayaklanma ve adi suçların yeniden baş göstermesi İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması için önerge verilmesine sebep olmuştur (Aybars, 2009: 97-98).

Kütahya-Eskişehir muharebelerinde yaşanan yılgınlık ve yeis durumunda meclisin yeni saldırılara karşı gerekli tedbirlerin alınmasında yeterli kuvveti sağlayamayacağı anlaşılması üzerine Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi Paşa İstiklâl Mahkemelerinin tekrar kurulmasını gündeme getirmiştir. 31 Temmuz 1922'de İstiklâl Mahkemi Kanunu kabul edilerek mahkemelerin görev ve yetkileri kanun ile sınırlandırılıp savcılarının karar irdeleme

isteği eklenerek yeniden kurulmuştur. İstiklâl Mahkemelerinin bu kuruluşu ikinci dönemi başlatmıştır (Çavdar, 2013: 222-223). Bu mahkemeler Kastamonu, Konya, Samsun ve Yozgat'ta kurulmuş olup; asker kaçakları, kurutuluş savaşında düşmana yardım edenler ve isyan çıkaranlar yargılanmıştır. Cumhuriyet Döneminde kurulan İstiklâl Mahkemeleri ise 1923-1927 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Mahkeme yine olağanüstü dönemde ve isyanları bastırmak için kullanılmıştır. 6 Nisan 1925 yılında Şeyh Sait İsyanının yaşanmasından sonra Şark İstiklâl Mahkemeleri kurulmuştur (URL- 7, 2018).

Cumhuriyet seçkinlerinin yapmış oldukları inkılâp ve modernleşme çalışmalarına karşı 1924 ve 1938 yılları arasında toplam 18 ayaklanma kaydedildiği gözlenmektedir. Bunlardan bazıları Nasturi Ayaklanması, Şeyh Said Ayaklanması, Raçkotan ve Raman Tedip Harekâtı, Sason Ayaklanması, Menemen Olayı, Oramar Ayaklanması, Dersim Tedip Harekâtı'dır (Tunçay, 2010: 134-135). Doğu isyanlarından sonra Meclis 4 Mart 1925 yılında Tahrir-i Sükûn Kanunu'nu kabul edip, kanunun 1. Maddesinde İstiklâl Mahkemelerinin yaptırım gücü belirtilmektedir (Timur, 2008: 79):

"İrticaa ve isyana ve memleketin nizam-ı ictimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlale bais bilumum teşkilât ve tahrikât ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı, Hükümet, Reiscumhurun tasdiğiyle ve re'sen ve idareten men'e mezundur (kendi başına yasaklamaya yetkilidir). İş bu e'fal erbabını (bu eylemleri işleyenleri) Hükümet, İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi edebilir."

İrtica hareketlerine karşı halkın nefret ve hiddet gösterdiğini söyleyen İsmet İnönü, tevkif edilenler hakkında alınan son rakamları mebuslara karşı okumuştur. Sivas'ta 12 mahkûm, 2 nefiy (sürgün), 32 mahkûm, Rize'de 33 mevkuf (tutuklu), Maraş'ta 39 kişi hakkında derdest (yakalama) kararı verilmiştir. İsmet İnönü bu olaylar üzerine TBMM kürsüsünden mebuslara seslenerek irtica ve propaganda çalışmalarının zayıf ve çürük olduğuna dikkat çekmiştir (ZC, D. 2, C. 20, İ. 23, s. 110-111).

Toplum nezdinde meydana gelen bu karmaşa sonucunda, Tekke ve zaviyelerin kapatılması için Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Men ve İlğasına Dair 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı kanun çıkarılarak, söz konusu kuruluşlar bütün ülke çapında yasaklanmıştır (Tunçay, 2010: 157-158).

Tunçay'a (2010: 158) göre fesin yasaklanmasının ardından tekke ve zaviyelerin de yasaklanması ülkenin birçok bölgesinde *dinin elden gitmesi* anlamına geldiğini belirterek ayaklanmaların arttığını belirtmiştir. Bu tepkiler üzerine ise *seyyar* Ankara İstiklâl Mahkemesi ülkenin birçok yerinde ortaya çıkan ayaklanmaları yıldırım hızıyla sindirmeye çalışmıştır.

Lâiklik ilkesi adında gerçekleştirilen kılık kıyafet, şapka ile ilgili çalışmalar, geleneksel toplumun gündelik hayatına doğrudan etki etmiş ve halktan ciddi tepkiler almıştır. Şapka İnkılâbına muhalefetten birçok kişi İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmıştır (BCA, BKK, 30.18.1.1, 16.71.4). Goloğlu'na (2011: 176) göre ise ayaklanmalarda mahkûm olan kişiler şapka giymedikleri için ceza almamış, bu kişiler şapka giyilmesini protesto ettikleri ve ayaklanmalara sebep oldukları için ceza almışlardır.

Bu kısımda ise şapkaya muhalefet ederek yargılamaları yapılan İskilipli Atıf Hoca, Galip Efendi dâvalarına yer verilerek, Erzurum, Rize, Sivas ve Kayseri'de meydana gelen hâdiseler neticesinde İstiklâl Mahkemesinin kararları yer alacaktır.

3.3.2.1. İskilipli Atıf Hoca ve Şapka Risalesi

İskilipli Atıf Hoca *Frenk Mukallitliği ve Şapka* adlı 1924 yılında yayınladığı eserinde şapkaya bakış açısını ortaya koymuştur. Kitabın içeriğine bakıldığında Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki ayrımın şapka ile sağlanarak, zina ve hırsızlığın şapka giymekle eşit olduğunu ifade ile şapkanın Batının bir taklidi olduğunu vurgusu yaparak taklit esasının şeriata uygun olmadığını belirtmektedir (Atıf, 1924: 1-3).

İstiklâl Mahkemeleri isyanların tetiklenmesine ön ayak olduğu gerekçesini göstererek İskilipli Atıf Hoca'yı 1924 yılında yazdığı *Frenk Mukallitliği ve Şapka* adlı eserinden dolayı yargılamıştır (Yılmaz, 2012: 1747). Kısakürek'e (1969: 35-36) göre İskilipli Atıf Hoca dönemin parlak dini şahsiyetlerinden olmakla birlikte, İskilipli Atıf Hoca'nın *Frenk Mukallitliği ve Şapka* adlı eserin Şapka İktisası Hakkında Kanun'undan bir yıl önce yazıldığına dikkat çekerek propaganda yapmadığını belirtmiştir.

Atıf Hoca yazdığı eser nedeniyle tutuklanmasının ardından seyyar İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanmaya başlamıştır. Atıf Hoca sadece yazdığı eserle değil aynı zamanda halkı ayaklanmaya teşvik etmesi nedeniyle de yargılanmıştır. Ankara İstiklâl Mahkemesi Rize de yaşanan ayaklanmaların sonucunda *Frenk Mukallitliği ve Şapka* adlı eserin yazarı İskilipli Atıf Hoca ve arkadaşlarının da içerisinde yer alan gizli bir örgüt tarafından yönetildiği hükmüne varmıştır. Kararın neticesinde Atıf Hoca ve arkadaşlarının tutuklanmasından ardından gazete manşetlerinde; Atıf Hoca'yı tanıyan, muhafazakâr olarak bilinen ve daha birçok kişinin tutuklanıp Giresun'a gönderildiği belirtilmektedir. Ankara İstiklâl Mahkemesi bir başka kararla valilerin bölgelerinde irtica ile alakalı tahkikatlar

yapabileceğini ve toplayabildikleri kadar sanıkla birlikte dosyalarını Ankara'ya göndermelerini istemektedir (Çavdar, 2013: 325).

Atıf Hoca Giresun'da yapılan yargılamalar neticesinde hakkında yapılan iddialar sonuçsuz kalmış ve dosyanın İstanbul'a gönderilmesine karar verilmiştir. İstiklâl Mahkemesi üyelerinden biri İskilipli Atıf Hoca için: "*Âlim ve fazıl bir din adamını türlü eziyetlere sokup boş yere buraya kadar göndermişler!... Ortada itham sebebi olabilecek hiçbir şey yok!...*" diyerek tutukluluk sebebinin mâna taşımadığını belirtmiştir (Kısakürek, 1969: 46-47).

Ülke genelinde yapılan yargılamaların ardından İstiklâl Mahkemesi heyeti tutuklu sanıklarla birlikte İstanbul'a dönmüştür. 26 Aralık'ta mahkeme başkanı Ali Bey (Çetinkaya) basına şu açıklamaları yaparak, Giresun'dan getirilenlerin arasında Atıf Hoca'nın da bulunduğu sanıkların yargılanmalarının tekrar yapılması için Ankara'ya gönderilmesine karar vermiştir (Çavdar, 2013: 325):

" İnkılâp düşmanlarına cumhuriyetin kahredici yumruğu ile ağır bir darbe indirilmiştir. Yapılan muhakemeler ve tahkikat sonrasında, İskilipli Atıf Hoca da dâhil İstanbullu sanıkların masumiyeti ortaya çıktı... Tutuklanan sanıkların bahsedilen isyan olayları ile hiçbir suçlarının olmadığı, yakında salıverilecekleri... "

Ankara'da yapılan yargılanmalarda şapka ile ilgili iki dava görülmüştür. Maraş olayları ile ilgili ve idam kararları bulunanlar dışında valinin başkente gönderdiği sanıklar yargılanmıştır. İçlerinde Molla İbrahim, İnşallah-Maşallah Ali, Bayraktar Ali ve Pekmezci Hüseyin idama, on dört sanık da on beşer yıl hapse mahkûm edilmiştir. İkinci dava da ise savcının üç yıl ceza istemesine karşın İskilipli Atıf Hoca ve Babaeski müftüsü Ali Rıza idama mahkûm edilmiştir. Ankara İstiklâl Mahkemesi yetmişin üzerinde vicahi (yüz yüze), ellinin üzerinde gıyabi (uzaktan) idam kararı vermiştir. Hatta Divan-ı Harplerin verdiği idam kararları bunların da üzerindedir (Çavdar, 2013: 325-326).

Ankara'da yapılan yargılanmalarda Uşak İmam Hatip Mektebi Müdürü Antepli Salih Hoca gibi bazı hocalar İskilipli Atıf Hoca'yı tanıdıkları gerekçesiyle sorgulanmıştır. Savunmalarında İskilipli Atıf Hoca'yı uzun zamandır tanıdıkları, birçok eserini okuduklarını hatta adı geçen Frenk Mukallitliği ve Şapka adlı eserin ise kanun metninin yayınlanmasından önce yazıldığını ve bu kanunun çıkması ile ilgisinin bulunmadığına yönelik şahitlik yapmışlardır. Mahkeme ise tarihleri dikkate almamış, Erzurum, Giresun, Rize, Sivas, ayaklanmalarında İskilipli Atıf Hoca'nın yönettiği bir grubun tasarladığını belirtmiştir (Kısakürek, 1969: 50-52).

Atıf Hoca'nın yargılanması sırasında Mahkeme: *"Bu zamana kadar başka bir mevkufiyetiniz oldu mu?"* diye sormuş, Atıf Hoca ise 31 Mart Hâdisesinden bir hafta tutuklu kalarak, Mahmut Şevket Paşa hâdisesinde ise bir buçuk yıl sürgün edildiğini ve bunun sebebini bilmediğini söylemiştir. Mahkeme ise neden sürgün edildiğini bilmediğini sormuş cevaben ise *"Bildirmezlerse nasıl bileyim?"* karşılığını vermiştir. Ne zamandan beri siyasetle ilgilendiğini soran Mahkeme, Atıf Hoca cevaben *"Hiç bir zaman siyasetle uğraşmadım. Kitaplarım arasında bile bu mevzuda tek eser yoktur. Bütün hayatımı dini ilim ve irfana bağlamış bulunuyorum."* diyerek savunmasını yapmıştır. Mahkeme sorularına teşkil ettiği ve kurduğu cemiyetleri ve yazdığı eser hakkında sorularla devam edilmiştir (Kısakürek, 1969: 59-62).

Mahkeme'nin yargılanmalar neticesinde şapka ayaklanmaları nedeniyle Babaeski sabık müftüsü Ali Rıza Hoca'nın idamına, İskilipli Atıf Hoca, Erzurumlulardan Osman, Mehmed, Telgraf Müdürü Halid, Yusuf Kenan Hoca, Süleyman, Fettah, Tahir, Mesut, Saatçi Süleyman Efendilerin üçer yıldan az olmamak şartıyla hapis ve küreğe mahkûm edilmesine, Aras Şirketi Müdürü, Sabuncuzade Mustafa, Cafer İsmail, Hasan oğlu Samih, Zühtü ile Tahir-ül Mevlevi Hocaların sürgün edilmesine, Tevhid-i Efkâr muharrirlerinden Ömer Rıza'nın sınır dışı edilmesine, Gostuvar'lı Hüseyin, Berber Mustafa, Ispartalı Hüseyin ve kardeşi ile Kitapçı Mihran ile İhsan Mahfi Efendilerin serbest bırakılmasına karar verilmiştir. Mahkeme ertesi gün mahkûm edilenlerin son kez daha dinleneceğine karar vermiştir (Kısakürek, 1969: 65-66).

Kararın açıklanmasından bir gün sonra Mahkeme, İskilipli Atıf Hoca'nın ve Babaeski Müftüsü Ali Rıza'yı suçlu bularak (Kısakürek, 1969: 70), Ceza Kanunu'nun Türkiye Cumhuriyeti Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tamamen veya kısmen tağyir suçunu düzenleyen 55. maddesine göre Atıf Hoca'nın idamına karar verilmiş ve 4 Şubat 1926'da idam edilmiştir (Yılmaz, 2012: 1748).

3.3.2.2. Erzurum'da Şapka Hâdisesi ve Hacı Galip Efendi

Erzurum'da bir topluluk *Kabalak* veya *Ağniye* denilen bir serpuşu giymek için ısrar ederek önce Vilayet binasına sonra da Kolordu komutanlığına yürüyüş yapmışlardır. Garnizon kumandanı Hasan Paşa yürüyüş yapan grubun üzerine ateş açmış ve ona yakın kişi ölmüştür. Vali bu durumlar üzerine sokağa çıkma yasağı ilân ederek, aynı gece Bakanlar Kurulu yaşanan bu olayların akabinde sıkıyönetim ilân etmiştir. Bu ayaklanmaya

neden olan şehirdeki Muhafaza-ı Mukaddesat Cemiyeti'nin önde gelenleri ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yanlıları tutuklanmıştır (Çavdar, 2013: 324). Erzurum'da halkın bir kısmı çarşığı kapatıp, Vali'nin evi önünde "*Biz gâvur memur istemeyiz*" diyen topluluk ve polisin uyarılarına uygun hareket etmeyen yirmi yedi kişi tutuklanmıştır. Olay soruşturmalarda neticesinde adı casusluk suçuna karışan, genel aften yararlanarak çıkan kişilerle içlerinde bazı şeyhler tarafından çıkarıldığı anlaşılmıştır. Hükümet bir ay sıkıyönetim ilân ederek, ayaklanma ile ilgili davaya Erzurum'da İstiklâl Mahkemesi'nin olmayışı nedeniyle Sıkıyönetim Mahkemesi bakmış ve suçlu bulunanlar idam edilmiştir. İsmet İnönü Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne tanınan idam yetkisinin, meclisin açılmasıyla son bulması üzerine tekrar yetkinin mahkemeye verilmesine ilişkin teklifte bulunarak, meclis tarafından teklif kabul edilmiştir. Bu teklifle birlikte idam yetkisi tanınan Ankara İstiklâl Mahkemesi daha etkili çalışma alanı bulmuştur (Aybars, 2009: 320).

Erzurum olaylarını hakkında toplanan Bakanlar Kurulu "*irtica hareketlerinin müşterek ve esas sebeplerinin ortaya çıkarılması için, irticanın en kuvvetli yeri de dayanak noktası olan Erzurum hâdisesinin yerinde incelenmesi için İstiklâl Mahkemesi'nin mümkün olduğu kadar çabuk Erzurum'a gitmesine*" kararı verilerek, Mahkeme Erzurum'a gitmiştir (Aybars, 2009: 321).

6 Kasım'da Erzurum'a gelen Mahkeme olay ile ilgili Meclis'e bir rapor yollamıştır. Erzurum'da çıkan bir ayaklanmada Şeyh Hacı Osman Hoca'nın etrafındaki yirmi-otuz kişi sabah namazından sonra, şapka giyilmesini dine alet ederek bir kısım topluluğu ayaklanmaya teşvik etmiştir. Vali Bey'in olayla ilgili tutumu ve Müstahdem Mevki Komutanı Hasan Paşa'nın fiilen askeri müdahalede bulunmasıyla ayaklanma bir-iki saat içinde bastırılmıştır. Olaydan sonra sıkıyönetim mahkemesi hâdisede resen tertipçi ve kışkırtıcı olarak tutuklanan *cürm-ü meşhud* noktasından yargılayıp mahkûm etmiştir. Suçların dördüncü ve beşinci derece olanların yargılanmaları devam ederken gelen İstiklâl Mahkemeleri duruma el koymuştur. Şapka ve yenilik karşıtı olan on kişi sıkıyönetim mahkemesi tarafından yargılanırken dosyaları İstiklâl Mahkemesi'ne devredilmiştir. Davaya sıkıyönetim mahkemeleri baktığından durumu bozmamak için Vali ve Komutan ile görüşüldükten sonra yargılanmaların Ankara'da yapılmasına karar verilmiştir. Bu olayla ilgili Kars'ta bazı kişilerin evleri aranmış, bulunan belgelerle Erzurumlu Hafız tutuklanarak Ankara'ya gönderilmiştir. Olayla ilgisi olan ve dikkat çeken Erzurum'un muhtelif mebuslarının yakınları ve mebusların etkili olduğu anlaşılmış ve Hükümet'in dikkati bu

yöne yoğunlaşmıştır. Olayların suçlusu olarak görülen Şeyh Hacı Osman'ın İstanbul'da gizli bir cemiyetin bulunmasından şüphelenerek Erzurum'da daha fazla kalmamıştır. 3 Aralık'ta Rize'deki olaylar için hareket eden Mahkeme Rize'ye gelmiş, 11 Aralık'ta çalışmalarına başlamıştır (Aybars, 2009: 322).

Erzurum'da yaşanan hâdisе neticesinde meclise gelen raporda yaşanan hâdiselerin hükümetin tedbiri sonucu son bulduğu fitneye sebep olanların halk desteğiyle son verildiği belirtilmiştir (ZC, D.2, C.19, İ. 14, s. 119-220).

3.3.2.3. Rize'de Hamidiye Hâdisesi

Rize'de şapka giyilmesine karşı olan halkın bir kesimi *sarığımıza, sakalımıza ve cübbemize dokunulmasın* diyerek jandarma karakoluna yürümüşlerdir. Halkın büyük kesimi bu yürüyüşe katılınca olay büyümüş, Hamidiye Zırhlısı Rize'yi top atışları ile tehdit etmiştir. İsyanın haberini alan Rize Valisi Mehmet Hurşit Bey durumu Ankara'ya bildirerek, Valiliğin haberi üzerine Hamidiye kruvazörü Rize açıklarına gelip dağları topa tutmuştur. Güneysu bölgesinde meydana gelen bu isyanın ardından insanların çoğu teslim olmuş ve teslim olan kişiler İstiklâl Mahkemelerine çıkartılarak Takrir-i Sükûn Kanunu gereğince yargılanmıştır (Çiçek, 2012: 1).

Yargılanmalar neticesinde olayın Rize'nin Botaniye olarak bilinen bölgesinde İmam Şaban Koliva, Muhtar Yakup ve arkadaşları çevre köyleri ve dağlarda bulunan eşkıyaları Ulucami önünde toplayarak şapkayı bahane edip hükümet aleyhinde protesto etmişlerdir. Halk bu ayaklanmayı kışkırtan İmam Şaban Koliva ile Muhtar Yakup kendilerine katılan silahlı eşkıyaları yanlarına alarak Botaniye Karakolu'nu basmış ve altı jandarmayı esir almıştır. İmam Şaban Koliva şeriatın korunması için Rize'yi basıp yağmalamayı, Hükümet Konağı'nın ele geçirilmesini, hapishanenin boşaltılmasını teklif ederek buna katılmayanların ve kaçanların öldürüleceğini söylemiştir. Peçeli Mehmet bu olaylar esnasında şu açıklamaları yapmıştır: "*Ey ahali! Ankara ihtilâl içindedir. Mustafa Kemal üç yerinden yaralı olarak doktorlar elindedir, İsmet Paşa ortadan kaldırılmıştır. Dindar Paşalarımız Hükümeti ellerine aldılar, şeriatı kurtarıyorlar... Erzurum yapacağını yaptı. Bizde iştirak edelim.*" diyerek halkı kışkırtmış ve diğer bazı hocalar da sırayla şapka aleyhinde konuşmalar yaptığı anlaşılmıştır. Rize'yi yağmalamak için yüz elli kişilik grup hareket ederek, İslahiye köylüleri Jandarmaların silahlarını vererek dağılmıştır. Rize'de sert tedbirler alındığını duyan diğer gruplar kendiliğinden dağılmışlardır. İnkılâplara karşı olan

Rizeli İmam Hafız Kamil ve Rize Asli Mahkeme baş Kâtibi Hafız Osman ile kardeşi Avukat Hulusi'nin olaylarla ilgili suçlu bulunduğu soruşturmalar sonucunda anlaşılmıştır (Aybars, 2009: 323).

İstiklâl Mahkemesinin 11 Aralık'ta başlayan Rize olayları ile ilgili yargılanmaları üç gün devam etmiştir. Yüz kırk üç sanık *halkı şapka aleyhine teşvik* suçundan yargılanmıştır. 14 Aralık'ta açıklanan karara göre Asliye Mahkemesi Başkanı Hafız Osman ve kardeşi Avukat Hulusi, İmam Şaban Koliva, Muhtar Yakup, Vaiz Farahçioğlu Sabit, Peçeli Mehmet, Güneysulu Arslan Peçe, Bekçi Kadir Kokize idama, on dört sanık on beşer, yirmi iki sanık onar, on dokuz sanık da beşer yıl hapse mahkûm edilmiştir. Ölüm cezası karar verilen kişilerin karardan yarım saat sonra infazı gerçekleştirilmiştir (Çavdar, 2013: 324-325).

3.3.2.4. Sivas'ta Şapka Hâdisesi

Sivas'ın merkezi yerlerinden olan Dört Yol mevkiinde Taşkan duvarına 14 Kasım'da bir beyanname yapıştırılmış ve bu beyanname de özellikle şapka inkılâbına ve Mustafa Kemal'in aleyhinde ifadeler yer almıştır. Dönemin gazetelerinde bu beyannameyi sert dille eleştiren yazılar yazılmıştır (Alkan, 2011: 111-112).

Ankara İstiklâl Mahkemesi 26 Kasım 1925 yılında Sivas'a gelerek, sorgulamaya ilk olarak muhtarlardan başlamış ve şapka giymedikleri gerekçesiyle suçlu bulunan muhtarlar, Bursa'dan şapka sipariş ettiklerini, henüz gelmediği için şapka giymediklerini belirtmişlerdir. Mahkeme *âdem-i itaat hissedilmediği* gerekçesiyle muhtarları serbest bırakarak, heyet duvara asılan beyannamenin, bir kişi tarafından asılamayacağını, belediye azalarının da bu işle ilgili olabileceği üzerinde durmuştur. Belediye Başkanı Abbas Bey ve azaları ise şapka giyilmesine karşı olmadıklarını dile getirmişlerdir. Kasımağazade Hüznü Efendi, İmam-Hatip mektebi öğrencilerinden Abdulhalim Efendi, Nergiszade Ahmet Efendi, Mehmet Pehlivan, Belediye Polisi Bahattin ve Esmâ sorgulamalar sonucunda beyanname ile ilgisi olmadıkları için serbest bırakılmışlardır (Alkan, 2011: 130-131).

Eski Terakkiperver Fırka mensuplarının ise şapka konusundan ziyade Terakkiperver Fırka 'ya neden girdikleri üzerinde durulmuştur. Emir Paşa, eski Belediye Başkanlarından Evliya Efendi, Sivas'ın önde gelen isimlerinden Şekeroğlu İsmail Efendi, Sabuncuzade dava vekili Ahmet Efendi, Sivas Terakkiperver Fırka mensuplarından Ziya Bey, Gani Bey, Hamid Bey, Aziz Bey, Baytarzade Hakkı Bey'in sorgulamalarında,

Terakkiperver mensubu olma, Çil Mehmet'le ilişkileri olmakla ve şapka giymeye muhalif olmakla suçlanmıştır. Savcı, Necip Bey'in iddianamesine göre araştırmalar sonucunda Çil Mehmet'in beyannameyi yazdığı bu yüzden Ceza Kanunu'nun 55. Maddesine göre cezalandırılmasına karar verilmiştir. Bu olayda teşvik ve tahrik edici oldukları anlaşılan Şekeroğlu Gani, Evliya Efendilerle aynı maddenin özel fıkrası gereğince cezalandırılmıştır. Ziya Bey, Dava Vekili Ahmet Bey, Aziz Bey, Baytarzade Hakkı Beyler, 55. maddenin özel fıkrası hükmünce Belediye Başkanı Abbas, Belediye azaları Ömer Şems, Abdürrahim Efendiler 99. madde, Nalbandzade Ali Bey ve Emir Paşa 64. maddeler gereği cezalandırılması talep edilmiştir. Karar neticesinde Çil Mehmet'in idamına, Şekeroğlu, Evliya Efendi, Gani Bey'in on beş yıl küreğe, Ziya Bey, Sabuncuzade Ahmet, Aziz Bey, Baytarzade Hakkı Bey onar yıl küreğe mahkûm edilmiştir. Belediye Başkanı Abbas Bey, Şeyh Ömer, Abdürrahim Efendi yedi buçuk yıl, Nalbandzade Ali Bey, Emir Bey üç sene sürgüne ve diğer tutukluların serbest bırakılmasına karar verilmiştir (Alkan, 2011: 132-154).

3.3.2.5. Kayseri'de Şapka Hâdisesi

Kayseri'de halka zorla sarık kullanmaya teşvik eden, Şafi mezhebine ve Nakşibendi tarikatına mensup Ahmet Efendi ve dört arkadaşı, Sivas'ta sarık lehine büyük bir ailenin halkı uyarması ve Kayseri halkından da bazılarının bu uyarıya kulak vermesi sonucu kırk-elli kişi sarık kullandıkları için tutuklanmıştır. Ayaklanmaya sebep olan kişiler propagandalarında Kur'an-ı Kerim'in kalkacağını, kadınların yüzlerinin açılacağı, dul kadınların teşhir edileceği hakkında söylentiler çıkarılmıştır (Aybars, 2009: 319-320).

Kayseri'ye gelen İstiklâl Mahkemesi derhal göreve başlamış, dini siyasete alet etme ithamıyla, 1. Dünya Savaşı'nda da şüpheli davranışlarıyla dikkat çeken Mekkeli Ahmet Efendi'yi yargılamıştır. Soruşturmada Ahmet Hamdi Bey'in üzeri arandığı sırasında bir mektup çıkmış ve mektupta Nakşibendi tarikatının ileri gelenlerinden olan Şeyh Bedrettin'in 1924'te ölen oğlu ve kardeşiyle çeşitli tarikat mensuplarıyla şüpheli görüşmeler yaptığı anlaşıldığından davaya Ankara'da devam edilmesi kararı verilmiştir. Ayaklanmanın etkileri arasında Şeyh Sait Ayaklanması sırasında ölen Palulu Şeyh Sadettin'in halife seçilmesinin etkili olduğu ve tutuklanan kişilerin de bu kişinin müritleri olduğu gösterilmiştir. Sivas'taki yargılanmada adı geçen âlim kişinin yapılan soruşturma sonunda aynı mezhep ve tarikat mensubu Sivaslı Kemanlı Hoca adında birisi olduğu anlaşılmıştır. Bu kişi kaçtığı için tutuklama yapılamamış, İstiklâl Mahkemesi üyeleri adı geçen mezhep ve tarikat üyelerinin

Şeyh Sait Ayaklanmasının kalıntıları olduğu kabul edilerek soruşturmaya bu yönde devam edilmiştir (Aybars, 2009: 319-320).

Şapka inkılâbına muhalefet ettikleri gerekçesiyle İstiklâl Mahkemeleri'nce yargılanan kişiler ve ceza alanlar hakkında kesin bir sayı vermek mümkün değildir. İstiklâl Mahkemeleri bir yandan seyyar çalışıp günü birlik kararlar verirken, yargılamada titizlik gösterdiği bazı mahkûmları Ankara'ya göndermiş ve şapkaya muhalefet etsin ya da etmesin gizli örgüt kurduklarını düşündüğü kişileri aynı dava üzerinden yargılamıştır. Ankara İstiklâl Mahkemesi görevli olduğu 7 Mart 1925 - 7 Mart 1926 yılları arasında 1669 sanığı yargılamış, 618'ine muhtelif cezalar verirken, 138 kişiyi idama mahkûm etmiştir (Alkan, 2011: 74).

3.4. İsmet İnönü Dönemi Şapka Uygulamaları

1923-1946 yıllarında askeri bürokrasi ile sivil bürokrasi modernleşme sürecinde ortak hareket etmiş ve elit kesim, modernleşme adımlarının tek uygulayıcısı ve denetleyici olmuştur. Reform hareketlerine karşı olan muhalifleri sistemin dışına atmış böylelikle parti-devlet bütünleşmesi sağlanmıştır (Yılmaz ve Diğ., 2013: 281). CHP'nin "*Hâkimiyet milletindir*" anlayışı ile yola çıkan yönetim kadrosu zamanla halkı karar alma mekanizmasının dışına atmıştır (Mutlu, 2013: 57). 1930 - 1946 yılları *Tek Parti Dönemi* olarak isimlendirilmiştir. Bu döneme böyle bir isim verilmesinde sadece siyasi olarak muhalefetin engellenmiş olması değil, her türlü kültürel muhalif yazışmaların engellendiği, muhalif seslerin yok edildiği yıllar olmuştur (Vatandaş, 2016: 247).

Mustafa Kemal'den sonra Cumhurbaşkanı olan İnönü, kendi ekonomik, kültürel, siyasi politikalarını yönlendirecek kadroları belirlemek için harekete geçmiş ve Mustafa Kemal döneminde anlaşmazlığa düşen ve siyasetin dışında kalan Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, H. Cahit Yalçın gibi isimlerin meclise girmesini sağlamıştır (Şeker, 2011: 9-10).

Mustafa Kemal döneminde başlayan Batılılaşma hareketleri İsmet İnönü döneminde de devam etmiştir (Şeker, 2011: 60-61). Bu dönemde siyasal sistemde değişim yaşanmış olsa da istikrarsızlığa uğramamıştır. Sistemin içinde kalan kurumlar aynı şekilde çalışmaya devam etmiştir (Koçak, 2010: 262). İnönü döneminde devam eden yenilikler Atatürk döneminde yapılmaya çalışılan yenilikleri kökleştirmek ve derinleştirmek için yapılmaktadır (Aydemir, 1991: 50). 1930'lu yıllarda Batılılaşma çalışmaları *halka rağmenci* anlayışla ortaya konulmuş hatta seçkin zümre geçmişte eleştirdikleri,

aşağıladıkları otoriter rejimden daha da katı bir yönetim anlayışı benimsemiştir (Vatandaş, 2016: 251-252).

Mustafa Kemal'in 10 Kasım 1938'de ölümünün ardından İsmet İnönü 11 Kasım 1938 günü CHF Meclis Grubunda yapılan toplantı ile Türkiye'nin 2. Cumhurbaşkanı ve CHF'nin Genel Başkanı seçilmiştir. 26 Aralık 1938 yılında ise CHF Genel Başkan Vekili Celal Bayar CHF Kurultayı'nda genel başkan seçimi ile ilgili maddesini değiştirmek için tasarı sunmuştur. Tasarıda Partinin Kurucusu ve ebedi başkanı Mustafa Kemal Atatürk olduğu ve partinin değişmez Genel Başkan'ının ise İsmet İnönü olduğu ifade edilmiştir. Partinin değişmez başkanlığının ancak vefatı durumu, vazifesini idrak edemeyecek bir hastalık olması veya istifa ile boşalabilmesini teklif edilerek, oybirliği ile tasarı kabul edilmiştir. Bundan sonra İsmet İnönü tek partili siyasi sistemin değişmez başkanı ve Milli Şefi olarak yetkilendirilmiştir (Dikici, 2008: 162-163).

Kılık-kıyafet inkılabının bir uzantısı olarak 1924-1934 yılında kadınların peçe, çarşaf ve peştamal gibi yüzlerini örten çeşitli giysilerin yasaklanması ve gerekli cezaların verilmesi kararı verilmiştir (Sarısamam, 1998: 103-104). İçişleri Bakanlığınca kolluk kuvvetlerinin bu karara ilişkin gerekli tedbirleri alması istenmiştir (Dikici, 2008: 166). Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1935 tarihli kurultayında çarşafın yasaklanmasına ilişkin teklif verilmiş, uzun tartışmalar neticesinde teklif reddedilmiştir (CHPK, 1935). TBMM'de hiçbir zaman çarşafın yasaklaması için kanun teklifi yapılmamıştır (Sarısamam, 1998: 104).

İnönü döneminde Kılık - Kıyafet İnkılabının eksiksiz uygulanması için güvenlik güçleri büyük çaba göstermiştir. İçel'de 1940 yılında kılık kıyafeti şüpheli gelen Kayserili Ahmet İbiş adında bir vatandaş polis tarafından yakalanmış ve sorgusunda Mustafa Kemal aleyhinde sözler söylemiş ve açıkça rejim karşıtı olduğunu açıklamıştır. Ahmet İbiş Kadiri yapılan araştırmalar sonucunda Nakşi tarikatı üyesi olduğu, doktor müdahalesinden sonra akli dengesinin yerinde olmadığı anlaşılması üzerine men-i muhakeme kararı verilmiştir (EGMA, D13219: K.35124). Kolluk kuvvetlerinin kılık kıyafet ile ilgili olarak peçe, çarşaf kullanımının Emniyet Umum Müdürlüğü'nce 1940 yılında bir emir yayınlayarak, inkılaplara aykırı ve karşı olarak, kasketlerini ters giyen erkekler ve peştamal ve peçe takıp yüzünü kapatan kadınların takip edilerek belirlenmesi istenmiştir (EGMA, D.13216-7). Aydın ili bu yazıya cevap olarak Emniyet Müdürlüğü, bölgelerinde kadın ve erkeklerin kıyafetlerinin medeni olduğu, kasketlerin ters giyilmesinin gözlemlendiği belirtilmiştir. Ama bunu yapanların köylerinden ve evlerinden dışarı çıkmayan ihtiyarlar ve namaz kılan

cemaatin gerçekleştirdiği, kadınların ise medeni kıyafetler giydiği, köydeki kadınların peçe ve peştamal kullanımının zamanla azaldığı ifade edilmiştir (Dikici, 2008: 166-167).

3.5. Çok Partili Hayatta Şapka Uygulamaları

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından itibaren çok partili hayata geçilmesi için birtakım teşebbüsler yaşanmıştır. İlk çok partili hayata geçiş denemesi Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele ve Adnan Adıvar önderliğinde TCF'nin kurulması ile başlar, lâkin parti kurulmasından kısa bir süre sonra Takrir-i Sükûn Kanunu'na karşı hareketlerde bulunduğu gerekçesiyle kapatılır (Uyar, 1999: 116-118). İlerleyen yıllarda Ali Fethi Okyar'ın önderliğinde Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulur fakat kısa süre sonra kapatılır. Çok partili hayata geçiş denemeleri sonuçsuz kalması üzerine, 1923-1938 yılları arasında Mustafa Kemal devletin ve partinin lideri olmuştur. 1938'den itibaren ise İsmet İnönü devletin başı ve partinin lideri olarak değişmez başkan olarak anıldığı yıllarda ülkeyi yönetmiştir (Şahin ve Tunç, 2015: 35).

DP ise 1945 yılında bütçe görüşmelerinde ortaya çıkmıştır. Bütçe görüşmelerinde başlayan şiddetli tartışmalar ve muhalif söylemler tek parti devrinin alışık olmadığı şekilde devam etmiştir (Aslan, 2014: 6-7). Sert tartışmalar neticesinde daha da belirgin hale gelen muhalif söylemlerin etkisi ile oluşumunu tamamlayan DP, 7 Ocak 1946'da Dâhiliye Vekâleti'ne verilen kuruluş dilekçesi ile siyasal hayatta yer edinmiştir (Akşin, 1996: 226). 21 Temmuz 1946'da yapılan milletvekili seçimleri ile çok partili hayata geçilmiştir.

DP dönemi toplum ve devlet yakınlaşması yaşanmış, tek parti döneminde yaşanan gerginlikler azaltılmaya çalışılmıştır. Arapça ezan okunmasını yasaklayan kanunu ortadan kaldırarak halkın hoşuna giden uygulamalara öncelik verilmiştir (Albayrak, 2004: 198-199). DP'nin ise liberal ve demokratik fikirlerin hâkim olduğu, serbest seçimin istendiği, özel girişime önem verildiği, sendikaların kurulmasına teşvik edildiği, dinin siyasete alet edilmemesi gerektiğini öne çıkaran bir program hazırladığı görülmüştür (Eroğlu, 2014: 13).

DP döneminde kılık kıyafet için devlet nezdinde baskıcı bir tutum sergilendiği görülmemektedir, lâkin ülkenin birçok yerinde batı tarzı kılık kıyafet giymenin taraftarlığı yapılmaktadır. Yerel bölgelerde halkın çoğunun şalvarlı olarak dolaşması basın tarafından Şapka Kanunu'na muhalefet olarak görülmektedir. Adana Çukurova'da sinemaya gitmek isteyen bir vatandaşın üzerinde şalvar olduğu gerekçesi ile sinema bileti verilmemiş ve

içeriye girmesi engellenmiştir. Erkeklerin şehirde gezinirken şalvar giymeleri Atatürk inkılâplarına aykırı oluğu gerekçesiyle Şalvar Yasağının yeniden uygulanmaya başlaması için basından öneriler geldiği görülmüştür (Madendağ ve Bilecen, 2016: 88-89). Aksaray'da 28 Temmuz 1954 yılında başlarında takke ile dolaşan Mehmet Bayazıt, Rıza Karadağ, Sami Akçıl, Abdullah Akbaba, Raşit Topaç ve Sadettin Özbay şapka kanununa muhalefetten savcılığa gönderilmesine karar verilmiştir. Mehmet Bayazıt ve arkadaşları hakkında tahkikat yapılmıştır. Mehmet Bayazıt savcılığa gönderilen rapora ilişik olarak savunma mektubu yazmıştır. Bu mektupta namaz sonrasında kendisinin ve arkadaşlarının takkelerini çıkarmayı unuttuklarını dile getirerek affedilmelerini istemektedir (Ek 6; Ek 6.1).

Ülke genelinde yayın yapan gazetelerden Cumhuriyet; *Kadın ve Moda* başlıklı köşelerinde kadının kılık kıyafeti, moda anlayışı, hayat tarzının nasıl olması gerektiği gibi yazılar yayınlanarak batı tarzı bir kadın imajı oluşturmaya çalışmıştır (Cumhuriyet, 13.07.1957). Benzer şekilde dönemin diğer gazetelerinden Milliyet'te de balo ve partilere giderken kadınların saçlarını, makyajlarını nasıl yapacağına ilişkin konulara yer verilmesi dikkat çekmektedir (Milliyet, 14.01.1958).

Kılık Kıyafet İnkılâbı içinde yer alan Şapka İnkılâbı, yeni kurulan devletin lâikleşme adına attığı bir görünüm değiştirmenin yanında zihniyet değiştirme çabasıdır. Çünkü şapka kullanmaya başlayan kişiler, Batı gibi davranmaya yönlendirilmektedir. Cumhuriyet seçkinleri, Batı gibi görünen toplumun modern devletler statüsünde yer alarak, Batı tarafından kabul edileceğine inanmışlar ve bu yönde attıkları adımlara muhalif olan kişi ve grupları her türlü yolu meşru görerek susturmaya çalışmışlardır. Devlet tarafından zorla ve kati bir şekilde uygulamaya konulan Şapka İnkılâbı, toplumun mânevi değerlerini yok sayarak halkın devletten uzaklaşmasına, psiko-sosyal travmaların yaşanmasına neden olmuştur.

4. ŞAPKA İNKILÂBINA FARKLI BİR BAKIŞ: TOPLUMSAL ETKİLER

Batı ve Doğu medeniyeti arasında yaşanan teknolojik alış-verişler asli olarak toplumsal değerlerin ayrışmasına neden olmuştur. Batı'dan ithâl edilen bilim ve tekniğin insani değerler noktasında mânevî boşluğu dolduramadığı görülmektedir (Bozan, 2018: 69). Modernleşme sağlanırken toplumsal değerlerin ihmali ve yerine batı medeniyet değerlerinin monte edilmesi hatta toplumun bu gelişmelerde yok sayılması halk nezdinde inkılâpların tepki ile karşılanmasına sebep olmuştur (Aslan ve Alkış, 2015: 31). Kentel'e (2008: 34) göre Türkiye'de modernleşme Batı'daki gibi uzun mücadeleler sonucunda ortaya çıkmamıştır. Batı'daki modernleşmenin bir uzantısı olarak Türkiye'ye monte edilerek modernleşme sağlanmıştır. Durgun'a (1997: 44) göre toplumsal tabandan yoksun olarak gerçekleştirilen yenilikler, kurulan yeni yapılanmalar yok olmaya mahkûmdur. Toplumdan uzak gerçekleştirilen ve onayını almayan yenilikler, yönetici elit tarafından sert uyarılara maruz kalmıştır. Toplum ise bu uyarılar neticesinde ya yeniliği kabul etmiş ya da yeniliğe karşı gelerek isyanda bulunmuştur.

Şapka Kanununa göre fesle dolaşmayı yasaklama kararı, vatandaşların onayı alınmadan yapılmış bir girişimdir. Bu kanunun amacı medeni milletlerle aradaki giyim kuşam farkının ortadan kaldırarak ortak bir giyim tarzına ulaşmaktır. Eğer kılık kıyafette değişim sağlanırsa Batı'nın Türklere olan bakış açısı değişecek ve Batılılardan farkı olmadığı imajı verilecektir. Ancak kılık kıyafet değişikliği ile zihniyet değişikliğini aynı kefeye koymak doğru bir yargı değildir. Bir toplumun kılık kıyafet düzenini bir kanun metnine dayatılarak değiştirmek, toplumun zihniyetini değiştirmekle eş tutulmaktadır (Doğaner, 2007: 240).

Şapka İnkılâbı sadece bir toplumun dış görünüşünü değiştirmek olarak anlamak yanlış bir olgudur. Çünkü bir toplumun dış görünüşünü değiştirmek toplumu hem psikolojik hem de sosyolojik olarak etkilemektedir. Bu dönemde yaşanan değişikliklere paralel olarak şapka inkılâbının yerleşmesini sağlamak için birçok uygulamaya imza atılmıştır. Kuralların kabul görmesi için merkezlerden taşralara bildiriler gönderilmiş, uygulamada yaşanan sorunların önüne geçilmesi için cebri uygulamalar yapılmıştır. Cebri uygulamalar neticesinde hem toplumsal kayıplar verilmiş hem de toplumun devlete olan bakış açısı değişmiştir.

4.1. Toplumsal Etkiler

Yöneten ve yönetilenler arasındaki iktidar ilişkisi, toplumsal birçok soruna neden olmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarda meydana gelen modernleşme süreci toplumsal açıdan yeni sorunların doğmasına neden olmuştur. Batı karşısında gerilemenin sebeplerini dini, tarihsel ve kültürel faktörlere bağlayan yönetici kesim, toplum için önemli olan değerleri yok sayarak, inanç ve kural sisteminde köklü değişikliklere gitmiştir. Devleti kurtarmak adına pek çok sorunun temel sebebine inilmeden gerçekleştirilen yenilikler toplumsal yapının sarsılmasına neden olmuştur (Tuncel ve Yılmaz, 2017: 152-153).

Şapka İnkılâbı Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında toplumu sarsan en sembolik uygulamalarındandır. Çünkü şapkayı bir moda akımı olarak topluma gelen bir kıyafet değişimi değildir (Sakal, 2007: 1317). Aydemir'e (1992: 233-234) göre şapka giyilmesi, Müslüman toplumun alışa gelmiş, kökleşmiş duygularına karşı gelerek değerlerini yok saymaktır. Bu değerlerin toplumsal geleneğe aykırı olması, toplumun şapkayı kabul etme sürecini yavaşlatmış hatta problemleri de beraberinde getirmiştir (İnce, 2012: 11).

Şapkanın uzantısı olarak toplum nezdinde birçok problem yaşanmıştır. Toplum şapka giymeye alışmaya çalışırken gündelik eylemlerine de şekil vermeye başladığı görülmüştür. Camilerde şapka ile namaz kılınması açık şekilde söylenmemiş, kenarlı şapkaların secdeye gitmeye engel olduğu için namaz esnasında şapkayı takamayanlar başı açık namaz kılmak zorunda kalmıştır. Camilerde namaz kılan bazı kesimler ise başlarına bez veya örgü işi takkeler giyerek namazlarını kılmaya devam etmiştir. Bu davranış ise *yeknesaklığa* sebep olduğu için hoş görülmeyip, cemaatin tek tip giyinmesi istenmiştir (Ek 7). Diyanet İşleri Reisi vaizlere 1926 tarihli bir tamimde cami cemaatinin şapka giymesi için şöyle bir yazı göndermiştir (BCA, 051/ V.11.2.13.23):

“ Şapkanın badema bir kisve-i milliye ve medeniye olarak kabulü zaruri ve tabii olduğu gibi, eda-yı salât hükkamında da cevami-i şerifede telebbüsünde hiçbir mahsur-ı şer'i kalmamış olduğu aşikâr bulunmasına nazaran esna-yı salâta bazı kimselerin başları açık veya takye telebbüs suretiyle intizam-ı eşkâl ihlal edilmekte olduğundan bu hususta muhafaza-i yeknesakîyi temin edebilecek surette halkı tenvir etmeleri için...”

Bu karar uzun tartışmalara neden olmuş ilerleyen zamanlarda insanların günlük hayatta şapka giymeleri uygun görülmüştür. Camilerde ise *yeknesaklığı* sağlamak için başı açık olarak namaz kılınması teamül haline gelmiştir (Sakal, 2007: 1313).

4.2. Toplumun Devlete Küstürülmesi

Osmanlı'da çöküş ve parçalanma döneminde savaşlar ve toprak kayıpları toplumun bir kısmını sefalet, yokluk ve feragat ile yüzleşmek zorunda bırakmıştır. Toprak kayıpları sonucunda yöneten zümrenin siyasi yönelimleri değişmiş ve toplum ile devlet arasında gerilim artmıştır. Osmanlı'da çöküşü engellemek için yapılan batılılaşma faaliyetleri devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi zedelemeye başlamıştır. Toplumun asli ihtiyaçları üzerinde durmayan batılılaşma çalışmaları birçok sorunun oluşmasını beraberinde getirmiştir (Tuncel, 2016: 129-130).

1921-1923 Kurtuluş Savaşı döneminde devlet ve toplum yakınlaşmasına yönelik adımlar atılmıştır. Cumhuriyet'in ilân edilerek yeni rejimin kurulmasının ardından yaşanan sıkıntılar toplum ve devlet gerilimini yeniden başlamasına sebep olmuştur. Yeni rejimin kurulmasında görevli seçkin kesim, toplumun değer yargılarını hiçe sayarak batılılaşma adı altında gerçekleştirdiği politikalar toplumu derinden yaralamış, devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilemiştir (Tuncel, 2016: 130).

Yönetici kesim özellikle öncelikli olarak oluşturduğu iktidar alanını korumak için toplumsal veya siyasi farklılıklara tahammül edemeyip, kendi iktidarına yönelen her türlü muhalefet düşüncüyü, eylemi, devlet ve rejim karşıtı olarak görmüştür. Bu yaklaşımın uzantısı olarak dışlama ve dayatma meşru olarak gösterilmeye başlamıştır (Karatepe, 2005: 647). Tek parti dönemindeki bu yaklaşımlar ile topluma yönelen baskıcı tutumlar toplumun büyük bir kısmının siyasi sisteme katılmasına engel olmuştur (Tuncel ve Yılmaz, 2017: 153).

Bu dönemde gerçekleştirilen inkılapların, resmi ve kurumsallaşmış İslâm'ın ilerisine geçerek, dinin simgesel ağırlığının olduğu alanlarda değişiklik yapıldığı görülmektedir. Tatil günlerinin değiştirilmesi, giyim tarzının değiştirilmesi, türbelerden şeyhlere kadar her türlü dini sembol ve içerikler yasal yollarla değişikliğe uğramıştır. Şeyhülislâmların etkisizleştirilmesi, Hilafetin kaldırılması ve medreselerin kapatılması, üst yapıda yer alan sınırlı da olsa muhafazakâr aydın ile Cumhuriyet'in baticı aydınları arasında siyasi çatışmalara sahne olmuştur (Kocaoğlu, 2007: 1299). İnkılapların toplumu şekillendirmeye çalışması, toplumdaki inanç, değer ve kimlikleri yok sayan hatta ortadan kaldırmayı amaç edinen pozitivist yaklaşım devlet - toplum gerilimini arttırmaya devam etmiştir (Tuncel, 2016: 143-144).

4.3. Toplumsal Travmalar

Toplum nezdinde yaşanan birçok olay toplumun sosyo-psikolojik boyutunda önemli değişliklere neden olmuştur. Bu değişlikler kişinin hayata bakış açısını ve toplumsal tabanda algılanışında farklılıklar oluşturmuştur. Bu farklılığa ayak uyduran kesim ile yeniliğe karşı gelen kesim; toplum tarafından ya desteklenecek ya da ötelenektir. Bu etkilenme süreci dolaylı ya da dolaysız da olsa toplumun diğer kesimlerini etkileyecektir. Bozan'a (2011: 887) göre bilimsel gelişimler toplumun hayatını kolaylaştırdığı için halk nezdinde kabul görecektir. Halkın direnç gösterdiği ve karşı olduğu devrimlerin teknolojik kısmından ziyade kültürel değerlerdir. Bu kültürel değerlerin değişimi, toplumun tabanından gelen isteklerle değil; tepeden inmece bir azınlığın zora dayanarak yaptığı çalışmalardan kaynaklanmaktadır.

Türk milletini kendi değerlerinden, inanç sisteminden uzaklaşarak yeni düzene alışmaya çalışması kolay olmayacaktır. Bu nedenle plânlanan inkılâpların hayata geçmesi için devlet nezdinden büyük bir baskı gerçekleşmiştir. Toplum da bu baskılar akabinde eski ve yeni arasında bocalayıp durarak travmalar yaşamaya başlayacaktır. İnkılâplarla yeni bir devlet inşa sürecinde, Batı medeniyetine ait olan örf, adet, gelenek, an'ane, kültür gibi simgelerin farklı bir medeniyet algısına sahip bir millete enjekte edilmeye çalışılmıştır. Bu ise toplumu kimlik travmasına sokarak, aidiyet tartışmalarının başlamasına, toplumu ayrıştırıcı sorunların ortaya çıkmasına, hatta şizofrenik bir kimlik algısı oluşmasına sebep olmuştur (Bozan, 2011: 888-889).

Halktan onay alınmadan yapılan inkılâplar sonucunda bireyler, içinde doğduğu veya bulunduğu toplumun bağlı olduğu devletle sorunlu ve gerilim dolu bir hayat yaşamaya başlamıştır. Türkiye'de yoksulluk, din, mezhep ve etnisite gibi kaynaklar üzerinden devletle dönem dönem gerilimli ilişkiler içerisine girildiği görülmektedir. Çocukluk döneminden itibaren gerilimli ilişkiler yaşayan bireyler, iradelerini ve ideolojilerini kullanma noktasında sorun yaşamışlardır. İradesini açıklayamama durumu gelecekte bireylerin sahip oldukları kapasiteyi ortaya koyamamalarına neden olmakta hatta insanın kendini gerçekleştirememesine yol açarak kendine ait bir yaşamın kurulmasında travmalar yaşanmaktadır (Tuncel, 2016: 148).

Travma, yaşayan kişi kendisi, kimliği, dünyaya ve insan ilişkilerine olan bakışında sarsılmalar meydana gelmektedir. Toplumsal olarak paylaşılan ortak acıların yaşayış şekli toplumun ruhsal boyutunu sarsmıştır. Yaşanan psiko-sosyal değişimlerin toplumsal ruh

sağlığında çatışmalı duygular oluşturmuştur. Bir yandan yaşananları yok sayma diğer taraftan ise yaşananları dile getirme isteği arasında gelgitler yaşanmaktadır. Bu yaşanmışlıklar toplum tarafından ne zaman kabul edilirse, toplumda ki iyileşme de o zaman başlayacaktır (Çopur ve Gencer, 2015: 1-4).

4.4. Eğitim Hakkına Etkileri

Cumhuriyetin ilân edilmesinin ardından her alanda olduğu gibi eğitim alanında da değişimler yaşanmıştır. 3 Mart 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesinin akabinde, Osmanlı döneminde 6 yıl eğitim veren ilkokullar, 5 yıl olarak değiştirilmiştir. İlkokullarda verilen Kuran-ı Kerim ve Din Dersleri ise 1930'da hazırlanan programla müfredat dışı bırakılarak sadece 5. Sınıfta eğitim gören öğrencilerin ebeveynlerinin izinleri alınarak yarım saatlik ders haline getirilmiştir. Şehir okullarında isteğe bağlı olarak okutulan Din Bilgisi dersi ise 1933 yılında kaldırılmıştır. Din eğitimi ortaokul ve lisede de aynı ilkokullarda olduğu gibi aşamalı olarak müfredattan kaldırılmıştır (Şimşek, 2013: 393-394).

Osmanlı Devleti'nin eğitim öğretim kurumlarından olan medreseler de Cumhuriyetle birlikte kapatılan kurumlardandır. Orhan Bey tarafından İznik'te kurulan medreseler, orta ve yükseköğretim düzeyinde eğitim veren kurumlar arasında yer almıştır (Demirel, 2009: 17). Bakanlık medreselerin hazırlık kısımlarını kapatarak burada bulunan öğrenciler eğitim öğretim düzeylerine uygun taşrada eğitim veren okullara yerleştirmiştir. Hazırlık sınıfları kapatılan medreseler yerine ise imam - hatip yetiştirmek amacıyla İmam-Hatip okulları kurulmuştur. İmam- Hatip okullarının her ders yılında sayıları azaltılarak 1929-1930 eğitim-öğretim döneminde kapatıldığı görülmektedir. Dini bilgilerde uzman kişilerin yetiştirmesi amacıyla İlahiyat Fakültesi kurulmuş lâkin ilerleyen yıllarda kapatılmıştır (Arı, 2002: 188-189).

Tekke ve zaviyeler de kapatılan eğitim kurumlarından. Kuruluş amaçlarına bakıldığında bu kurumların, İslâm ahlâkını benimsemek ve öğretmek, insana ve diğer varlıklara iyi davranmak, düşkünlere ve yardıma muhtaç olan insanlara destek olmak, inanç ve fikir özgürlüğü, can ve mal emniyeti gibi temel insan haklarından mahrum bırakmamak gibi fonksiyonları üstlendikleri görülmektedir (Özdemir, 1993: 300). Tekke ve zaviyelerde dini eğitimin yanında kişilerin astronomi, matematik, fen bilimleri gibi alanlarda eğitim almasına olanak sağlanarak, kişilerin kendilerini geliştirmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır (Kara, 2013: 34). Aynı zamanda tekkeler şiir ve musikin de yer

aldığı güzel sanatlar alanında önde gelen kurumlardandır. Tekkelerde şiir ve musiki alanında büyük ustaların yetişmesine zemin hazırlamıştır (Kara, 2011: 369). Tekke’de Sünni ve Alevilerin aynı anda tasavvuf dersleri alarak farklı kesimden insanların birleşmesini sağlanarak toplumsal ayrışmayı engellediği de görülmektedir (Bulut, 1999: 111). Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında doğu vilayetlerde yaşanan Şeyh Said İsyanı sebep gösterilerek, tekke ve zaviyeler 30 Kasım 1925’te kabul edilen kanun ile kapatılmıştır (Apaydın, 2017: 153-154).

Cumhuriyet seçkinleri, tekke ve zaviyelerin toplum nezdinde batıl inanç ve hurafelerin ve rejim karşıtı hareketlerin kaynağı olarak görmektedir. Cumhuriyet rejimini kuran seçkin kesim akılcı, seküler düşünce, bilim ve çağdaş uygarlığa ulaşmak için bu gibi kurumların engel olduğunu düşünmektedir (Apaydın, 2017: 151-152).

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından ülke genelinde Bektaşî Tekkeleri’de kapatılmıştır. Tekkelerde bulunan şeyhlerin yerlerinde oturmasına izin verilmesine rağmen söz konusu kesimin önemli bir kısmı ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Niyazi Baba olarak bilinen tekke babası diğer babalar ile beraber Türkiye’den ayrılmıştır. Takkeçiler Tekkesi şeyhi Bektaş Baba ve Kâzîmiye Dergâhı şeyhi Selman Cemali Baba’da Tıran’a gidenler arasındadır. Tekke liderlerinin bir kısmı ülkeyi terk etmiş olsa da dini vecibelerini yerine getirmek isteyen kesim yer altına çekilmiştir (Hakyemez, 2014: 165-166).

Tekke ve zaviyelerde bulunan değerli eşyalar müzelere nakledilmiştir (BCA, 4.7.1). Konya’da bulunan Mevlevî Tekkesi müze haline getirilmiştir (BCA, 18.24.4). Diyanet İşleri Başkanlığı 3 Eylül 1925 yılında yayımladığı bir belge ile halkın dergâh, tekke ve zaviyelerin kapatıldığı için buralara yardım yapmaması için uyarıda bulunmuştur (BCA, 13.114.53.).

Tekke ve zaviyeler resmi olarak kapatılsa da Diyanet ve İçişleri Bakanlığı’nın halk nezdinde denetimler yaptığı görülmektedir. Trabzon’da bulunan şeyh ve dervişlerin hakkında bilgi isteyerek çeşitli sorular hazırlanarak detaylı araştırma yapıldığı görülmektedir. Bu sorularla Devlet, tekke ve tarikatların halk nezdinde gelenekselleşen nüfuzunu araştırarak tedbirler almak istemiştir (Yanardağ, 2017: 161-162). Bu kurumların binaları ise okul olmaya müsait olanlar okula dönüştürülerek, elverişli olmayanlar ise vakıf idareleri tarafından satın alınarak elde edilen para ile gerekli olan yerlerde okul yaptırılmasına karar verilmiştir (BCA, V/43.12.104.21).

Görüldüğü gibi Osmanlı eğitim kurumları arasında yer alan medreseler, tekke ve zaviyelerin kapatılması sonucunda birçok mağduriyet yaşanmıştır. Bu mağduriyetler yıllar geçtikçe kendini yenileyerek farklı boyutlarda sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bu sorunlardan biri de başörtü sorunudur. Bu çalışmada erkeklerde yaşanan şapka mağduriyetlerinin bir benzerini oluşturan ve özellikle yakın dönemlerde başörtüsü kullanan bayanların eğitimde, günlük hayatta ve iş hayatında yaşadığı mağduriyetlere yer verilmesi gerekli görülmüştür.

4.5. Başörtüsü Sorunu

Başörtüsünün Türk toplumunda bir sorun olarak ortaya çıkması, modernleşme çalışmaları ve akabinde tek parti rejiminin uyguladığı lâiklik politikasının bir sonucudur. Başörtüsü sorunu tek parti rejiminin son bulmasından sonra da modernleşme sürecinde toplumun farklı kesimlerinde sınıfsal çıkar çatışmalarının bir ürünü oluşmuştur (Başkan, 2009: 109).

Cumhuriyet döneminde kılık kıyafet inkılâbı akabinde 1925 yılında yayımlanan 671 sayılı Şapka İhtisası Hakkında Kanunu ile ilk düzenlemeler yapılmıştır. Kılık kıyafet ile ilgili ikinci düzenleme ise 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilmeyeceğine Dair Kanun ile dini ve kamu alanlarında düzenlemeler yapılmıştır. Bu kanunlar üniversite öğrencilerinin, kamu görevlilerinin kılık kıyafeti ve kamuda çalışan kadınların başörtülü olup olmayacağı hakkında bir hüküm içermemektedir. Başörtüsü ile ilgili Danıştay ve Anayasa Mahkemesi'nin kararları mevcuttur. Bunlardan birisi 1980'li yıllarda üniversiteli bayan öğrencilerin boyun ve saçlarını örtmesi sonucunda oluşan kargaşa neticesinde Danıştay lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Atatürk ilke ve inkılâplarına ters düştüğüne kanaat getirmiştir (Mavi, 2012: 117-119).

Türkiye'de başörtüsü sorununun özellikle kadının toplumsal hayatta aktif olarak rol almasıyla birlikte öne çıktığı görülmektedir. 1970'lerden sonra İslâmî geleneğe sahip partilerin siyasi sistemde yer almaya başlaması siyasi kutuplaşmalara neden olmuştur. Çok Partili hayata geçilen dönemde DP'nin İslâmî söylemleri ardından 1970'lerde Milli Selamet Partisi onun akabinde Milli Nizam Partisi, 1980'lerde aktif olarak siyasi sistemin içinde yer alan Refah Partisi ve sonrasında muhafazakâr liberal geleneğe sahip Adalet Kalkınma Partisi bu programın taşıyıcısı olmuştur (Mavi, 2012: 121-122).

Başörtüsü ile ilgili ilk fiili eylem hareketi 1967 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden Hatice Babacan'ın derslere başörtülü olarak girmesinin akabinde dersten atılması ve sonrasında ise okuldan atılması ile başlamıştır (Albayrak, 2008: 49). 20 Aralık 1982 yılında YÖK, kıyafet genelgesi ile dersanelerde başörtüsünü yasaklamış, ardından yasağı tekrar kaldırmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in "Türkiye'de irtica tehlikesi var" demesi ile 1987 yılında başörtüsü tekrar yasaklanmıştır. 25 Ekim 1990'da ise Anavatan Partisi başörtüsünü serbest bırakan kanunu çıkarmış ve 1997'ye kadar bu uygulama devam etmiştir (Toruk, 2011: 486-487).

28 Şubat 1997 tarihine gelindiğinde ise post-modern darbe ile başörtülü bayanların üniversitelerde özgürce eğitim görmelerini engelleyen kararlar alınarak kamu alanı ve üniversitelerde başörtüsü yasağı süreci başlamıştır (Mavi, 2012: 123). 18 Kasım 2002'de kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin başörtüsü sorununa yönelik icraatlarının ilki 2010 yılında yapılan referandum ile gerçekleşmiş ve üniversitelerde başörtülü kadınların kıyafetlerinden taviz vermeden özgürce eğitim hakkını icra etmesi sağlanmıştır (Toruk, 2011: 488).

4.5.1. Başörtüsü Yasağının Eğitim Hakkına Etkileri

Günümüzde eğitim, temel bir hak olup devletler eğitim hakkını bir kamu hizmeti olarak ayırım gözetmeden tüm bireylere sunmak zorundadır. Uluslararası ve ulusal mevzuatta devletler eğitim hakkını fırsat eşitliği sağlayarak adalet ve eşitlik kavramlarını gözeterek yerine getirmelidir (Benli, 2008: 161).

Eğitim hakkı, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin 26. maddesinde herkesin öğrenim görme hakkının var olduğunu, Yükseköğretim kurumlarının yeteneklere göre herkese eşit olması gerektiği belirtilmiştir. BM Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 13. maddesinde bu sözleşmeye taraf olan devletlerin herkese eşit olarak eğitim hakkının tanınmasını sağlayarak, kişilerin onurunu, kişi hak ve hürriyetlerine saygı göstererek her türlü etnik kimliğe hoşgörülü olması gerektiği ifade edilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesinde: "*Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim ile ilgili üzerine aldığı görevleri yerine getirirken, anne ve babaların çocuklarına, kendi dini ve felsefi inançlarına uygun olan bir eğitim ve öğretimin verilmesini isteme haklarına saygı gösterir.*" ifadeleri yer almaktadır.

Anayasamızın 42. maddesinde yine: "*Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.*" şeklinde yer alırken, Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 8. Maddesinde: "*Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır...*" şeklinde düzenlenmiştir.

Türkiye'de kadınların eğitim-öğretim hayatına katılması için projeler de yapılmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı ve UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund) 'in genellikle doğu/güneydoğu bölgelerinde ağırlık gösterilen *Haydi Kızlar Okula* kampanyası eğitimde ki geleneksel engellerin aşılması için yapılan projelere örnektir (Benli, 2009: 263-264).

Her ne kadar kanunlarla eğitim hakkı korunmuş olsa da uygulama alanına geldiğinde gerek dönemin siyasi yapılanması gerekse siyasi çıkarlar başörtüsü eğitim için engel görülmüştür. 1964 öğretim yılı içerisinde Gülsen Ataseven, İstanbul Üniversitesi tıp fakültesini birincilik konuşmasını başörtülü olduğu için yapamamış yerine okul ikincisinin konuşması yaptırılmıştır (Sabah Gazetesi, 22.12.2004). Ziraat mühendisi olan Aysel Şen formasyon eğitimi için staj döneminde Bursa Necati Bey Kız Meslek Lisesi'ne alınmamış (Türkiye Gazetesi, 24.03.1996), İstanbul Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Hemşirelik Bölümünde okuyan 70 başörtülü öğrenciden 30'u başını açmaması sebebiyle sınıfta bırakılmıştır. Okul müdürü "*bıyıklı olan birinin tıraş olup başörtüsü takabileceğini, tesettürlü öğrencinin erkek mi, yoksa kadın mı olduğunun anlaşılmasının güç olacağını*" iddia etmiştir (Yeni Şafak, 19.10.1996).

Türkiye'de ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite eğitiminde okulu ister devlet okulu, özel ya da dini okul olsun tek şart *başın açık* olmasıdır. İlköğretim ve lise öğrencileri 1997-1998 öğrenimleri süresince *başın açık* olması zorunluluğu getirilmiştir. Bu tarihlerden sonra başörtü yasağı alanı genişletilerek yükseköğretim kurumlarına yayıldığı gözlenmektedir (Benli, 2009: 263-264). 2000'li yılların başlarından itibaren Kamu Personeli Seçme Sınavı, Tıpta Uzmanlık Eğitimi Giriş Sınavı *başın açık* olma şartı aranmıştır (URL- 8, 2007).

2001 ÖSS kılavuzunda üniversite öğrenci adaylarına sınava girmede *başın açık olma* zorunluluğu getirilmiştir (URL- 9, 2000). Başörtülü öğrencilerin; fakültelere, kütüphanelere, sağlık merkezlerine ve spor salonlarına girişleri yasaklanmıştır. Üniversite lojmanlarına başörtülü ziyaretçiler alınmamıştır. Derslere girmenin mecbur olmadığı Açık

Öğretim Fakültelerinde ise sınavlara başörtülü öğrencilerin girişi yasaklanmıştır (Işık Hukuk Bürosu, 2003: 1).

Anayasa, kanun, tüzük veya yönetmelik düzeyindeki mevzuatta kılık kıyafete yönelik tek tip forma giyme mecburiyeti bulunmamakla birlikte yasak sadece başörtülü öğrenciler için fiili yasak uygulanmaktadır (Işık Hukuk Bürosu, 2003: 1).

4.5.2. Başörtüsü Yasağının İş Hayatına Etkileri

Çalışma hakkı uluslararası sözleşmelerle ve Anayasa ile güvence altına alınmış bir haktır. Anayasanın 70. maddesine göre "*Her Türk vatandaşının memur olabileceği ve hizmetin gerekleri dışında bir şart aranmayacağı*" yer almaktadır. Kamu kurumlarında çalışan memurların kılık kıyafetini düzenleyen "*Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık Kıyafetine Dair Yönetmelik*" görev icra edilirken başın açık olmasını emretmektedir. Kılık kıyafet yönetmeliğine uymayan kişiler hakkında 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu gereği uyarma disiplin cezası mevcuttur. 28 Şubat süresince memurlar kılık kıyafet yönetmeliğine aykırı hareket ettikleri, huzur, sükûn, boykot, işgal, çalışma düzenini bozma, işi yavaşlatma, grev gibi eylemlere katılma gibi suçları yaptıkları veya teşvik ettikleri için devlet memuriyetinden çıkartılmışlardır (Benli, 2009: 265). Kamu alanında böyle devam eden sıkıntıların yanında özel sektörde çalışan bayanların da önemli bir sorunu olmuştur. Özel sektörde çalışan başörtülü bayanlar, düşük ücret ödenerek geri planda çalıştırılmıştır.(TİKAD, 2010: 7).

14 Mart 2017 tarihinde Avrupa Birliği Yüksek Mahkemesi "*işverenlerin, çalışanların iş yerlerinde iç kurallar gereği herhangi bir siyasi, felsefi veya dini sembolün görünür kullanımını yasaklamasının doğrudan ayrımcılık teşkil etmediğine*" karara hükmetmiştir (URL- 10, 2017).

4.5.3. Başörtüsü Yasağının Günlük Hayata Etkileri

Başörtülü bayanlar sadece kamu alanında değil günlük hayatta meydana gelen eylemlerde dahi sorunlar yaşamışlardır. Öğrenci veya memur olmayan başörtülü bayanlar, hastanelerde, yükseköğretim kurumlarında, ehliyet sınavlarında, anma törenlerinde ayrımcı bir uygulamaya tabi olmuş, başörtüsü taktığı gerekçesiyle sınavlara alınmamış başörtülerin çıkarılması istenmiştir (Benli, 2009: 267).

Yeni Şafak gazetesinin haberine göre (21.06.2002), 71 yaşındaki Medine Bircan, kılık kıyafet yönetmeliğine uygun fotoğrafı olmadığı için İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne alınmamıştır. Cumhuriyet gazetesinin haberine göre de (17.11.2003), Hatice Hasdemir isimli bir vatandaş, sanık olduğu bir duruşma sırasında başörtüsünü açmadığı için salondan çıkarılmıştır. 7 Nisan 2004'te 6 Nokta Körler Derneği Sakarya Şubesi Başkanı Hatice Akçıl, başörtülü gerekçesiyle dernek binasına girememiştir (Yenişafak, 07.04.2004). 26 Kasım 2006'da yayımlanan bir habere göre, Malatya'da Halk Eğitim Merkezi'nde düzenlenen Öğretmenler Günü kutlamasında salonda bulunan kişilere başörtülü ve türbanlı olan kadınların dışarı çıkmasına yönelik anons yapılmıştır (Habertürk, 26.11.2006). Günlük hayatı zora sokan başörtüsü yasaklarına pek çok yerde rastlanması vakay-ı âdiyeden sayılmaya başlanmış, mesela 17.02.2007'de düzenlenen Motorlu Taşıt Sürücü Adayları Sınavına girmek isteyen Neşe Gündoğar başörtülü olduğu için sınav salonundan çıkarılmıştır (Vakit, 20.02.2007). 1 Mart 2008'de yayımlanan bir habere göre, Hatice Ünsal bedensel engelli oğlunun okuduğu okul gezisinde başörtülü olduğu gerekçesiyle gezi yapılan özel bir ilaç fabrikasının üretim bölümüne alınmamıştır (URL- 11, 2007). 29 Mayıs 2008'de Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü'nden mezun olan hemşire adaylarının başörtülü yakınları törene *çene altından bağlama* şartıyla katılım izni verilmiştir (URL- 12, 2008). 4 Eylül 2010'da TRT'de yayımlanan *Can Veren Pervaneler* adlı edebiyat programına davet edilen Zeynep Yıldız başörtülü olduğu gerekçesiyle yayına alınmamıştır (URL- 13, 2010).

Görüldüğü gibi başörtüsü kullanan vatandaşlar yasağın devam ettiği dönemlerde günlük hayatta da sıkıntılar yaşayıp, hayatın dışına atılmaya mahkûm bırakılmıştır.

4.5.4. Başörtüsü Yasağının Psiko-Sosyal Etkileri

Başörtüsü sorunu, toplumda modernleşme süreci inşa edilirken çaba gösterenler ile hiçbir mücadele göstermeden kendini modernleşme sürecinde bulan kitlenin çatışması sonucu oluşan somut bir yansımasıdır (Başkan, 2009: 110). Bu iki kitle arasında yaşanan somut çatışma neticesinde başörtüsü kullanan birçok bayan mağduriyet yaşamıştır. Bu mağduriyete maruz kalan bayanlar toplumsal olarak dışlanarak, ruhsal çöküntüye sebep olan zihinsel problemler yaşamışlardır (Göregenli, 2007: 73).

İşiker (2011: 145), başörtüsü yasağı ile kadınların hem fiziksel hem duygusal anlamda travma yaşadıklarını belirtmektedir. 28 Şubat dönemi ve sonrasında muhafazakâr

kesim içe kapanık, bireysel bir ruh hali sergilemiştir. Başörtülü kadınlar; başörtüsü konusunun özölememesi nedeniyle, oy verdikleri siyasi partileri ve kendi sorunu olarak görmeyen muhafazakâr erkeklere karşı güven kaybı yaşamıştır (İşiker, 2011: 80-81). Yasağa karşı direnmeyi seçen kadınlar mesleklerini ve okullarını kaybetmiş, direnmeyen kadınlar ise fiziki ve ruhsal sağlıklarını yitirmişlerdir (akır, 2000: 15). Bu süreçte kadınların yanında erkeklerde zarar görmüştür. Eşi başörtülü olan erkeklerin irticai faaliyetler kapsamında değerlendirilerek işlerine son verilmiştir (Özipek, 2006: 642).

Hazar Derneği'nin yapmış olduğu araştırmalara göre başörtüsünü çıkarmak zorunda kalan kişilerin %70'i kişiliklerin zedelendiği, %63'ü hakarete uğramış hissettikleri, %46'sı utanç duyduklarını, %29'u kendilerine olan saygılarını yitirdiklerini belirtmiştir. Başörtüsü nedeniyle ailelerde yaşanan zorlukların değerlendirdiğinde ise başörtülü bayanların; %65'i aile içinde sıkıntı yaşamadığını, %32'si aileleri ve akrabalarının başlarını açmak için baskı gördüğünü belirtmiştir. Başörtüsü taktığı gerekçesiyle kadınların %32'si iş hayatında çalışmaların engellendiği, %20'si iş bulamadıkları, %17'si çalışma ortamında arka plânda çalıştıklarını, %12'si düşük ücretle çalıştıklarını belirtmiştir. Başörtülü olduğu için medyada yer alan olumsuz haberler neticesinde kadınların %66'sı onurunun zedelendiği, %63'ü devletin bazı kurumlarının başörtüsüne gösterdiği olumsuz tepkiler nedeniyle ülkesine ve %60'ı hukuka olan güvenin sarsıldığını belirtmiştir. Başörtülü oldukları gerekçesiyle kadınların %51'i kamu kurumlarında diğer vatandaşlara göre farklı hitaplara maruz kaldıkları sonucuna varmıştır (Eğitim, 2007: 35-36).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde beka meselesi ana tartışma konularından biri olmuştur. Batı'nın sanayi devrimi ile ele geçirdiği teknolojik üstünlük, özellikle askeri teknolojideki üstünlüğü Osmanlı Devletini sürekli bir savaş baskısı altında tutmuştur. Osmanlı Devleti bu sebeple siyasi, askeri ve ilmi alanlarında yeni arayışlara yönelmiştir. Bu hususta ifrat, tefrit ve vasat denilebilecek üç görüş ortaya çıkmıştır.

Batı taraftarlığında ifrat edenler ki, onlar batının sadece bilim ve teknolojisini değil, kültür ve değerleri dâhil her şeyini almak ve üstelik kendi değerlerimizi de terk etmemiz gerektiği görüşündeydiler. Batı karşıtlığında ifrat edenler ise gerçekte tefritçiler olup, Batı'yı toptan reddediyor, oradan gelen hiçbir şeyi almamayı savunuyorlardı. Orta yolcular denilebilecek bir önemli kesim ise ne tam batı taraftarı ne de bütünüyle batı karşıtı idiler. Onlar vasati olarak Batı'nın bilim ve tekniğini alma taraftarı olmakla birlikte her milletin bekasının teminatı olan milli ve mânevî değerlerin korunması gerektiğini düşünüyorlardı.

Tanzimat döneminde başlayan bu üç görüşün tek amacı Osmanlı Devleti'nin çöküşünü önlemek ve kaybetmiş olduğu itibarı yeniden sağlamaktır. Ne yazık ki bu üç görüşün de amaçladıkları seviyeye ulaşamadığı görülmektedir. Gerek yeniliklerin yanlış anlaşılması, gerekse yeniliği gerçekleştiren padişah ve devlet adamlarının dönemi ile sınırlı kalması sorunların temeline inilememesine sebep olmuş, çöküş engellenememiştir.

Cumhuriyet döneminde ise yenileşme faaliyetleri Mustafa Kemal önderliğinde devam etmiştir. Yenileşme faaliyetleri ulus kimliği kazandırma özelliği taşıdığından, Osmanlı Devleti'ne ve İslâm Medeniyetine ait olan birçok sembol çıkarılmaya çalışılmıştır. Yenileşme çalışmalarına ilk itirazlar Milli Mücadele döneminde gelmiştir. 1. Meclis Milli Mücadele döneminde vatanın kurtarılmasını amaç edindiğinden fikir ayrılıkları engellenmeye çalışılmıştır. Fakat konular mecliste tartışılmaya başladıkça görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Meclis'te gündeme gelen konular zamanla eski-yeni, medreseli-alaylı, Hıristiyan- İslâm çatışmalarına sahne olmuştur. Meclis'te yaşanan bu çatışmalar neticesinde iki farklı eğilim ortaya çıkmıştır. Modernist olarak tanımlanan 1. Grup zamanla Mustafa Kemal'in liderliğinde Halk Fırkası olarak partileşmiştir. Muhafazakâr olarak tanımlanan 2. Grup ise inkılâpların karşısında yer almıştır. Mustafa Kemal bu durumu ortadan kaldırmak için Meclisi 16 Nisan 1923'te dağıtmış, Mustafa

Kemal'in isteği doğrultusunda seçilen yeni Meclisle inkılâplar süratli bir Şekilde uygulamaya geçirilmiŐtir.

Mustafa Kemal bu dönemde modernleşme adına sosyal, siyasal, eğitim, kültür, sanat, hukuk ve ekonomi gibi birçok alanda yeni adımlar atmıştır. Batılı olma adına birçok fiğr, değer, kült ve an'anenin ortadan kaldırılmaya çalıŐıldıđı görülmektedir. Toplum ise bu deđerŐime hazır olmadığından yenileşme faaliyetleri sorunları da beraberinde getirmiştir.

Batılılaşma adına yapılan inkılâpların arasında yer alan kılık kıyafet inkılâbı sosyal alanda yapılan çalıŐmalardandır. Cumhuriyet seçkinlerine göre medeni bir toplum olmak batılı gibi giyinmekten geçmektedir. Bunun için Mustafa Kemal milli bir kıyafet oluŐtururken Şapka giyilmesi için yurt içinde geziler düzenleyip Şapkayı halka tanıtımıŐ ve gerekli kanunun çıkarılması için çalışmalar yrtmŐtir.

Toplum ise deđerŐime hazır olmadığı, geleneklerine aykırı olarak gördüğü inkılâpların karşısında durmuştur. Osmanlı döneminden farklı olmayan bu çatışma tarihte kapanmayan ve hesabı verilememiŐ yaraların açılmasına sebep olmuştur. Toplum aliŐmiŐ olduğu hayat tarzını bir kenara bırakıp yerine Batılı değerlerin yerleŐtirilmesini istemediğinden devlet ve toplum arasında gerilim artarak devam etmiştir. Batıda sosyal ve siyasal deđerŐimler, sınıf mücadeleleri, ihtilâller neticesinde olmuştur. Bizde ise deđerŐimler modernleşme adı altında aydın kesimin eli ile gerçekleştirmeye çalışılmıştır.

Ülkenin birçok yerinde Şapka giyilmesine karşı ayaklanmalar baş göstermeye başlamıştır. Yeni kurulan rejim ise bu ayaklanmaları önlemek adına her türlü bastırıcı gücü sergilemekten geri kalmamıştır. lke genelinde 18 ayaklanma çıktığı gözlenmiŐ ve bu ayaklanmalarda suçlu olduğu tespit edilen kişiler olağanüstü mahkemelerde yargılanmaya başlamıştır. Bu mahkemeler seyyar olup ayaklanmaların yaşandığı yere giderek yargılama yapmaktadır. İstiklâl Mahkemeleri inkılâplara karşı çıkan veya uygulanmasını engelleyen kişileri yargılamış, yargılamalar neticesinde birçok kişi idam edilmiş, sürgüne gönderilmiş, kürek mahkmu olmuş ve çeşitli cezalar almıştır.

İstiklâl Mahkemeleri esas, usul, kuruluş ve alıŐma Şekli açısından 1924 Anayasasına aykırılığı bir yana yargılanan kişilere temyiz, itiraz hakkı, tebdil ve erteleme hatta avukat tutma hakkı verilmemiŐtir. Bu zellikleri ile İstiklâl Mahkemeleri hukuk sistemi içinde var olmuş hukuki olmayan bir mahkemedir.

Şapka kanununun kabul edilmesinin ardından şapkayı giyme aşaması sancılı olmuştur. Ülkenin birçok yerinde şapka giyilmesine karşı ayaklanmalar baş göstermiştir. Sivas, Kayseri, Erzurum, Rize, Giresun, Elazığ, Maraş'ta şapka giyilmesine karşı mitingler düzenlemiş olaylarda yakalanan kişiler İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılandığı görülmektedir.

Şapka İnkılâbı denince akla gelen isimlerden biri olan ve sembolleşen İskilipli Atıf Hoca 1924 yılında yazdığı eseri ile yargılanmıştır. Mahkeme, şapka inkılâbından bir yıl önce yazılan bu eseri ayaklanmalar için kaynak kabul etmiştir. İskilipli Atıf hoca uzun yargılamalar neticesinde suçlu bulunarak idam edilmiştir. İskilipli Atıf hoca gibi birçok vatandaş idam cezasına çarptırılmıştır. Bu idam kararı Türk Siyasi Tarihi'nde şapka inkılâbının sembolü olmuştur. İskilipli Atıf hoca her an tartışmaya açık bir konu olmasının yanında modernlik adına yapılan ve kıyafetle modern olunacağını düşünen bir zümrenin kara lekesi olarak kalacaktır.

İnkılâpların halka benimsetilmeye çalışılması halkı sadece fiziksel olarak etkilememektir. İnkılâplar toplumun alışa gelmiş düzenine, değerlerine, inançlarına, örf ve adetlerine uygun olmadığı için kabul ettirme süreci sancılara yol açmaktadır. Eğer bu değişiklik tabandan gelen bir akımla ya da bir moda ile gelseydi belki bu kadar yıkım yaşanmayabilirdi. Batı'dan alınan değerler sanki bir makine parçasını metal bir zemine monte eder gibi eskisi ile değiştirilmeye çalışılmıştır. Hata ise Batı medeniyetine ait olan bir değerın İslâm medeniyeti ile yetişmiş bir topluma yama yapılmaya çalışılmasıdır. Halk ise hayatını kolaylaştıran onu daha da ileri taşıyacak değişimleri kabul ederken, kendine örf, inanç ve an'anelerine uygun olmayan değerleri kabule yanaşmamaktadır.

Şapka İnkılâbı sadece vatandaşların dış görünüşünde değişiklikle sınırlı kalmamış, aynı zamanda psikolojik ve sosyolojik yapısında da sarsıntılara yol açmıştır. Şapka İnkılâbını zorla kabul ettirmeye çalışan zümre ile bu inkılâbı kabul etmeyen halk arasında gerginlik her geçen gün artarak devam etmiştir. Devletin halkı korkutarak çeşitli cezalar keserek inkılâbı uygulamaya çalışması toplumun devletten uzaklaşmasına neden olmuştur.

Şapka İktisası Hakkındaki Kanun'la tamim edilen şapka, belirli yaştaki köylü vatandaşlar dışında terk edildiği halde anayasa teminatı altında hâlâ yürürlüktedir ve geçerliliğini korumaktadır. Bu tezat, üzerinden nerdeyse bir asır geçmesine rağmen şapka meselesinin henüz kapanmadığının en açık delilidir ve çözüm beklenmektedir.

KAYNAKLAR

- Ağırman, F. (2007). *Yaşadığı dönemdeki fikirler ışığında Said Halim Paşa ve düşünceleri*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ağırman, F. (2011). İslâmcı bir düşünür olarak Said Halim Paşa'da milliyetçi yaklaşımlar. *TYB AKADEMİ Dergisi*, 1 (3), 27-44.
- Ağaoğlu, S. (1964). *Kuvayı Milliye ruhu* (3 b). Ankara: Ağaoğlu Yayınevi.
- Akçura, Y. (1925). Asri Türk Devleti ve münevverlere düşen vazife. *Türk Yurdu*, 3(13), 1-16.
- Akçura, Y. (1981). Yeni Türk Devletinin öncüleri (1 b). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Akgün, S. (1981). Şapka Kanunu. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. 14(25), 69-79. Erişim Tarihi: Nisan 12, 2016 tarihinde <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/833/10532.pdf> adresinden alındı
- Akşin, S. (1996). *Ana çizgileriyle Türkiye'nin yakın tarihi (1789-1980)* (7 b). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Aktay, Y. (2008). "Kavramsal açıdan modernizm ve postmodernizm'e bakmak". *Hece Dergisi* (138/139/140): 8-10.
- Akün, Ö. F. (2006). Namık Kemal. *TDV Ansiklopedisi*, Sayı 32, 361-378. Ankara: TDV Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)* (1 b). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Albayrak, M. (2008). *Başörtüsünün 40 Yıllık Serüveni* (1 b). Samsun: Erol Ofset.
- Alkan, A. T. (2011). *İstiklâl Mahkemeleri ve Sivas'ta şapka inkılabı duruşmaları* (1 b). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Altıntaş, R. (2008). Batılılaşmış bir doğulu Kılıçzâde Hakkı ve projesi. *Eskiyeini*, Kış, Sayı 8. 93-102.
- Apaydın, C. (2017). Belgeler ışığında tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması üzerine bir değerlendirme. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*. 16(32). 149-171.
- Arar, İ. (1969). *Atatürk'ün İzmit basın toplantısı* (3 b). İstanbul: Burçak Yayınevi.
- Arı, A. (2002). Tevhid-i Tedrisat ve lâik eğitim. Gazi Üniversitesi Eğiti Fakültesi Dergisi. 22(2). 181-192.
- Aslan, A. & Alkış M. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte Türkiye'nin modernleşme süreci: lâikleşme ve ulusal kimlik inşası. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. 6(1). 18-33.

- Aslan, C. (1996). Erken Cumhuriyet dönemi ideolojisinin temelleri: Türkleşmek, çağdaşlaşmak ve anti- Osmanlılık-1. *Türkiye Günlüğü*, Sayı 43, Kasım- Aralık.
- Aslan, E. (2014). *Türkiye'nin iç siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)*. Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Aslan, T. (2006). Garpcılar ve garpcılar arasındaki fikir ayrılıkları, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 629-636.
- Aslan, T. (2009a). Mustafa Kemal'de inkılâp düşüncesinin oluşumu ve gelişimi. *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 53. 1-22.
- Aslan, T. (2009b). Osmanlı aydınlarının gözüyle batılılaşma. *Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 55. 1-32.
- Atay, F. R. (1969). *Çankaya 1881-1938*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2006). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri 1-3 (5 b)*. Atatürk Araştırma Merkezi Ankara: Divan Yayıncılık.
- Atatürk, M. K. (1989a). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri 1 (4 b)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atatürk, M. K. (1989b). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri 2 (4 b)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atatürk, M. K. (1989c). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri 3 (4 b)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atatürk, M. K. (2014). *Söylev (1919-1927) ve demeçler (1928-1938) (2 b)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Ateş, T. (1982). *Türk devrim tarihi (2 b)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ateş, N. Y. (1994). *Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1 b)*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Aybars, E. (2009). *İstiklâl mahkemeleri (1 b)*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (1991). *İkinci adam 2*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1992). *Tek adam 1*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ayışığı, M. (2016). *Genç Osmanlı erken cumhuriyet dönemi entelektüel tarihi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Aysal, N. (2011). Tanzimat'ta Cumhuriyet'e giyim kuşamda çağdaşlaşma hareketleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(22).
- Baktır, A. (2010). *İkinci meşrutiyet dönemi batıcılık düşüncesi*. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

- Başkan, B. (2009). Başörtüsü sorunu ve meşrulaştırılmayan yasakçılık. *Liberal düşünce Dergisi*, 14(55). 109-134.
- BCA. 051. V/ 45.13.108.10.
- BCA. 051. V/35.5.44.7.
- BCA. 030. 01.112.707.4.
- BCA. 030. 10.192.314.1.
- BCA. 051. V/48. 13.115.5.
- BCA. V/43. 12.104.21.
- BCA, 13.114.53.
- BCA, 18.24.4.
- BCA, 4.7.1.
- Belge, M. (2007). Türk edebiyatında doğu-batı sorunsalı. T. S. Halman & O. Horota (Ed) içinde. *Türk Edebiyatı Tarihi 3* (2 b). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Benli, F. (2008). Hukuki ve siyasal boyutlarıyla Türkiye’de başörtülü kadınlara yönelik ayrımcılık sorunu. N. Akbulut (Ed.) içinde *Örtülemeyen sorun başörtüsü: temel boyutları ile Türkiye’de başörtüsü yasağı sorunu*. 131-196. İstanbul: AKDER Yayınları.
- Benli, F. (2009). 1964-2011 Hukuki, siyasal ve pratik boyutlarıyla Türkiye’de başörtülü kadınlara yönelik ayrımcılık sorunu. İçinde Türkiye’de Ve Dünyada Başörtüsü Yasağı Kronolojisi, 260-306. MAZLUMDER.
- Berk, E. (2017). Yusuf Akçura ve fikirleri. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 59, 479-509.
- Berkes, N. (1965). *Batıcılık, ulusçuluk ve toplumsal devrimler* (3 b). İstanbul: Yön Yayınları.
- Berkes, N. (2011). *Türkiye’de çağdaşlaşma* (16 b). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beşirli, M. (1999). Osmanlı’da modernleşme ve aydınlar 1789-1908. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2(5), 131-158.
- Birand, K. (1998). Aydınlanma devri ve devlet felsefesinin Tanzimat’ta tesirleri içinde, *Kamuran Birand Külliyyatı 3*. (s. 1-76). -Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bostan, M. H. (2011). Sadrazam Said Halim Paşa. *TYB Akademi Dergisi*, Yıl 1, Sayı 3.
- Bozan, M. (2011). Üç deniz havzasında bir Türkiye hikâyesi. *Üç Deniz Havzası Ülkeleri Ortak Yönetim Kültürü ve Yeniden Yapılandırma Sorunları Sempozyumu*. (s. 881-891). Ankara: Kamu Araştırmaları Vakfı Yayınları.

- Bozan, M. (2018). İki tarzı medeniyet ve iki tarzı siyaset. *Bartın Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 9(17), 63-82.
- Bozarslan, H. (2009). Cumhuriyet'e devreden düşünce mirası Tanzimat ve meşrutiyet'in birikimi. T. Bora & M. Gültekingil (Ed.) içinde, *Modern Türkiye'de siyasi düşünce* (8 b). C. 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkır, G. (2010). İzmir basınında Mustafa Kemal Atatürk'ün Kastamonu gezisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi*, 9(20-21), 109-126. Nisan 11, 2016 tarihinde <http://kisi.deu.edu.tr/gurcan.bozkir/5%2520.pdf> adresinden alındı
- Bulut, M. (1999). Osmanlı Devleti'nde dini teşkilatlanma ve yaygın din eğitimi, *Diyanet İlmî Dergisi*, 2, 101-116.
- Buzpınar, T. (2005). Öteki üzerinden hesaplaşma: Celal Nuri ve Abdullah Cevdet'in Avrupa tartışmaları hakkında bir değerlendirme. *Divan İlmî Araştırmalar Dergisi*, 19, 151-176.
- Cevdet, A. (2008a). Şime-i muhabbet, M. Gündüz (Der.) içinde, *İçtihad'ın İçtihadı Abdullah Cevdet'ten Seçme Yazılar* (1 b). (s. 188-197), Ankara: Lotus Yayınevi.
- Cevdet, A. (2008b). El- Cezire mektupları: husumet mi, muhabbet mi?. M. Gündüz (Der.) içinde, *İçtihad'ın İçtihadı Abdullah Cevdet'ten Seçme Yazılar* (1 b). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Cevdet, A. (2008c). Abdullah Cevdet bey'in Süleyman Nazife cevabı. M. Gündüz (Der.) içinde *İçtihad'ın İçtihadı Abdullah Cevdet'ten Seçme Yazılar* (1 b). (s. 203-207). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Cevdet, A. (2008d). Fas hükümet-i İslâmiyesinin inkırazı. M. Gündüz (Der.) içinde, *İçtihad'ın İçtihadı Abdullah Cevdet'ten Seçme Yazılar* (1 b). Ankara: Lotus Yayınevi.
- CHPK (1935). CHP 4. kurultayı görüşmeleri tutulgası- 2. Haziran, 15, 2016 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=197610571 adresinden alındı
- Cumhuriyet Gazetesi, 13.07.1957.
- Cumhuriyet Gazetesi, 17.11.2003.
- Çakır, R. (2000). *Direnış ve itaat- iki iktidar arasında İslâmcı kadın* (1 b). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi tarihi 1839-1950* (5 b). Ankara: İmge Kitapevi.
- Çalen, M. K. (2011). Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in üçlü tasnifleri: Üç Tarz-ı Siyaset ve Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak. *Türk Yurdu*, 289(31), Ankara.
- Çelik, A. (2014). Eğitim alanında yapılan inkılâpların sosyal ve kültürel değişime etkisi. *Electronic Turkish Studies*, 9(4).

- Çetin, A. (2000). Mustafa İsmet İnönü. *TDV Ansiklopedisi*, 22, 316-319. İstanbul: TDV Yayınları.
- Çınar, Y. (2010). Bir eleştiri örneği: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e batılılaşma, *Akademik Bakış Dergisi*, 19, Ocak- Şubat- Mart.
- Çiçek, N. (2012). Rize'de şapka mağdurları. Eylül 8 , 2018 tarihinde <https://www.timeturk.com/tr/2012/12/12/sapka-yuzunden-rize-bugun-bombaladi.html> adresinden alındı
- Çiğdem, A. (2004). *Bir imkân olarak modernite: Weber ve Habermas*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çoğ, M. (2009). Celal Nuri'de İslâm Birliği Arayışı, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), 99-104.
- Çopur, S. & Gencer, D. (2015). Toplumsal travma. *PDB Kişisel Gelişim Yazuları*. (Güz). Mart 19, 2018 tarihinde <https://www.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/02/22/psikoegitimyazilar-toplumsal-travma-10ara15.pdf> adresinden alındı
- Demir, H. (2006). *Celal Nuri (İleri) ve İslâm tarihçiliği*, Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demirbaş, O. (2001). Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 2. Grup'un milletvekili seçim yasası'nın değiştirilmesine ilişkin önergesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın yurttaşlık hakları, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(24), 99-107.
- Demirel, R. (2009). *Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Atatürk dönemi uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Dikici, A. (2008). Millî Şef İsmet İnönü dönemi lâiklik uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 42, 161-192.
- Doğan, C. (2013). Doğu ile batı arasında bir Türk filozofu: Ahmed Midhat Efendi'nin Hayatı Ve Bilimsel/Felsefî Düşünceleri Üzerine, *Ekev Akademi Dergisi*, 56(56), 191- 216. Mayıs 19, 2016 tarihinde http://www.ekevakademi.org/Makaleler/151182694_13%20Cem%20DOGAN.pdf adresinden alındı
- Doğanay, R. (2001). saltanat'tan Cumhuriyet'e imparatorluktan milli devlet'e. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 17(49), 1-22.
- Doğaner, Y. (2004). Bir modernleşme modeli olarak Atatürk inkılâpları. *Atatürk Dergisi*, 4(1), 153-187.
- Doğaner, Y. (2007). Atatürk dönemi Türkiye'sinde sosyo-kültürel değişim. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICANAS*, Sayı 38, 235-260.
- Duran, M. (2011a). *Türk milliyetçiliğinin üç ideoloğu: İsmail Gaspiralı, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Duran, M. (2011b). Türk milliyetçiliğinin manifesto yazarı: Yusuf Akçura. *21. Yüzyıl Dergisi*, Sayı 36.
- Durgun, Ş. (1997). Tamamlanmış Bir proje: modernleşme ya da demokratikleşmenin önündeki engeller. *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 17, 41-48.
- Duymaz, R. (1993). Celal Nuri. *TDV Ansiklopedisi*, 7, 242-245. Ankara: TDV Yayınları.
- EGMA. D.13219–132, K.35124; İçel valiliğinden dâhiliye vekâletine gönderilen 20.3.1940 tarih ve Em.431 sayılı yazı
- EGMA. EUM- Ş.I.C.18007 sayılı genelge, D.13216–7.
- Eğitim, (2007). HAZAR kültür ve dayanışma derneği, *Türkiye'nin örtülü gerçeği. İstanbul.*
- Emil, B. (1997). *Kültür ve edebiyatından 2 Şahsiyetler* (1 b). Ankara: Akçay Yayınları.
- Ergül, N. (2009). *Osmanlı modernleşmesi ve 2. meşrutiyet dönemi batılılaşma tartışmaları.* Yüksek Lisans Tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Eriş, M. (1997). Demokrasi ve Türkiye'deki varlığı üzerine bir deneme. *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 17, Eylül-Ekim, 657-669.
- Eroğlu, C. (2014). *Demokrat parti tarihi ve ideolojisi* (2 b). İstanbul: Yordam Kitap.
- Eroğlu, H. (2010). *Türk inkılâp tarihi* (4 b). Ankara: Savaş Yayınları.
- Erol, P. (2016). Modernite projesinin kökenleri, dinamikleri ve sonu. *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 33, 49-66.
- Erşan, M. (2006). Mustafa Kemal Atatürk'ün batılılaşma hakkındaki düşünceleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 39-50.
- Eryılmaz, B. (2010). *Tanzimat ve yönetiminde modernleşme* (3 b). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Eski, M. (2002); *Atatürk'ün Kastamonu gezisi*, AKDITYK (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu) Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Giritli, İ. (1984). Atatürk ideolojisi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 1(1). Kasım.
- Goloğlu, M. (2011). *Devrimler ve tepkileri* (3 b). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökalp, Z. (1963). *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak* (2 b). İstanbul: Serdengeçti Neşriyatı.
- Gökalp, Ziya (1970). *Türkçülüğün esasları*. Ankara: Alter Yayınları.
- Gökalp, Z. (2013). *Türk medeniyeti tarihi*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.

- Göregenli, M. (2007). Bir ayrımcılık alanı olarak başörtüsü, içinde *Türkiye'nin Örtülü Gerçeği*, İstanbul: Hazar Derneği,
- Gül, A. (2011). Modern bir düşünür ve devlet adamı olarak Said Halim Paşa: Hayatı, Eserleri Ve Fikirleri. *TYB Akademi Dergisi*, Yıl 1, Sayı 3.
- Gülen, A. (2015). 2. Dünya Savaşı'ndan 27 Mayıs'a İsmet İnönü'nün Söylemlerinde kemalizm. *Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi*, Yıl 11, Sayı 21. 111-136.
- Gündüz, M. (2010). *Osmanlı Mirası ve Cumhuriyet'in inşası, modernleşme, eğitim, kültür ve aydınlar* (1 b). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Güngör, E. (1986). *Dünden bugünden tarih-kültür-milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güneş, İ. (1981). 1. Türkiye Büyük Millet Meclisinde 2. müdafa-i hukuk grubunun programı (2. Grup'un). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14(25), 113-121.
- Gürsoy, Ş. & Çapcıoğlu İ. (2006). Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: hayatı, kişiliği ve düşünce yapısı üzerine bir inceleme, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(1), 89-98.
- Habertürk, 26.11.2006
- Habermas, J. (1990). *Modernlik: tamamlanmamış bir proje, postmodernizm*, D. Sabuncuoğlu & G. Naliş (Çev.). N. Zeka (Der.). İstanbul: Kıyı Yayınları.
- Hakkı, K. (1329). Dinsizler. *İçtihad*, 65.
- Hakkı, K. (1331). *Son Cevap*. İstanbul
- Hakyemez, C. (2014). Tekke ve zaviyeler kanunu çerçevesinde Alevilik-Bektaşılık. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13(25). 161-174.
- Halaçoğlu Y. & M. A. Aydın (1993). Ahmet Cevdet Paşa. *TDV Ansiklopedisi*, 7, 443-450. Ankara: TDV Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (1988). Abdullah Cevdet. *TDV Ansiklopedisi*, 1, 90-93. Ankara: TDV Yayınları.
- Harvey, David (1997). *Postmodernliğin durumu* (1 b). (S. Savran, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Held D. & McGrew, A. & Goldblatt, D. & Perraton, J. (1999). *Global Transformations, Politics, Economics and Culture*, Stanford: Stanford University Press.
- Işık Hukuk Bürosu (2003). Başını örten üniversite öğrencilerinin karşılaştıkları sorunlar ve konuyla ilgili hukuk normlarına ilişkin rapor, *Köprü Dergisi*, Temmuz 27, 2017 tarihinde <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=566> adresinden alındı
- İğdemir, U. (1988). *Atatürk'ün yaşamı I* (2 b). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- İlbey, A. D. (2015). *Ahmet Cevdet Paşa'nın fıkıh üstü medeniyet-i cedide'si*. Ağustos 11, 2017 tarihinde <http://www.tyb.org.tr/ahmet-dogan-ilbeyden-ahmet-cevdet-pasanin-fikih-ustu-medeniyet-i-cedidesi-21120h.htm> adresinden alındı
- İnalcık, H. (2004). Bürokrasi, batılılaşma, lâikleşme. *TBB Dergisi*, Sayı 50, 61-71.
- İnan, S. (2004). Atatürkçülük (Kemalizm) ve ideoloji. *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı:36, Yıl: 9, 109-115.
- İnce, Y. (2012). Şapkadan çıkan: bir söylem analizi denemesi. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 15(1), Kış, 9-36.
- İnönü, İ. (1969). *İnönü'nün hatıraları gençlik subaylık yıllarım (1884-1918)* (1 b). İstanbul: Burçak Yayınları.
- İnönü, İ. (1987). *Hatıralar 2* (1 b). Ankara: Bilgi Yayınları
- İşiker, D. (2011). *Bir zorunluluk alanı olarak içerisi ve dışarı 28 şubat ve başörtülü kadınlar: bir zihinsel ve ruhsal dönüşümün anlatıl(a)mamış hikâyesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kahraman, A. (2010). Şinasi. *TDV Ansiklopedisi*. 39, 166-169. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kansu, M. M. (2009). *Erzurum'dan ölümüne kadar Atatürk'le beraber I*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kara, M. (2011). *Tekke*. TDV İslâm Ansiklopedisi. 40, 368-370. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kara, M. (2013). *Tekke ve zaviyeler* (5 b). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karal, E. Z. (1976). *Üç Tarz-ı Siyaset/ Yusuf Akçura* (1 b). Ankara: TTK Yayınları.
- Karasakal, M. (2016). İstiklâl mahkemeleri. Eylül 18, 2018 tarihinde <http://mehmetkarasakal.com/istiklal-mahkemeleri/> adresinden alındı
- Karatepe, S. (2005). "Türkiye'de yönetim vatandaş ilişkisi". A. Küçük, S. Bakan, & A. Karadağ (Ed.) içinde *Türkiye'de Siyasal Hayat* (647-665). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kasaba, R. (1998). "Eski ile yeni arasında Kemalizm ve modernizm" (2 b). S. Bozdoğan & R. Kasaba (Ed.) içinde *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.12-29.
- Kentel, F. (2008). Bir direnişin anatomisi: teorinin raconunu bozan başörtüsü (1 b). N. Akbulut (Ed.) içinde *Örtülemeyen Sorun Başörtüsü*. İstanbul: AKDER Yayınları.
- Keskinoğlu, O. (1952). Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895) hayatı ve eserleri, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), 221-234.
- Kılıç, S. (1995). Şapka meselesi ve kılık kıyafet inkılâbı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 4(16), (529-547). Mayıs 28, 2015 tarihinde <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/786/10103.pdf> adresinden alındı
- Kısakürek, N. (1969). *Son devrin din mazlumları* (1 b). İstanbul: Toker Yayınları.

- Kili, S. (1982). *Türk devrim tarihi* (3 b). İstanbul: Tekin Yayınları.
- Kinross, L. (1994). *Atatürk bir milletin yeniden doğuşu* (12 b). (N. Sander, Çev.). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kocaoğlu, B. (2007). Atatürk dönemi lâiklik uygulamalarına yönelik bazı toplumsal tepkiler, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*. 2(4), 1297-1307. Haziran, 6, 2015 tarihinde http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1447289449_82kocao%C4%9Fflub%C3%BCnyamin.pdf adresinden alındı
- Kocatürk, U. (2007). *Atatürk'ün fikir ve düşünceleri*. (3 b). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Koçak, C. (2009). Osmanlı- Türk siyasi geleneğinde modern bir toplum yaratma projesi olarak anayasanın keşfi: yeni Osmanlılar ve birinci meşrutiyet. T. Bora & M. Gültekin (Ed.) içinde *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi 1* (8 b). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2010). *Geçmişimiz itinayla temizlenir* (5 b). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçakoğlu, B. (2012). *Anlamsızlığın anlamı postmodernizm* (1 b). Ankara: Hece Yayınları.
- Koloğlu, O. (1978). *İslâm'da başlık*. Ankara: TTK Basımevi.
- Kozanoğlu, Z. (1995). *Vatan, hürriyet, ekmek, 1. dönem TBMM tutanaklarından notlar*. (1 b). İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Köker, L. (2010). *Modernleşme Kemalizm ve demokrasi* (12 b). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kuran, E. (1994). *Türkiye'nin batılılaşması ve milli meseleler* (1 b). Ankara: TDV Yayınları.
- Kumar, K. (1999). *Sanayi sonrası toplumdaki post-modern topluma (çağdaş dünyanın yeni kuramları)* (1 b), Ankara: Dost Kitabevi.
- Lewis, B. (2011). *Modern Türkiye'nin doğuşu* (5 b). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Madendağ, M. & Bilecen T. (2016). Adana'da Demokrat Parti dönemi'nde gündelik hayatın yerel basına yansımaları, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3). 84-96.
- Mardin, E. (1966). *Huzur dersleri Cilt 2-3*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Mardin, Ş. (2014). *Türk modernleşmesi* (23 b). M. Türköne ve T. Önder (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mavi, İ. (2012). *İktidar ve beden: Türkiye'de başörtüsü sorunu*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyon.
- Meriç, C. (1986). *Kültürden irfana*. İstanbul: İnsan Yayınları.

- Meriç, C. (2013). *Sosyoloji notları ve konferanslar* (16 b). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mısıroğlu, K. (1993). *İslâm yazısına dair*. (2 b). İstanbul: Sebil Yayınları.
- Milliyet, 14.01.1958
- Mutlu, S. (2013). *Tek parti döneminde parti-devlet bütünleşmesine bir örnek: "dilek sistemi"*. 53-102. Eylül 27, 2018 tarihinde <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/003-Sevda-Mutlu.pdf> adresinden alındı
- Neumann, C. K. (2009). Tanzimat bağlamında Ahmet Cevdet Paşa'nın siyasi düşünceleri. T. Bora & M. Gültekin (Ed.) *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat Ve Meşrutiyet'in Birikimi-1* (8 b). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okay, M. O. (1989). Ahmed Midhat Efendi. *TDV Ansiklopedisi*, 2, 100-103. İstanbul: TDV Yayınları.
- Okumuş, E. (2005). 3. Selim zamanında yenileşme çabaları. *Kamu Hukuku Arşivi*, 8(1), 20-24.
- Oran, B. (1988). *Atatürk milliyetçiliği: resmi ideoloji dışı bir inceleme* (1 b). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Özdemir, M. & Yegen, Ü. (2016). Ahmet Mithat Efendi'nin "karnaval", "henüz 17 yaşında" ve "vah" romanlarında batı medeniyeti eleştirisi, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5 (1), 324-350.
- Özdemir, R. (1993). Osmanlı Devleti'nin tarikat, tekke ve zaviyelere karşı takip ettiği siyaset. Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildiriler Kitabı. 259-310.
- Özlem, D. (2002) "Türkiye'de pozitivism ve siyaset" modern Türkiye'de siyasi düşünce, *modernleşme ve batıcılık- 3* (3 b). (s. 452-464). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özüçetin, Y. (2005). Atatürkçü düşünce sistemi, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 59- 65.
- Özyakışır, D. (2006). Ulus-devlet ve milli egemenlik bağlamında teorik bir küreselleşme eleştirisi, *Jeopolitik Dergisi*, Yıl: 5, Sayı:31, 78-80.
- Pekdoğan, C. (2002). Kılıçzâde Hakkı. *TDV Ansiklopedisi*, 25, 415-416. Ankara: TDV Yayınları.
- Pierson, C. (2000). *Modern devlet* (1 b). (D. Hattatoğlu, Çev.). Ankara: Çivi Yazıları Yayınları.
- Reyhan, C. (1996). Osmanlı imparatorluğu ve Türk Cumhuriyeti'ne bıraktığı siyasi kültür mirası, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 39, 80-94. Mart-Nisan.
- Sabah Gazetesi, 22.12.2004
- Sabri, M. (1995). *Mes'eleler*. (3 b). İstanbul: Sebil Yayınları.
- Sabri, M. (1994). *Dini müceddidler*. (3. b). İstanbul: Sebil Yayınları.

- Sabri, M. (1950). *Mevkyfu'l akl ve'l-ilm ve'l-âlim min rabbihi'l-âlemin ve ibadihi'l murselin*, Kahire.
- Safa, P. (2013). *Türk inkılâbı 'na bakışlar* (8 b). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Said, H. P. (1922). İslâm'da teşkilat-ı siyasiye. *Sebilürreşad*, 20(495).
- Said, H. P. (1998). *Buhranlarımız ve son eserleri* (3 b). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Sakal, F. (2007). Şapka inkılâbının sosyal ve ekonomik yönü destekler ve köstekler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 2(4). 1308- 1318. Eylül 27, 2018 tarihinde <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi6/sayi6pdf/82.pdf> adresinden alındı
- Sarıkoçuncu, A. (1997). Şeyhülislâm Mustafa Sabri'nin millî mücadele ve Atatürk İnkılâpları karşıtı tutum ve davranışları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 39, 787-812.
- Sarısaman, S. (1998). Cumhuriyetin ilk yıllarında kadın kıyafeti meselesi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 21, 97- 106.
- Sarp, Ç. (2016). Osmanlı-Türk toplumunda sorunlu bir sosyal değişim biçimi olarak modernleşme. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. Yıl: 14, Sayı: 28, 139-153.
- Sevin, N.(1973). *On üç asırlık Türk kıyafet tarihine bir bakış* (1 b). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sevük, İ. H. (2011). *Atatürk'le beraber*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şahin, A. Y. (2009). *Sultan 2. Mahmut ve dönemi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, M. C. (2005). Osmanlı reform çağında gelenekçilikle karşı gelenekçiliğin düşünsel boyutu ve eğitim düşüncesindeki paradigma değişimi, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1-2), 101-119.
- Şahin, E & B. Tunç (2015). Demokrat Parti'nin kuruluş süreci ve DP – CHP siyasî mücadelesi (1945-1947). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 31-69.
- Şeker, K. (2011). *İnönü dönemi kültür hayatı (1938-1950)*. Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Şenoğlu, K. (2008). *Cumhuriyet dönemi fikir hayatında Yusuf Akçura'nın Yeri*. Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Şeref, İ. (2014). Tanzimat dönemi'nde bir aydın olarak Ahmet Mithat Efendi ve düşünce, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7 (31), 279-288.
- Şeyhun, A. (2011). Said Halim Paşa: Osmanlı Devlet adamı ve İslâmcı düşünür. *TYB AKADEMİ Dergisi*, 1 (3), 67-80.

- Şimşek, F. (2017). Modernizm ve gelenek arasında bir ütopya: maske ve ruh, SEFAD, (38), 161-178.
- Tanpınar, A. H. (2010). *19. Asır Türk edebiyatı tarihi* (8 b). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tanör, B. (2011). *Osmanlı- Türk anayasal gelişmeleri (1789-1980)* (21 b). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanyol, C. (1984). *Atatürk ve halkçılık* (2 b). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tatar, H. C. (1998). Batı medeniyeti ve cumhuriyet dönemi. Türk Aydını, *Türk Yurdu*, Cilt 18.
- Tatar, T. (2000). Gelenek ve gelecek. sosyoloji konferansları. *İstanbul Journal of Sociological Studies* (26), 199-215.
- TİKAD, (2010). *Başörtüsü ve toplumsal uzlaşma* (Basın Özeti). Türkiye İş Kadınları Derneği.
- Timur, T. (2008). *Türk devrimi ve sonrası* (6 b). Ankara: İmge Yayınları.
- Toruk, İ. (2011). Türkiye’de başörtüsü sorunu ve yazılı medyada sunumu. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 1(30). 483-514.
- Tunaya, T. Z. (1958). Türkiye Büyük Meclisi Hükümeti'nin kuruluşu ve siyasi karakteri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 23(3-4), 227-247.
- Tuncel, G. (2016). Türkiye’de yaşama maliyeti ile devlet toplum gerilimi ilişkisi. *Birey ve Toplum Dergisi*, 6(12), 129-152.
- Tuncel, G. & Yılmaz H. (2017). Türkiye’de devlet (!) toplum gerilimini azaltıcı bir aktör: milli görüş. *Birey ve Toplum Dergisi*, 7(13), 151- 182.
- Tunçay, M. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetimi'nin kurulması (1923-1931)* (5 b). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Turan, Ş. (2000). *Türk kültür tarihi* (3 b). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Turan, Ş. (2006). Mustafa Kemal Atatürk. *TDV Ansiklopedisi*, 31, 310-331. İstanbul: TDV Yayınları.
- Türkiye Gazetesi, 24.03.1996
- Uçar, R. (2011). Abdullah Cevdet’in batı medeniyeti ve batılılaşma anlayışı. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 5(10), 7-30.
- Uçman, A. (1988). Namık Kemal’in üzerine bir biyografi denemesi, içinde *Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal* (s. 219-228). İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Uçman, A. (2013). Namık Kemal. *TDV Ansiklopedisi*, 44, 475-479. Ankara: TDV Yayınları.

Uçman, A. (2014). Tanzimat'tan sonra edebiyat ve siyaset: Namık Kemal Ve Ziya Paşa Örneği. *Türkiye Mecmuası Dergisi*, C. 24. 115-128.

URL- 1, 2018. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=GELENEK

URL- 2, 2018. <file:///C:/Users/samsung/Desktop/MODERNİTE/4041.pdf>

URL- 3, 2018. https://www.turkedebiyati.org/namik_kemal.html

URL- 4, 2018. https://img.antoloji.com/i/sair/pdf/9/ziya_pasa_2569_67888.pdf

URL- 5, 2014.

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/45/14/967662/dosyalar/2014_11/12120955_atatrknayzd%C4%B1%C4%B1ktaplar.pdf

URL- 6, 2012. <https://www.timeturk.com/tr/2012/12/12/sapka-yuzunden-rize-bugun-bombaladi.html>

URL- 7, 2018. <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/istiklal-mahlemeleri-851>

URL- 8, 2007. <http://www.osym.gov.tr/TR,4515/sinava-girerken-adayin-yaninda-bulundurmasi-gereken-belgeler.html>

URL- 9, 2000. <http://www.hurriyet.com.tr/turbanliya-oss-de-yasak-39193169>

URL- 10, 2017. <http://haberseyret.com/haber/65880/avrupa-birligi-yuksekmahkemesinden-basortusu-karari>

URL- 11, 2007. <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/303528-basortulu-anneye-ozel-hijyen-yasagi>

URL- 12, 2008. <http://www.memurlar.net/haber/111247/>

URL- 13, 2010. <http://www.medyaradar.com/trtde-basortu-skandali-haberi-52594>

URL- 14, 1925. https://isteaturk.com/gorseller/thumb/1509466489_ataturk.png

URL- 15, 1925. <http://mustafakemalim.blogcu.com/kastamonu-isparta-gezileri/3664692>

Ülken, H. Z. (2013). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi* (1 b). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ülkütaşır, M. Ş. (2009). *Atatürk ve harf devrimi* (2 b). Ankara: TDK Yayınları.

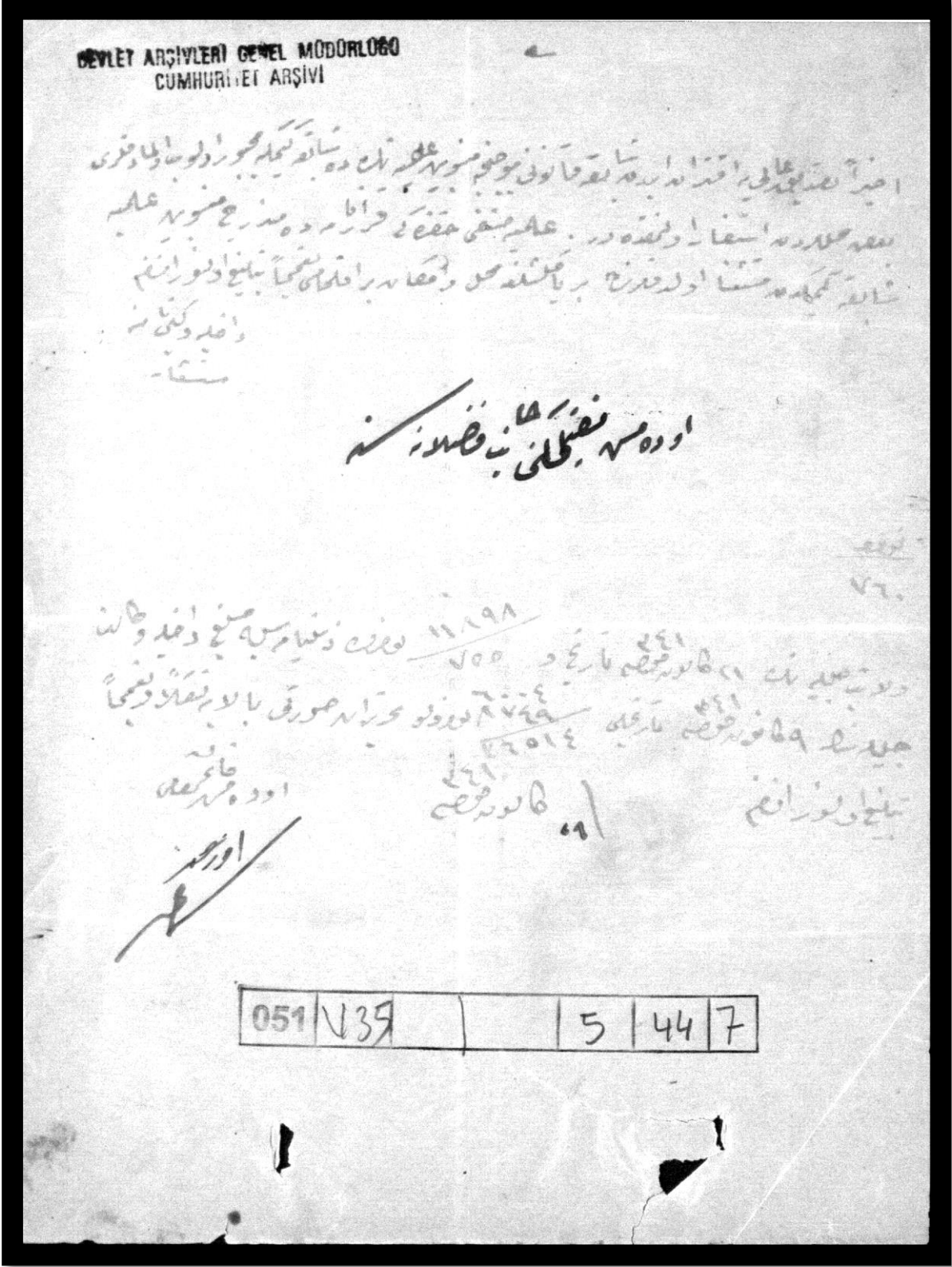
Ünüvar, K. (2009). Abdullah Cevdet. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.) içinde *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (8 b). İstanbul: İletişim Yayınları.

Vakit, 20.02.2007

Vatandaş, C. (1998). Kapsam ve yöntem açısından Türk modernleşmesi. *Yeni Türkiye Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı 4*. 1665-1690.

Vatandaş, C. (2016). *Cumhuriyetin Tarihi* (11 b). İstanbul: Pınar Yayınları.

- Williams, R. (2005). *Anahtar sözcükler* (1 b). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yanardağ, A. (2017). Tarikat, Tekke, zaviye ve türbelerin kaldırılmasına dair devrim kanunu ve uygulamaları. *1. Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi. İKSAD* (İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü). 145-166. Gaziantep.
- Yavuz, Y. Ş. (2006). Mustafa Sabri Efendi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31, 350-353. İstanbul: TDV Yayınları.
- Yeni Şafak, 19.10.1996
- Yeni Şafak, 21.06.2002
- Yenişafak, 07.04.2004
- Yıldırım, Ö. A. (2011). Said Halim Paşa'ya göre batılılaşma sorunu ve bir çözüm önerisi olarak "millileştirme" projesi, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (3), 103-134.
- Yıldız, M. C. (2011). Said Halim Paşa'da üç tarz-ı siyaset: batılılaşma, İslâmcılık ve milliyetçilik. *TYB AKADEMİ Dergisi*, 1(3), 45-66.
- Yılmaz, M. S. (2005). Atatürk'ün Kastamonu gezisi ve şapka inkılâbı, *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*. 13(1), 223-232. Nisan 11, 2016 tarihinde http://www.acikarsiv.gazi.edu.tr/File.php?Doc_ID=128 adresinden alındı
- Yılmaz, A. (2012). Açıklamalı yönetim zaman dizimi- 2. N. E. Keskin (Ed.) içinde *1925: Karşı Devrimciliğin Tasfiyesi ve Cumhuriyet'in Yönetel Kuruluşu (1737-1909)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, N. Doğan, K. & C. İnankul, H. (2013). Tek parti döneminde bürokrasi siyaset ilişkisinin Weberyen değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27 (3), 263-284.
- Yüce, N. (1989). Yusuf Akçura. *TDV Ansiklopedisi*, 2, 228-229. İstanbul: TDV Yayınları.
- Yüzgeç, A. D. (2006). *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin yapısı ve faaliyetleri (1920-1923)*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Zürcher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (23 b). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ZC, C. , İ. 1, s. 2
- ZC, D. 2, C. 20, İ. 23, s. 110-111.
- ZC, D. 2, C. 19, İ. 14, s. 218.
- ZC, D. 2, C. 19, İ. 14, s. 119-220.
- ZC, D. 2, C. 19, İ. 14, s. 222

İlmiye sınıfının şapka giymekten istisna tutulmasına dair belge (BCA. 051. V/35.5.44.7.).

Ek 2

Mustafa Kemal Atatürk'ün 23.08.1925 Kastamonu'ya gelişi (URL- 14, 1925).

Ek 3

Mustafa Kemal Atatürk Kastamonu Gezisinde Kışla'da (URL- 15, 1925).

9/16

DEVLET ARŞİVENİN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

بسم الله الرحمن الرحيم
 هدیة صلواتی بر کوه البروقه وقت نماز صبح روز ۱۳۰۵ / ۹ / ۱۶
 در وقت نماز صبح در کوه البروقه وقت نماز صبح روز ۱۳۰۵ / ۹ / ۱۶
 در وقت نماز صبح در کوه البروقه وقت نماز صبح روز ۱۳۰۵ / ۹ / ۱۶
 در وقت نماز صبح در کوه البروقه وقت نماز صبح روز ۱۳۰۵ / ۹ / ۱۶
 در وقت نماز صبح در کوه البروقه وقت نماز صبح روز ۱۳۰۵ / ۹ / ۱۶

951
851

اینکه در وقت نماز صبح در کوه البروقه وقت نماز صبح روز ۱۳۰۵ / ۹ / ۱۶
 در وقت نماز صبح در کوه البروقه وقت نماز صبح روز ۱۳۰۵ / ۹ / ۱۶
 در وقت نماز صبح در کوه البروقه وقت نماز صبح روز ۱۳۰۵ / ۹ / ۱۶
 در وقت نماز صبح در کوه البروقه وقت نماز صبح روز ۱۳۰۵ / ۹ / ۱۶
 در وقت نماز صبح در کوه البروقه وقت نماز صبح روز ۱۳۰۵ / ۹ / ۱۶

۹۵۸ ۱۰-۱۴

بسم الله الرحمن الرحيم
 در وقت نماز صبح در کوه البروقه وقت نماز صبح روز ۱۳۰۵ / ۹ / ۱۶
 در وقت نماز صبح در کوه البروقه وقت نماز صبح روز ۱۳۰۵ / ۹ / ۱۶
 در وقت نماز صبح در کوه البروقه وقت نماز صبح روز ۱۳۰۵ / ۹ / ۱۶
 در وقت نماز صبح در کوه البروقه وقت نماز صبح روز ۱۳۰۵ / ۹ / ۱۶
 در وقت نماز صبح در کوه البروقه وقت نماز صبح روز ۱۳۰۵ / ۹ / ۱۶

۱۴

051	V45					13	108	10
-----	-----	--	--	--	--	----	-----	----

Dini kıyafet giyme izni olanların bu kıyafeti ancak görevi esnasında giyebilecekleri diğer zamanlarda şapka giymelerinin mecburi olduğu, aksi halde haklarında takibat yapılacağına dair belge (BCA. 051. V/ 45.13.108.10.).

DEVLET ARŞİTLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
NİĞDE VALİLİĞİ
Yazı İşleri Kalemi

Sayı
U :
B : **86**

Özü : Mehmet Bayazıt'ın mektubu H.

NİĞDE

Yüksek Başvekâlete

Tar.	ÖZ
4-8-954	7115

Ek
1

8/6/954 gün ve Hususî kalem 4III sayılı derkenar buyrukları karşılığıdır :

Bundan tahminen sekiz ay evvel ikindi namazına çıkarken kendisiyle birlikte bağında takke olan altı kişinin emniyet mensupları tarafından yakalandığı ve içlerinden iki altı oklunun serbest bırakılarak diğerlerinin adliyeye verilerek cezaya çarptırıldıklarından bu cezanın af edilmesi hususunda sayın Başbakanımıza muracaat eden ve gereği yapılmak üzere Vîlâyet'imize gönderilen Aksaray'ın Belediye civarında sergicilik yapan Mehmet Bayazıt imzalı mektup üzerine adı geçen kaza kaymakamlığınca yaptırılan incelemede ;

Mektup sahibi Mehmet Bayazıt dahil olmak üzere Rağit Topaç, Rıza Karadağ, Abdullah Akbaba, Sami Akçıl ve Sadettin Akbay adındaki şahısların 12/8/953 günü şapka kanununa muhalef olarak takke ile dolaştıkları görüldükleri haklarında gereken tahkikat yapıp cezaları III, II2, II3, II4, II5 ve II6 sayılı mahallî C. Müddei umumiliğine tevdi edildikleri ve Mehmet Bayazıt'ın mektubunda belirttiği gibi kendileriyle birlikte yakalanan şahıslardan hiç bir kimsenin serbest bırakılmadığı ve cezalanmalarından müğber olarak bu şikâyetle yaptıkları öğrenilmiş ve mektup ilişik olarak sunulmuştur.

Gereğinin yapılmasına buyruklarını arz eylerim.

28/7/954

Niğde Valisi V.
A. Baki Hadimioğlu

H. K. D.
28.8.953

28/7/954

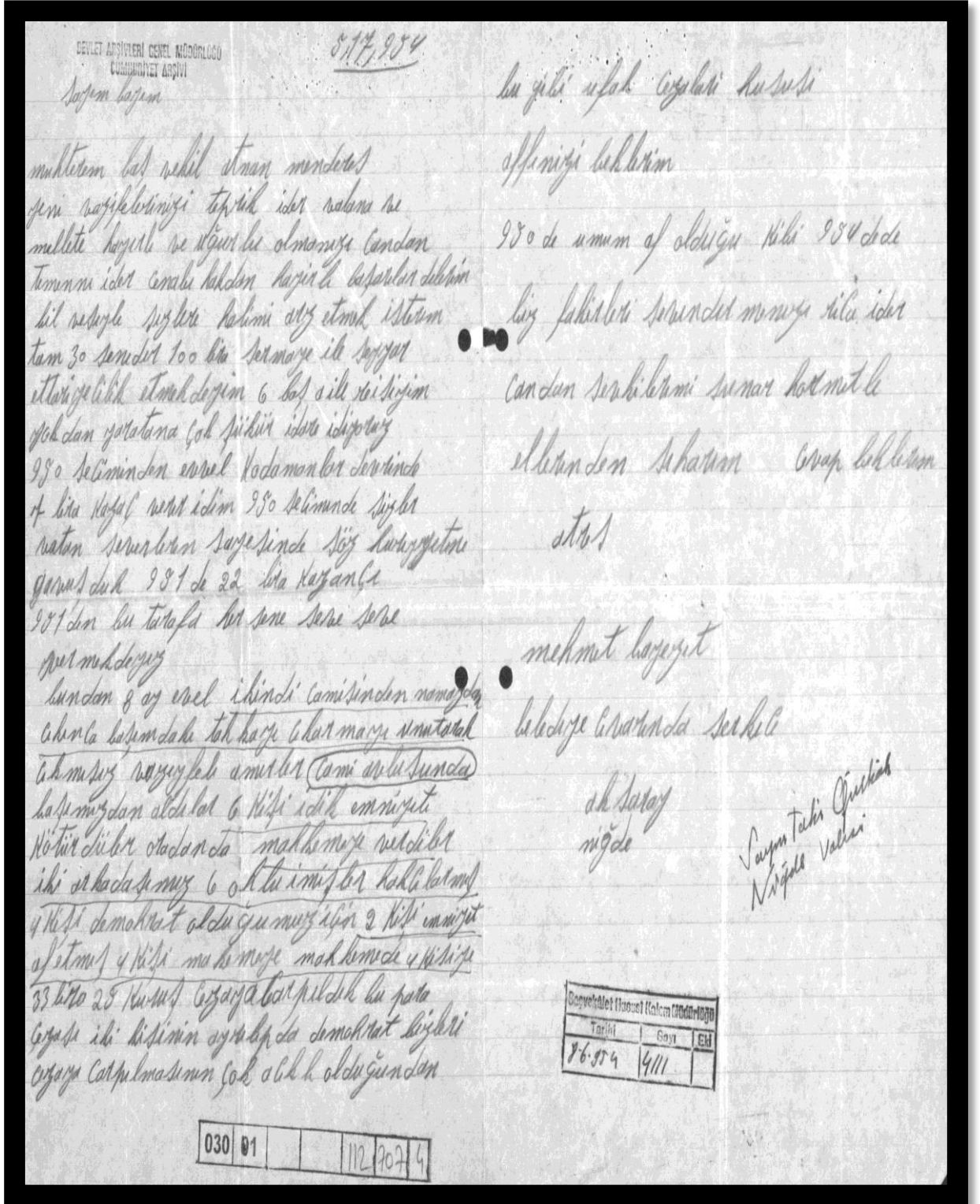
Kısmi olarak yazılacak yazıya karşılık olduğu yazının gün ve sayısını ile hangi daire ve subedene yazıldığına konulması rica olunur.

2 sayfa

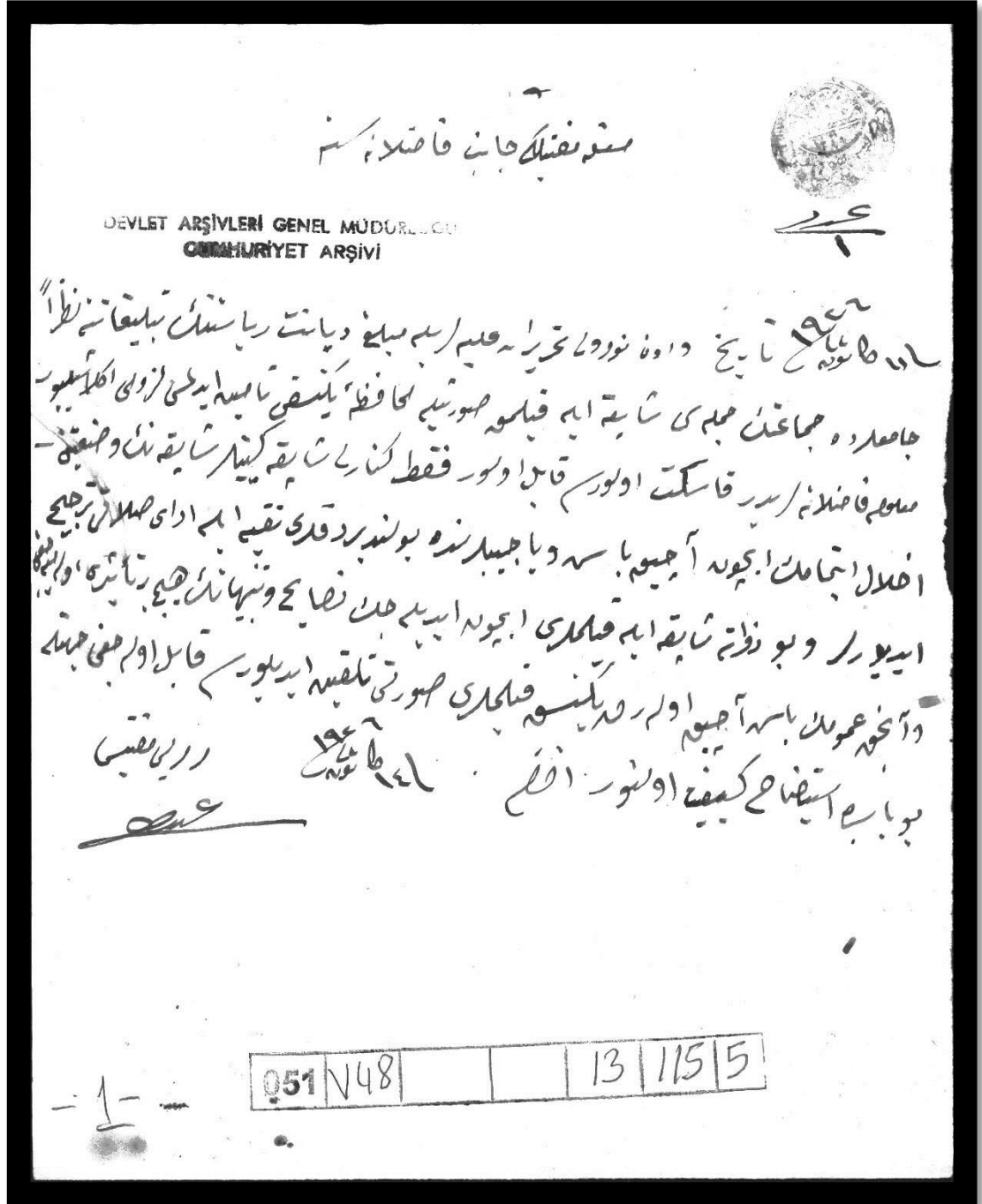
030	01	112	707	4
-----	----	-----	-----	---

Başlarında takke ile dolaşan Aksaray'dan Mehmet Bayazıt ve arkadaşlarının şapka kanununa muhalefetten savcılığa gönderildiğine dair belge (BCA. 030.01.112.707.4.).

EK 6.1

Şapka giymediği gerekçesiyle suçlanan Mehmet Bayazit'in Niğde Valiliğine yazdığı savunmasıdır (BCA. 030.91.112.707.4).

Camilerde bütün cemaatin namaz kılariken şapka giymeleri suretiyle yeknesaklığı temin etmelerinin istendiğine dair belge (BCA. 051.V/48.13.115.5).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Tuğba Erduğan
Doğum Yeri ve Tarihi : İnegöl 02.08.1991

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Bartın Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Bartın Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, Osmanlıca
Bilimsel Faaliyet/Yayımlar : Askeri Vesayet ve Güvenlik Bürokrasisi

İş Deneyimi

Stajlar :İnegöl Kaymakamlığı Yazı İşleri 2013
Projeler ve Kurs Belgeleri :2018 BAP Türkiye'nin Modernleşme Serüveninde Bir
Simge: Şapka İnkılâbı
İşaret Dili Sertifikası, Bilgisayar İşletmenliği Belgesi,
İleri Excel Belgesi, Veri Tabanı Sorgulama Belgesi,
Osmanlıca Sertifikası.
Çalıştığı Kurumlar :İnegöl MEB 2016-2018 (1. ve 2. Dönem), 2018-2019 (2.
Dönem) Eğitim Öğretim Yılı Yıldırım Bayezid İmam
Hatip Ortaokulu Ücretli Matematik Öğretmeni

İletişim

E-Posta Adresi :tubaerdugan1@gmail.com

Tarih :..../.../2018 (Tez Sınav Tarihi)